

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Statens
offentliga
utredningar

1970: 63

Handels-
departementet

Svensk krigs- materielexport

SOU

Betänkande avgivet av krigsmaterielexport-
utredningen

Stockholm 1970

Statens offentliga utredningar 1970

Kronologisk förteckning

1. Barns utemiljö. Tryckeribolaget. C.
2. Om stat och kyrka. Beckman. U.
3. Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
4. Reformerad lärarutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
5. Statligt stöd till fiskehamnar. Esselte. Jo.
6. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I. Förslag och motiv. Tryckeribolaget. S.
7. Ny livsmedelsstadga m.m. Del II. Bilagor. Tryckeribolaget. S.
8. Yrkesteknisk högskoleutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
9. Snöskotern-fordonet och föraren. Esselte. K.
10. Fria läromedel. Beckman. U.
11. Folkvandvårdens utbyggande och reglering. Beckman S.
12. Värnpliktsjämsgöringens civila meritvärde. Esselte. Fö.
13. Sveriges energiförsörjning. Energilpolitik och organisation. Svenska Reproduktions AB. I.
14. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
15. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
16. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. Norstedt & Söner. Ju.
17. Ersättare för riksdagsledamöterna. Esselte. Ju.
18. Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. Beckman. Fi.
19. Svensk FN-lag. Esselte. Ju.
20. Behörighet • Meritvärdering • Studieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor. Esselte. U.
21. Vägar till högre utbildning. Del 1. Behörighet och urval. Esselte. U.
22. Pedagogisk utbildning och forskning. Berlingska Boktryckeriet Lund. U.
23. Understödsföreningar. Svenska Reproduktions AB. Fi.
24. Rationell bensinhandel. Esselte. H.
25. Aspirationer, möjligheter och skattemoral. Göteborgs Offsettryckeri AB, Surte. Fi.
26. Körkort och körkortsregistrering. Norstedt & Söner. K.
27. Allmänna val på våren? Norstedt & Söner. Ju.
28. Tjänstgöringsbetyg. Norstedt & Söner. Fi.
29. Decentralisering av statlig verksamhet. Esselte. Fi.
30. Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. Esselte. Fi.
31. Militära straff och disciplinmedel. Esselte. Ju.
32. Polisen i samhället. Esselte. Ju.
33. Medel för styrning av byggnadsverksamheten. Norstedt & Söner. In.
34. Svenska folkets inkomster. Esselte. In.
35. Hemförsäljning. Göteborgs Offsettryckeri AB, Surte. Ju.
36. Kilometerbeskattning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Fi.
37. Översyn av vissa punktskatter. Esselte. Fi.
38. Förtrolig företagsinformation och börshandel. Esselte. Fi.
39. Sexualkunskapen på grundskolans låg- och mellanstadier. Esselte. U.
40. Revision av vattenlagen. Norstedt & Söner. Ju.
41. Företag och Samhälle. Del 1. Esselte. I.
42. Företag och Samhälle. Del 2. Esselte. I.
43. Ungdom — Bostad. Esselte. In.
44. Språkundersökningen bland finländska barn och ungdomar i Sverige. Esselte. U.
45. Gruvrättslig speciallagstiftning. Svenska Reproduktions AB. Ju.
46. Den äldre arbetskraften inom bygggnadsindustrin. Esselte. In.
47. Skydd mot avlyssning. Norstedt & Söner. Ju.
48. Svensk författningssamling. Norstedt & Söner. Ju.
49. Yrkesskadeförsäkringens finansiering. Esselte. S.
50. Viss medicinsk och farmaceutisk yrkesutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
51. Mellansvensk gruvindustri. Almqvist & Wiksell, Uppsala. I.
52. Om lotterier. Norstedt & Söner. H.
53. Distriktsveterinärernas tjänstgöringsförhållanden, m.m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
54. Forskning för försvarsektorn. Norstedt & Söner. Fö.
55. Vägar till högre utbildning. Del 2. Organisation och information. Esselte. U.
56. Ersättning vid vissa sjukvårdande åtgärder och sjukresor. Esselte. S.
57. Narkotikamissbruk hos inskrivningsskyldiga 1968/1969. Tryckeribolaget. S.
58. Yrkesutbildning och arbetsliv. Svenska Reproduktions AB. U.
59. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del I. Analys, slutsatser, förslag. Tryckeribolaget. I.
60. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del II. Bilagor. Tryckeribolaget. I.
61. Trafiknykterhetsbrott. Esselte. Ju.
62. Utbetalning av kommunalskatt. Esselte. Fi.
63. Svensk krigsmaterielexport. Svenska Reproduktions AB. H.

Statens offentliga utredningar

1970:63

Handelsdepartementet

Svensk krigsmaterielexport

Betänkande avgivet av krigsmaterielexportutredningen
Stockholm 1970

Svenska Reproduktions AB
Sthlm 1970

Svensk Krigsmaterielexport

Till Statsrådet och chefen för handelsdepartementet

Genom beslut den 27 juni 1969 bemyndigade Kungl. Maj:it chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga med uppgift att utreda riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 9 juli 1969 såsom sakkunniga landshövdingen Gösta Elfving, tillika ordförande, ledamöterna av riksdagens första kammare Olle Dahln, Allan Hernelius, Yngve Möller och Nils Erik Wååg samt ledamöterna av riksdagens andra kammare Astrid Bergegren, Stig Josefson och Valter Kristenson. Till sekreterare åt de sakkunniga förordnades samma dag departementssekreteraren i handelsdepartementet Jan Hellström. Den 16 januari 1970 förordnades hovrättsfiskalen Olov Hertzman, näringsfrihetsrådet, till biträdande sekreterare.

Utredningen har antagit benämningen krigsmaterielexportutredningen.

Enligt beslut den 4 september 1969 överlämnade chefen för handelsdepartementet till utredningen en från svenska sektionen av Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet inkommen skrivelse den 28 mars 1969 om export av krigsmateriel m. m.

Under utredningens arbete har kontakt upprätthållits med tjänstemän i utrikes-, försvars- och handelsdepartementen och med tjänstemän vid ett flertal myndigheter och organisationer, nämligen arbetsmarknadsstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen, försvarets forskningsanstalt, försvarets materielverk, försvarsstaben, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, Sveriges industriförbund och Sven-

ska metallindustriarbetareförbundet samt med representanter för ett antal enskilda företag.

Utrikesrådet Hans Blix, utrikesdepartementet, har på utredningens begäran utarbetat en promemoria om vissa grundläggande folkrättsliga aspekter på export av krigsmateriel.

För bedömningar av den arbetsmarknadspolitiska betydelsen av krigsmaterielexporten har statistiska centralbyrån och arbetsmarknadsstyrelsen till utredningen överlämnat visst för ändamålet framtaget material.

Utredningen har anordnat en särskild debatt kring krigsmaterielexporten mellan generaldirektören Gunnar Svärd och filosofie licentiaten Nordal Åkerman i syfte att få olika ståndpunkter i exportfrågan belysta. Diskussionen, som inspelats på band, finns redovisad i bilaga 1.

Utredningen har företagit studiebesök vid några industriföretag som tillverkar krigsmateriel.

Efter slutfört uppdrag får utredningen härmed överlämna sitt betänkande, kallat Svensk krigsmaterielexport.

Stockholm i oktober 1970.

Gösta Elfving

Astrid Bergegren *Olle Dahln*

Allan Hernelius *Stig Josefson*

Valter Kristenson *Yngve Möller*

Nils Erik Wååg

/Jan Hellström

Olov Hertzman

Innehåll

Kapitel 1 <i>Utredningens direktiv</i>	7	Kapitel 4 <i>Neutralitetsrättsliga och andra folkrättsliga regler för krigsmateriellexport</i>	30
Kapitel 2 <i>Gällande författningsbestämmelser om tillverkning och export av krigsmateriel m. m.</i>	10	4.1 Neutralitetsrättsliga restriktioner	30
2.1 Inledning	10	4.2 Rättsliga restriktioner utan samband med neutralitet	31
2.2 Tillverkningsförordningen	10	Kapitel 5 <i>Utrikes-, försvars- och arbetsmarknadspolitiska frågor</i>	34
2.3 Utförselkungörelsen	11	5.1 Utrikespolitiska frågor	34
2.4 Begreppet krigsmateriel i utförselkungörelsen	12	5.1.1 Den svenska neutralitetspolitiken	34
2.5 Administrativ handläggning	14	5.1.2 Internationella nedrustningssträvanden	36
2.6 Konstitutionell kontroll	16	5.1.3 Allmänna synpunkter	37
2.7 Kontroll av efterlevnaden	16	5.2 Försvarspolitiska frågor	38
2.8 Sekretessbestämmelser	16	5.3 Arbetsmarknadspolitiska frågor	40
2.9 Andra författningar av intresse för utredningsuppdraget	17	Kapitel 6 <i>Överväganden och förslag</i>	43
2.9.1 Gasskyddsmaterieförordningen	17	6.1 Allmänna överväganden	43
2.9.2 Vapenförordningen	17	6.2 Förslag till riktlinjer	46
2.9.3 Förordningen om explosiva varor	18	6.3 Rådgivande nämnd	48
2.9.4 Försvarsuppfinningslagen	18	6.4 Sysselsättningsfrågan	49
Kapitel 3 <i>Utländsk lagstiftning</i>	21	6.5 Synpunkter på begreppet krigsmateriel	50
3.1 Finland	21	6.6 Administrativ handläggning	53
3.2 Norge	22	6.7 Försäljning av tillverkningslicenser för krigsmateriel m. m.	53
3.3 Danmark	22	<i>Bilagor</i>	
3.4 Förbundsrepubliken Tyskland	23	Bilaga 1 Debatt kring krigsmaterielexporten	54
3.5 Nederländerna	24	Bilaga 2 Litteraturförteckning	67
3.6 Belgien	24		
3.7 Frankrike	25		
3.8 Schweiz	25		
3.9 Österrike	26		
3.10 Italien	26		
3.11 Storbritannien	26		
3.12 Kanada	27		
3.13 USA	27		
3.14 Japan	28		

I det yttrande till statsrådsprotokollet den 27 juni 1969, varmed chefen för handelsdepartementet motiverade sin hemställan om tillkallande av särskilda sakkunniga med uppgift att utreda riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel, anfördes följande.

Enligt kungörelse den 25 november 1949 (nr 614, ändrad senast 1966:531) får krigsmateriel inte utan tillstånd utföras till utrikes ort. Chefen för handelsdepartementet kan för särskilt fall meddela utförseltillstånd. Avser ärendet utförsel i större omfattning eller är det eljest av större vikt, skall frågan underställas Kungl. Maj:t.

Vad som förstås med krigsmateriel såvitt gäller utförsel ur riket framgår av en till kungörelsen som bilaga fogad förteckning.

Kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m. regleras i förordningen den 20 juni 1935 (nr 395, ändrad senast 1964:108). Kontrollen enligt förordningen innebär att för tillverkning av krigsmateriel fordras ett av Kungl. Maj:t meddelat tillstånd och att tillsyn utövas över rörelse som bedrivs med sådant tillstånd. Statens fabriker, verkstäder och förråd är undantagna från tillämpningen av förordningen. Vidare innefattar förordningen bestämmelser att tillstånd att bedriva tillverkning av krigsmateriel inte får, såvitt det inte är fråga om tillverkning i endast ringa omfattning, meddelas annan än svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finns utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier är ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll som avses i lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag. Tillstånd meddelas tills vidare och kan återkallas när skäl föreligger.

I förordningen har även intagits bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela vissa bestämmelser rörande försäljning, utbudande eller tillhandahållande i övrigt av krigsmateriel.

Tillämpningsföreskrifter till förordningen har meddelats genom kungörelse den 25 november 1949 (nr 615, ändrad senast 1966:532). Vad som är att anse som krigsmateriel såvitt gäller tillverkning och försäljning slås inte fast i förordningen. Denna fråga prövas av Kungl. Maj:t. Detta har kommit till uttryck genom ett stadgande i tillämpningskungörelsen att samma varor som faller under gällande exportförbud, med vissa undantag, är underkastade tillverkningskontroll.

Den i tillverkningsförordningen avsedda kontrollen över tillverkning av krigsmateriel utövas enligt bestämmelse i tillämpningskungörelsen av krigsmaterielinspektionen inom handelsdepartementet, som även har att bereda de frågor om exporttillstånd av krigsmateriel som underställs departementschefen eller Kungl. Maj:t.

I ett interpellationssvar i första kammaren den 25 april 1956 anförde statsministern bl. a. att den svenska krigsmaterieltillverkningen i vissa sektioner är högt utvecklad. En betingelse för dess höga standard är otvivelaktigt, att en betydande tillverkning sker för export. Om krigsmaterielproduktionen skulle inskränkas till vad som erfordras för svenska behov, kunde den inte hållas på tillnärmelsevis samma tekniska nivå som för närvarande. Det brukade, anförde statsministern, framhållas särskilt från militärt håll att en omfattande inhemsk krigsmaterielproduktion är av stor betydelse ur beredskapssynpunkt.

I svaret nämndes vidare att de svenska statsmakterna hittills inte ansett sig böra undvika de politiska olägenheterna av krigsmaterielexport genom att intaga den radikala ståndpunkten,

att ingen export bör tillåtas eller att tillverkningen bör starkt begränsas. De militära, beredskapsmässiga skälen för en betydande inhemsk produktion hade härvid varit bestämmande i högre grad än de ekonomiska och handelspolitiska skälen. Skälen till att export medgavs var desamma som nyss anförts i fråga om krigsmaterielindustrin över huvud.

I svaret angavs även de riktlinjer som fortfarande gäller för export av krigsmateriel nämligen att den svenska regeringen i allmänhet har tillämpat principen att över huvud vägra licenser för export till stater, som för tillfället är invecklade i akuta internationella konflikter eller i vilka inbördeskrig är rådande eller där det internationella eller interna läget är så hotande, att fara för oroligheter eller krig föreligger. Någon skillnad har sålunda inte gjorts mellan den ena eller andra sidan i ett konfliktläge vid prövning av licensansökningar. Statsministern anförde också att den exportpolitik som Sverige följer på krigsmaterielområdet torde vara strängare än den som i allmänhet tillämpas av andra länder.

Under senare år har riktlinjerna för den svenska krigsmaterielexporten vid ett flertal tillfällen varit föremål för diskussion i riksdagen. Från regeringens sida har därvid anförts att de av statsministern i interpellationssvaret 1956 redovisade riktlinjerna allttjämt tillämpas.

Frågan om en utredning angående riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel har tagits upp vid årets riksdag i ett antal motioner (I: 1 och II: 1, I: 52 och II: 58, I: 248 och II: 286, I: 402 och II: 466).

Utrikesutskottet har i sitt av riksdagen godkända utlåtande (UU 1969: 3, rskr 225) över motionerna föreslagit utredning angående riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel. I sitt utlåtande förordar utskottet inledningsvis att principerna för den svenska krigsmaterielexporten görs till föremål för en förutsättningslös och allsidig prövning av en parlamentarisk utredning. I detta sammanhang påpekas att det i ett stort antal länder finns befrielserörelser som ofta ser sig tvungade att använda väpnat våld i sin kamp mot de styrande diktaturregeringarna. En viktig faktor i förändringarna i den internationella politiska miljön är vidare nedrustningssträvandena inom FN och Sveriges medverkan i dessa.

Enligt utskottet är det vidare angeläget att undersöka vilken betydelse som vapenexporten har för det svenska försvaret och dess inverkan på försvarskostnaderna. Av stort intresse i detta sammanhang är frågan i vilken utsträckning export av krigsmateriel kan reducera kostnaderna för det svenska försvaret, bl. a. genom att forsknings- och utvecklingskostnader kan slås ut på ett större antal producerade enheter. En annan fråga av betydelse är enligt utskottet

huruvida export av krigsmateriel är angelägen för att skapa garantier för att den svenska produktionen är kvalitativt likvärdig med den utländska.

Betydelsen av kontroll över krigsmaterieltillverkningen och -exporten behöver inte motiveras närmare. Särskilt exporten av krigsmateriel är ofta förknippad med sådana problem av politisk art att en prövning från statens sida framstår som nödvändig.

Tillkomsten av ett flertal nya stater sedan år 1956 har lett till svåra avvägningsproblem i fråga om vapenexporten. Dessa nya stater, i allmänhet utvecklingsländer utan nämnvärda militära resurser, har naturligen anspråk på att inte bli diskriminerade i den internationella vapenhandeln. Härtill kommer dock att dessa stater ofta upplever starka interna motsättningar. Eftersom deras institutionella uppbyggnad i många fall är bräcklig kan en ökning av deras militära potential öka riskerna för väpnade konflikter inom eller mellan staterna. Även om ingen FN-rekommendation föreligger och även om länderna kan erhålla vapenleveranser från andra stater kan Sverige ha anledning att iaktta en restriktiv hållning när det gäller vapenexport till dessa länder. Olika stater kan emellertid med visst berättigande hävda att de, i sina legitima strävanden att bygga upp ett försvar, helst vill placera sina inköp i länder av Sveriges typ, som är obundna av allianser. En sådan försvarsuppbyggnad kan även bidra till att befästa dessa staters nationella oberoende. Framför allt har problem skapats av svårigheterna att bedöma om det internationella eller interna läget är så hotande »att fara för oroligheter eller krig föreligger». Konflikter har ofta utbrutit mycket hastigt. Det informationsunderlag som de svenska statsmakterna har till sitt förfogande är inte alltid tillräckligt för en bedömning av situationen i det konkreta fallet. Även begreppet »fara för oroligheter» är svårt att praktiskt tillämpa. Illegalt väpnade grupper kan tillfälligt verka i ett land ehuru landets stabilitet i huvudsak bevaras och riskerna för spridning av sådana konflikter förefaller obetydliga.

De vapensystem som utvecklas för svenska krigsmaktens behov blir genom den snabba tekniska utvecklingen allt mer invecklade och kostsamma. Samtidigt minskar den tid under vilken vapensystemen är operativt användbara. Den internationella ekonomiska integrationen medför en ökad utrikeshandel och en större internationell arbetsfördelning. Det ökade beroendet av utrikeshandeln gäller även den inhemska krigsmaterielindustrin. Även i produkter av inhemskt ursprung måste i ökad omfattning ingå komponenter av utländsk tillverkning. Tillsammans medför dessa faktorer att försvaret i större utsträckning än tidigare är beroende

av import för att kunna bibehålla den materiella modernitetsgrad som anses behövlig. En hård strypning av svensk krigsmaterielexport kan verka ogynnsamt på möjligheterna att möta dessa importbehov.

De möjligheter som finns att i fredstid inköpa krigsmateriel från utlandet kan avsevärt reduceras i en krissituation. Det är därför nödvändigt att en tillfredsställande beredskap finns för att trygga en rimlig materielförsörjning i ett avspärrningsläge genom leveranser från inhemsk industri. Sålunda kan bl. a. behov finnas av att en viss överkapacitet upprätthålls på vissa områden inom den svenska krigsmaterielindustrin. I den mån svenska försvaret i fredstid icke kan garantera hela avsättningen av dessa produkter blir export av marginella kvantiteter ett naturligt alternativ.

Den restriktivitet som tillämpningen av de år 1956 deklarerade principerna kräver har under åren skärpts. Vid prövning av licensansökningar har sålunda ett växande antal diktaturstater undantagits från export. Även om regeringen sökt tillämpa klara principer vid bedömningen av dessa frågor har det visat sig att förhållandena ofta är sådana att mycket svåra avvägningsfrågor aktualiseras.

Mot denna bakgrund, och i enlighet med vad riksdagen förordat, finner jag det motiverat att den svenska exporten av krigsmateriel blir föremål för en parlamentarisk utredning. Prövningen bör vara förutsättningslös. Utredningen bör som grund för sina överväganden kartlägga och belysa de av utrikesutskottet angivna förhållandena och frågorna. Arbetet bör bedrivas skyndsamt och utmynna i förslag till riktlinjer för export av krigsmateriel.

Gällande författningsbestämmelser om tillverkning och export av krigsmateriel m. m.

2.1 Inledning

I Sverige har alltsedan första världskriget förbud rått mot export av krigsmateriel. Bestämmelser härom intogs i kungörelsen (1918: 411) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor. Från detta förbud ägde Kungl. Maj:t medge licens och förbudets uppgift var väsentligen att möjliggöra en viss kontroll över exporten av ifrågavarande materiel. Kungörelsen av år 1918 ersattes den 1 januari 1931 av en ny författning¹ vilken huvudsakligen innebar en anpassning i ämnet till den från och med år 1930 gällande tulltaxan med statistisk varuförteckning. Gällande bestämmelser om export av krigsmateriel återfinns i kungörelsen (1949: 614, ändrad senast 1969: 465) angående förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel, den s. k. utförselkungörelsen.

Tillverkningen av krigsmateriel i Sverige är sedan år 1935 underkastad statlig kontroll. Bestämmelser avseende tillverkning och försäljning av krigsmateriel finns i förordningen (1935: 395, ändrad senast 1964: 108) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m., den s. k. tillverkningsförordningen. Bakgrunden till denna förordning är att söka i internationella strävanden att ernå kontroll inte endast över utrikeshandeln med krigsmateriel — vilket åsyftades med en på initiativ av Nationernas Förbund år 1925 utarbetad konvention

rörande kontroll av den internationella handeln med vapen, ammunition och krigsmateriel (se 4.2) — utan jämväl över tillverkningen av krigsmateriel, främst för att förebygga skadliga verkningar av sådan produktion genom enskilda företag. — Tillämpningsföreskrifter till tillverkningsförordningen har meddelats genom en särskild kungörelse (1949: 615, ändrad senast 1966: 532), den s. k. tillverkningskungörelsen.

2.2 Tillverkningsförordningen

Vad inledningsvis gäller tillverkning av krigsmateriel fordras enligt tillverkningsförordningen tillstånd av Kungl. Maj:t. Statens fabriker, verkstäder och förråd är undantagna från tillämpningen av förordningen.

Om det ej är fråga om tillverkning i endast ringa omfattning, får tillstånd inte meddelas annan än svensk medborgare, svenskt handelsbolag, däri ej finns utländsk bolagsman, eller svenskt aktiebolag, vars aktier är ställda till viss man och i vars bolagsordning intagits förbehåll, som avses i 2 § lagen (1916: 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag. Tillstånd meddelas tills vidare. När skäl föreligger kan det återkallas.

¹ Kungörelsen (1930: 437) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor.

Tillverkning av krigsmateriel skall enligt tillverkningsförelördningen vara underkastad kontroll. Kontrollen utövas enligt bestämmelse i tillverkningskungörelsen av krigsmaterielinspektionen inom handelsdepartementet.

Enligt tillverkningsförelördningen åligger det tillverkare av krigsmateriel att enligt vissa närmare föreskrifter till kontrollmyndigheten avlämna på tro och heder avgiven deklaration rörande av honom bedriven tillverkning av krigsmateriel. Krigsmaterieltillverkare har vidare att hålla sina handelsböcker tillgängliga för kontrollmyndigheten. Det åligger vidare tillverkare att för tillsyn bereda myndigheten tillträde till fabrik där tillverkning av krigsmateriel bedrivs, ävensom att meddela alla av myndigheten begärda upplysningar angående beställningar, tillverkningen och därmed sammanhängande förhållanden.

I tillverkningsförelördningen har intagits ett bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela vissa bestämmelser rörande försäljning, utbudande eller tillhandahållande i övrigt av krigsmateriel. Med stöd härav har i kungörelsen intagits en bestämmelse att krigsmateriel eller uppfinning därav eller metod för framställning av sådan materiel inte utan Kungl. Maj:ts tillstånd får av tillverkare eller för tillverkare eller annan innehavares räkning försälas, utbudas eller tillhandahållas åt någon inom riket eller i utlandet. Detta gäller dock inte om krigsmateriel, uppfinning eller metod tillhandahålls åt svensk statlig myndighet eller tillverkare, som enligt tillverkningsförelördningen erhållit tillstånd att tillverka krigsmateriel av ifrågavarande slag. Det gäller ej heller om tillhandahållandet avser krigsmateriel, uppfinning eller metod som tillhör eller innehas av svenska staten eller tillverkare som erhållit tillverkningstillstånd. Om det är fråga om handel med skjutvapen, ammunition eller annan explosiv vara gäller särskilda bestämmelser i vapenförelördningen och förelördningen om explosiva varor (se 2.9.2 och 2.9.3).

Med krigsmateriel förstås i tillverkningsförelördningen samma varor som är under-

kastade exportförbud enligt utförelselkungörelsen, dock med vissa undantag. I stort sett är det fråga om den materiel som upptagits i en till utförelselkungörelsen fogad förteckning, vilken berörs närmare under 2.4.

Utänför tillverkningsförelördningens tillämpningsområde faller emellertid sådan skyddsmateriel som avses i gasskyddsmaterieförelördningen (se 2.9.1). Till undantagen hör också för militärt bruk utformade kameror, för militärt bruk utformade apparater för fototvning och utvärdering av flygfotografier samt speciella delar till sådana kameror och apparater. Undantagna är vidare maskiner, verktyg, utrustningar särskilt utformade för tillverkning, underhåll och kontroll av samt försök med annan materiel upptagen i den vid utförelselkungörelsen fogade förteckningen.

2.3 *Utförelselkungörelsen*

Enligt utförelselkungörelsen får krigsmateriel inte utan tillstånd utföras till utrikes ort. Utförelselstillstånd meddelas för särskilt fall av chefen för handelsdepartementet. Avser ärendet utförelsel i större omfattning eller om det eljest är av större vikt skall frågan underställas Kungl. Maj:t.

Vissa särskilda bestämmelser gäller i en del fall för skjut- och jaktvapen m. m. Utän särskilt tillstånd får sålunda enskild person för personligt bruk utföra skjutvapen, som han enligt vapenförelördningen (3 §) är berättigad att inneha, ävensom erforderlig till vapnet hörande ammunition. Om skytteförbund eller därtill ansluten skytteförening, som avses i 9 § vapenförelördningen, ämnar delta i en utom riket anordnad tävling eller övning och för medlems räkning vill söka tillstånd att utföra härför avsett vapen eller ammunition gäller vidare att sådant tillstånd kan meddelas av länsstyrelse. Slutligen innehåller utförelselkungörelsen en nedan i samband med vapenförelördningen (2.9.2) närmare berörd bestämmelse om rätt att under vissa förutsättningar återutföra från de nordiska länderna införda jakt- och tävlingsskjutvapen.

2.4 Begreppet krigsmateriel i utförelsekungörelsen

Med krigsmateriel förstås i utförelsekungörelsen sådana varor som är upptagna i en som bilaga vid kungörelsen fogad förteckning. Undantagen från tillämpningen av kungörelsens bestämmelser är dock materiel som tillverkats före år 1860.

Medan i föregångaren till 1949 års utförelsekungörelse uppräkningsen av de varuslag som utförelseförbudet innefattade, följde den i då gällande tulltaxa intagna statistiska varuförteckningen, var krigsmaterielen enligt den ursprungliga förteckningen i kungörelsen från år 1949 indelad i fyra huvudgrupper. Dessa utgjordes av: vapen, materiel för eldledning och signalering m. m., ammunitionsmateriel samt övrig krigsmateriel. Denna förteckning har där-efter ändrats år 1966 och år 1969. Den gällande förteckningen kan i stort indelas i följande grupper

- 1) vapen (stridsmedel)
- 2) anordningar för vapnens etc. betjänande och hantering
- 3) ammunition
- 4) anordningar för vapnens etc. framförande till önskad plats för verkan (vapenbärare)
- 5) anordningar för vapnens etc. effektiva insättande
- 6) utrustningar för tillverkning, underhåll och kontroll av vapen, stridsmedel etc.
- 7) vissa skyddsmedel
- 8) diverse.

Vid den omarbetning av förteckningen över krigsmateriel som gjordes år 1966 och som trädde i kraft den 1 januari 1967 ansågs det lämpligast att bibehålla den dittills tillämpade metoden att genom rätt allmänt hållna formuleringar definiera vilken materiel som var att anse som krigsmateriel. Avsikten var att dessa definitioner närmast skulle vara vägledande för fastställande i varje enskilt fall om en vara borde klassificeras som krigsmateriel eller ej. Det bedömdes vidare av olika skäl tveksamt om en mera utförlig förteckning över krigsmateriel borde göras. Ett av skälen härtill var

att den snabba tekniska utvecklingen skulle haft till följd att en sådan förteckning efter mycket kort tid blivit föråldrad. Även vid en regelbunden granskning av den skulle det vara omöjligt att gardera sig mot att gränssfall skulle uppstå vid den praktiska tillämpningen av bestämmelserna. I samband med det arbete som resulterade i nu gällande förteckning över krigsmateriel granskades motsvarande listor som tillämpades av Amerikas förenta stater, Belgien, Danmark, Frankrike, Norge, Schweiz, Storbritannien och Förbundsrepubliken Tyskland. Det förslag till förteckning som därvid gjordes byggde i mycket stor utsträckning på de belgiska och danska förteckningarna. Förslaget fastställdes med en del smärre ändringar. Ett tillägg gjordes år 1969 enligt vilket även flygplan av typ MFI 9 och delar till sådana flygplan skulle utgöra krigsmateriel.

Förteckningen har nu följande utseende.

1. *Handeldvapen, kulsprutor m. m.*

- a) Pistoler, revolverar, gevär, karbiner, kulsprutor, kulsprutegevär och kulsprutepistoler. *Undantag:* slätborrade hagelgevär samt sådana skjutvapen som icke äro underkastade bestämmelserna i vapenförordningen.
- b) Bajonetter.
- c) Speciella delar till materiel under a).

2. *Artilleripjäser, granatkastare, eldsprutor m. m.*

- a) Artilleripjäser, såsom kanoner, haubitser och mörsare samt granatkastare och pansarvärnsvapen inbegripet granatgevär och pansarskott.
- b) Eldsprutor samt för militärt bruk utformade anordningar för utskjutning av pyroteknisk materiel och rökmateriel.
- c) För militärt bruk utformade anordningar och utrustningar för hantering och uppställning av materiel under a) och b).
- d) Speciella delar till materiel under a)—c).

3. *Ammunition*

- a) Ammunition till materiel under 1 och 2.
- b) Speciella delar till materiel under a).

4. *Robotar, bomber, raketer, torpeder m. m.*

- a) Robotar, bomber, raketer, torpeder, land- och sjöminor samt handgranater.
- b) För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för hantering, kontroll, ar-

mering, utskjutning, utläggning, lokalisering, röjning, svepning, desarmering eller sprängning av materiel under a).

c) Speciella delar till materiel under a) och b).

5. Materiel för stridsledning m. m.

a) Apparater och andra anordningar för stridsledning och elledning samt för styrning av robotar.

b) För militärt bruk utformade avståndsmätare, positionsangivare, höjdmätare och målsökare.

c) För militärt bruk utformade elektroniska, gyroskopiska, akustiska och optiska anordningar för riktning.

d) För militärt bruk utformade televisionsapparater för riktning och plattformar därtill.

e) Bombsikten och kalkylatorer för bombsikten samt för militärt bruk utformade periskop.

f) Speciella delar till materiel under a)—e).

6. ABC-stridsmedel m. m.

a) Radioaktiva, biologiska och kemiska stridsmedel.

b) Apparater och andra anordningar för spridning av ABC-stridsmedel.

c) Utrustningar för upptäckande och identifiering av samt till skydd mot ABC-stridsmedel.

d) Speciella delar till materiel under a)—c).

7. Sprängämnen m. m.

a) Sprängämnen, krut och tändmedel för materiel under 3, 4 och 6.

b) För militärt bruk utformade sprängladdningar och tändmedel till sådan materiel.

c) För militärt bruk utformad pyroteknisk materiel och rökmateriel.

d) Drivmedel för robotar, raketer och torpeder.

e) Gelatineringsmedel för framställning av brandmedel.

8. Fartyg m. m.

a) För militärt bruk utformade fartyg och båtar.

b) Ackumulatorer för ubåtar.

c) Ubåts- och torpednät.

d) För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för lokalisering av föremål under vatten.

e) Speciella delar och tillbehör till materiel under a)—d).

9. Luftfartyg m. m.

a) För militärt bruk utformade luftfartyg och rymdfartyg.

b) Motorer för materiel under a).

Undantag: kolvmotorer.

c) För militärt bruk utformade markutrustningar för hantering och betjäning av materiel under a).

d) För militärt bruk utformade G-dräkter, tryckdräkter, flyghjälm, syrgasutrustningar, utrustningar för övertrycksandning, fallskärmar samt katapulter och andra utskjutningsanordningar för räddning av personal.

e) Specialutrustningar för flygburen trupp.

f) Speciella delar och tillbehör till materiel under a)—e).

g) Flygplan av typ MFI 9 och delar till sådana flygplan.

10. Fordon

a) Stridsvagnar.

b) Bestyckade eller pansrade fordon samt fordon med anordningar för vapen och andra stridsmedel.

c) Pansartåg.

d) För militärt bruk utformade bandfordon.

e) För militärt bruk utformade amfibiefordon.

f) Övriga för militärt bruk utformade fordon och transportmedel för förflyttning av materiel upptagen i denna förteckning.

g) Speciella delar till materiel under a)—f).

11. Fotomateriel

a) För militärt bruk utformade kameror.

b) För militärt bruk utformade apparater för fototyding och utvärdering av flygfotografier.

c) Speciella delar till materiel under a) och b).

12. Hjälm m. m.

a) För militärt bruk utformade hjälmar och skottsäkra klädespersedlar.

b) Speciella delar till materiel under a).

13. Materiel för infraröd strålning

a) För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för infraröd strålning.

b) Speciella delar till materiel under a).

14. Materiel för dykning m. m.

a) För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för dykning och förflyttning under vattnet.

b) Speciella delar till materiel under a).

15. Strålkastare

a) För militärt bruk utformade strålkastare.

b) Speciella delar till materiel under a).

16. Bro- och överskeppningsmateriel

För militärt bruk utformad bro- och överskeppningsmateriel.

17. Undertryckskammare

a) För militärt bruk utformade undertryckskammare, i vilka kunna åstadkommas förhållanden som motsvara dem som förekomma på höjder av minst 23 000 m över havsytan i avseende på temperatur, tryck, strålning och fuktighet.

b) Speciella delar och tillbehör till materiel under a).

18. Apparater för låga arbetstemperaturer

a) För militärt bruk utformade apparater, med vilka låga arbetstemperaturer (-130°C eller lägre) kunna åstadkommas för elektrisk, magnetisk eller elektronisk utrustning.

b) För militärt bruk utformade elektriska, magnetiska eller elektroniska apparater och ledare avsedda att arbeta i lägre temperatur än -130°C .

c) Speciella delar och tillbehör till materiel under a) och b).

19. Apparater för mätning av ljudets hastighet i vatten

a) För militärt bruk utformade apparater för mätning och registrering av ljudets hastighet i vatten.

b) Speciella delar till materiel under a).

20. Elektronisk materiel

För militärt bruk utformad elektronisk materiel ej förut upptagen i denna förteckning.

21. Övningsmateriel

a) För militärt bruk utformad materiel för utbildning i handhavande av materiel upptagen i denna förteckning.

b) Speciella delar till materiel under a).

22. Maskiner, verktyg m. m.

a) Maskiner, verktyg och utrustningar särskilt utformade för tillverkning, underhåll och kontroll av samt försök med annan i denna förteckning upptagen materiel.

b) Speciella delar och tillbehör till materiel under a)

Den i förteckningen använda bestämningen *för militärt bruk utformade* anger, att materielen med hänsyn till sin militära användning skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel. Bestämningarna *speciella delar till* och *speciella tillbehör till* anger, att materielen icke skall ha civil användning utan vara

särskilt konstruerad eller ändrad för att infogas i en slutprodukt som är krigsmateriel.

2.5 Administrativ handläggning

Som nämnts ovan kan tillstånd till export av krigsmateriel jämlikt utförelsekungörelsen meddelas av chefen för handelsdepartementet. Avser ansökan om tillstånd en leverans i större omfattning — enligt praxis räknas här med högre värde än 0,5 milj. kr. — eller är frågan om exporttillstånd av principiell natur, underställs ärendet Kungl. Maj:ts prövning. Övriga ärenden avgörs av krigsmaterielinspektören enligt bemyndigande. Enligt de utförelsebevis som utfärdas lämnas vederbörande tillstånd att, utan hinder av gällande exportförbud, före viss tidpunkt — regelmässigt tre månader efter bevisets utfärdande — ur riket till visst land utföra i beviset angiven materiel under villkor att beviset vid utförelsetillfället företes för tullmyndigheten. Antalet utförelseärenden under 1969 var ca 1 260. Av dessa avgjordes 62 av Kungl. Maj:ts.

Innan ett företag inleder förhandlingar om exportförsäljning av krigsmateriel till ett visst land kontaktas i allmänhet krigsmaterielinspektören under hand för erhållande av upplysningar om möjligheterna till sådan export. För företagen är det nämligen av naturliga skäl angeläget att, på ett så tidigt stadium som möjligt före under-tecknandet av ett leveransåtagande, klarhet nås om förutsättningarna att erhålla exportlicens. Därmed förhindras onödiga kostnader. Vidare kan företagen därmed undvika att göra åtaganden som senare visar sig omöjliga att infria. Beträffande ärenden av större ekonomisk räckvidd eller där fråga är om export till länder som präglas av politisk instabilitet, tas underhandskontakten med krigsmaterielinspektören på ett mycket tidigt stadium.

Då en underhandsförfrågan görs hos krigsmaterielinspektören, inhämtas som regel yttrande från utrikesdepartementet och i vissa fall från försvarsdepartementet och

försvarsstaben. Yttrande från de sistnämnda myndigheterna inhämtas som regel endast när fråga är om export av varuslag som eventuellt kan vara föremål för militära sekretessbestämmelser. Ärendet föredras därefter för chefen för handelsdepartementet som antingen fattar beslut eller hän-skjuter frågan till Kungl. Maj:ts prövning.

Det svar som företaget erhåller är antingen klart negativt eller också brukar meddelas att statsmakterna vid förevarande tidpunkt inte ser något hinder för vidare engagemang, men att ett slutligt avgörande inte kan fattas förrän en formell ansökan om exporttillstånd inlämnas.

I vissa fall kan krigsmaterielinspektören direkt vid kontakttillfället med ovannämnda reservation tillstyrka företagets fortsatta engagemang eller avråda från ytterligare bearbetning av projektet. Detta förfarande tillämpas huvudsakligen avseende ärenden av mindre ekonomiskt värde samt i sådana fall där export till ett visst land erfarenhetsmässigt inte under några omständigheter kan komma i fråga.

I fråga om ärenden av stor ekonomisk räckvidd tas, nästan utan undantag, förnyad kontakt med krigsmaterielinspektören innan företaget undertecknar ett leveransavtal med köparen. Redan vid den första kontakten förekommer att inspektören förordar ett sådant förfarande. Detta förekommer även när det gäller ärenden av mindre ekonomisk betydelse. Ärendet behandlas därvid på samma sätt som före-gående gång sedan eventuella komplette-ringar gjorts.

Försäljning från Sverige av krigsmateriel sker i princip endast till statliga myndigheter eller ombud för dessa i andra länder. Dock försäljs jakt- och sportvapen samt ammunition till sådana vapen till privata kunder. I ett interpellationssvar i riksdagens andra kammare den 17 februari 1961 framhöll chefen för handelsdepartementet bl. a. följande.

I samband med licensgivning för export av krigsmateriel uppkommer tekniskt ofta svår-lösliga frågor om kontroll av att försäld ma-teriel kommer det i exportlicensen angivna

mottagarlandet tillhanda. Detta beror bl. a. på att olika länder tillämpar mycket skilda bestämmelser i fråga om införsel av krigsmateriel. I vissa fall uppträder vederbörande militära myndighet direkt såsom köpare men i andra fall sker upphandlingen exempelvis genom en industri i landet i fråga eller genom ett förmedlande företag. Försäljningsförhand-lingarna mellan tillverkaren (säljaren) och kö-paren sker ofta genom förmedling av tredje man. Andra omständigheter som försvårar kontrollen är att transporten i regel ordnas av en eller flera expeditiionsfirmor och ombesörjas av olika transportföretag såsom rederier, flygbolag etc. Vid beviljande av exportlicens söker myndigheterna givetvis att erhålla bästa möjliga garanti för att materiel ej genom åtgärd av mellanhänder eller på annat sätt skall hamna i annat land eller hos annan mottagare än som avsetts vid licensgivningen. Ett uttryck för denna strävan är bl. a. att endast välkända firmor och personer godtages av vederbörande myndigheter vid försäljningen.

Erfarenheten har emellertid givit vid handen att det ej sällan är mycket svårt att utöva betryggande kontroll av samtliga vid en utförsel uppgivna omständigheter och av de trans-aktioner från olika företags sida som äger samband med utförseln. Myndigheterna söker givetvis att på grundval av gjorda erfarenheter fortlöpande effektivisera kontrollen och anpassa den till de växlande förhållanden, som råder på detta område.

Till övervägande del utgörs de export-ärenden som inkommer till krigsmateriel-inspektören av frågor som varken har större ekonomisk betydelse eller är av principiell natur. I dessa fall inges en framställning om exporttillstånd utan att kontakt i för-väg tagits med krigsmaterielinspektören. Den materiel som det i de flesta fall då gäl-ler utgörs av enstaka vapen, i allmänhet för jakt- och sportändamål, ammunition till sådana vapen samt krut och sprängämnen i begränsade poster som levereras till fasta kunder.

Till sist i detta sammanhang skall något beröras hur de från handelsdepartementet för yttrande överlämnade ärendena om ex-port av krigsmateriel handläggs inom utri-kesdepartementet. I första hand bereds dessa ärenden av chefen för andra politiska byrån som är föredragande för chefen för politiska avdelningen. Underlag för bedöm-ning av om export bör få äga rum i ett kon-

kret fall är i första hand de rapporter som sammanställs av de svenska utlandsmyndigheterna i respektive länder. Ärendena föredras regelmässigt för utrikesministern som i yttrande till handelsdepartementet till eller avstyrker ansökan om exporttillstånd i det aktuella fallet. I ärenden där det förefaller alldeles klart att ansökan om exporttillstånd kan tillstyrkas, fattas beslut om yttrande på lägre nivå. Det bör framhållas att det inom utrikesdepartementet i varje enskilt fall bedöms huruvida utrikespolitiska förutsättningar för vapenexport till det aktuella landet föreligger. Ett beviljat tillstånd för export till ett land vid ett visst tillfälle är således inte att anse som prejudicerande för framtiden. De politiska förhållandena i ett land kan ju ibland snabbt ändras.

2.6 Konstitutionell kontroll

Den konstitutionella kontrollen över krigsmaterielexporten utövas av riksdagen genom dess konstitutionsutskott. Utskottets kontroll vilken äger rum när utskottet så begär, görs i form av en genomgång av den statistik över krigsmaterielexporten, som upprättas inom krigsmaterielinspektionen. Föredragning för utskottet görs av krigsmaterielinspektören som även får besvara eventuella frågor från utskottets ledamöter. Utskottets granskning avser i princip endast av Kungl. Maj:t fattade beslut rörande tillstånd till utförsel av krigsmateriel. De beslut av här avsett slag som handelsministern fattat i egenskap av departementschef anses konstitutionsutskottet dock enligt praxis kunna granska. Vid granskningen har utskottet tillgång till samtliga handlingar i ärendena inbegripet sådana handlingar som är av hemlig natur. Beträffande de av Kungl. Maj:t fattade besluten kan såväl juridisk som politisk ansvarighet utkrävas.

I den mån utskottet gör något uttalande ankommer det därefter på riksdagen att ta ställning till granskningens resultat och eventuellt rikta anmärkningar mot ärendenas handläggning.

2.7 Kontroll av efterlevnaden

Några särskilda straffbestämmelser finns inte intagna i utförselkungörelsen. Utförsel av krigsmateriel som sker utan tillstånd straffas enligt lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling. Kontrollen av att exportörer av krigsmateriel verkligen har tillstånd till utförsel utövas närmast av tullverket som i varje enskilt fall fordrar att giltigt exporttillstånd uppvisas, innan utförsel av krigsmateriel får äga rum.

Förbudet i tillverkningsförordningen att utan tillstånd tillverka krigsmateriel samt förbudet i tillverkningskungörelsen att utan tillstånd tillhandahålla krigsmateriel, uppfinring därav eller metod för framställning av sådan materiel är sanktionerade genom straffbestämmelser i respektive författning. Brott mot dessa bestämmelser får endast åtalas av allmän åklagare efter anmälan eller medgivande av krigsmaterielinspektionen. Inspektionen utövar i övrigt kontroll genom utfärdande av anvisningar, inhämtande av upplysningar från tillverkare, besök hos företagen och granskning av företagens deklARATIONER ÖVER BESTÄLLD OCH TILLVERKAD KRIGSMATERIEL.

2.8 Sekretessbestämmelser

I Sveriges officiella statistik över utrikeshandeln lämnas vissa uppgifter om export av krigsmateriel. På grund av att frågor om export av sådan materiel kan avse Sveriges förhållande till främmande makt, den svenska krigsmaktens verksamhet eller enskilda företags affärshemligheter är de närmare förhållandena rörande dessa ärenden ofta hemligstämplade. Den legala grunden för hemligstämplingen finns främst i 3, 4 och 21 §§ lagen (1937: 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, den s. k. sekretesslagen. Förordnande enligt 21 § sekretesslagen om sekretess för handlingar i ärenden rörande kontroll över tillverkning av eller handel med krigsmateriel eller gasskyddsmateriel har meddelats genom 2 § punkt 23 kungörelsen

(1939: 7) med förordnanden på civilförvaltningens område jämlikt sekretesslagen.

2.9 *Andra författningar av intresse för utredningsuppdraget*

Vid sidan av ovan berörda författningar, angående tillverkning och export av krigsmateriel återfinns bestämmelser av visst intresse i detta sammanhang i förordningen (1939:174, ändrad 1960:425) angående tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel, vapenförordningen (1949:340) och förordningen (1949:341) om explosiva varor. Uppmärksammas skall även lagen (1946:722) med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för försvaret, den s. k. försvarsuppfinningslagen.

2.9.1 *Gasskyddsmaterieförordningen* och tillämpningskungörelsen till denna förordning (1939:175, ändrad 1942:937) innehåller bestämmelser om tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel. Bestämmelserna är ej tillämpliga på tillverkning etc. för försvarsväsendets räkning.

I förordningen skils mellan gasskyddsmateriel av första och andra klassen. Till första klassen hör främst gasmasker mot stridsgas och filtereringsapparater för gasskyddsrum. Till andra klassen hör viss annan materiel som avser att tjäna vissa uppräknade ändamål såsom beredande av kroppsligt skydd mot stridsgas. Tillverkning av gasskyddsmateriel av första klassen får ej bedrivas utan tillstånd av Kungl. Maj:t. Tillverkningen skall stå under kontroll av krigsmaterielinspektionen. Införsel till riket av gasskyddsmateriel av första klassen får ej ske utan tillstånd av krigsmaterielinspektionen. Försäljning av gasskyddsmateriel får endast ske efter anmälan till krigsmaterielinspektionen och såsom gasskyddsmateriel får ej saluföras annan vara än sådan som blivit godkänd av inspektionen.

2.9.2 I *vapenförordningen* finns bestämmelser om förvärv och innehav av skjut-

vapen och ammunition, om handel med skjutvapen samt om införsel till riket och i vissa fall återutförsel av skjutvapen och ammunition.

Vapenförordningen äger ej tillämpning å kronan. Om tillverkning av skjutvapen och ammunition hänvisar förordningen till vad som gäller beträffande tillverkning av krigsmateriel. Utöver vad i förordningen stadgats skall i fråga om ammunition, som tillika är att hänföra till explosiv vara, gälla vad därom är föreskrivet i förordningen om explosiva varor.

Med skjutvapen förstås i förordningen dels vapen, med vilka kulor, hagel eller andra projektiler kan utskjutas medelst krutladdning eller annat drivmedel, dels sådana apparater eller anordningar, vilka beträffande verkan och ändamål är jämförliga med vapen som nyss nämnts, såsom eldsprutor och apparater för spridande av tår- eller giftgaser eller annat ämne med likartad verkan. Vad i förordningen stadgats om skjutvapen gäller även bl. a. vissa lösa delar till dessa. Vapenförordningens bestämmelser gäller ej skjutvapen tillverkade före år 1860.

Med ammunition förstås i förordningen dels patroner och projektiler, avsedda för sådana handvapen, å vilka förordningen äger tillämpning, vare sig projektilerna är massiva eller fyllda med sprängämne eller annat ämne, dels tändhattar och andra tändmedel, avsedda för ammunition som nu sagts.

Enligt vapenförordningen krävs för förvärv eller innehav av skjutvapen och ammunition tillstånd av polismyndighet. Tillstånd kan som regel meddelas endast enskild person. Enligt 9 § vapenförordningen kan emellertid tillstånd även beviljas vissa skytteförbund och till dessa anslutna föreningar.

Den som vill idka handel med skjutvapen har att söka tillstånd därtill hos länsstyrelsen i det län, där rörelsen skall utövas. För att möjliggöra en förlöpande kontroll av försäljningsverksamheten har handlande att föra anteckningar över inköpta och försålda skjutvapen i särskilda inköps- och försäljningsböcker.

För införsel till riket av skjutvapen och ammunition krävs särskilt tillstånd. Om rätt för tillverkare och handlande att till riket införa ammunition gäller dock vad därom stadgas i förordningen om explosiva varor. Tillståndsgivande myndighet är länsstyrelse. Utan särskilt tillstånd får enskild person införa skjutvapen, som han enligt vapenförordningen är berättigad att inneha för personligt bruk, ävensom ammunition som behörigen förvärvats här i riket. Motsvarande gäller för de i 9 § vapenförordningen avsedda skyttesammanslutningarna. Utan särskilt tillstånd får vidare enligt närmare bestämmelser meddelade av general-tullstyrelsen, medborgare i de nordiska länderna därifrån utföra sedvanliga jakt- och tävlings-skjutvapen med tillhörande ammunition för tillfällig användning i Sverige. I *utförselkungörelsen* finns en häremot svarande bestämmelse att jakt- och tävlings-skjutvapen med tillhörande ammunition som införts i enlighet med denna bestämmelse i vapenförordningen också får återutföras från riket.

2.9.3 *Förordningen om explosiva varor* innehåller föreskrifter om bl. a. tillverkning av och handel med samt innehav och import av explosiva varor. Föreskrifterna äger endast i den mån Kungl. Maj:t förordnar tillämpning på försvarets fabriker, verkstäder, forskningsanstalter och förråd samt kronan tillhöriga explosiva varor avsedda för försvarets behov.

Med explosiva varor förstås i förordningen varor, som består av eller innehåller explosiva eller pyrotekniska ämnen. De omfattar bl. a. sprängämnen, krut och ammunition. I allmänhet får endast sådana explosiva varor, som blivit godkända av kommerskollegium tillverkas eller innehas inom riket eller hit införas.

För tillverkning av explosiva varor erfordras i regel tillstånd av vederbörande länsstyrelse. Om tillverkningen skall avse explosiv vara, som tillika är att hänföra till krigsmateriel, kan länsstyrelsen inte bevilja tillstånd åt annan än den som erhållit

Kungl. Maj:ts tillstånd enligt tillverkningsförordningen. Kommerskollegium avgör, efter samråd med krigsmaterielinspektionen, huruvida explosiv vara skall anses som militär explosiv vara.

I fråga om handel med explosiva varor gäller, att polismyndighets tillstånd erfordras för verksamheten. Utan hinder härav må dock i allmänhet den som erhållit tillstånd att tillverka explosiv vara av visst slag försälja samma vara såsom färdig handelsvara. Över gjorda inköp och försäljningar är handlande skyldig att föra anteckningar i inköps- och försäljningsbok.

För innehav av explosiv vara erfordras särskilt tillstånd. Det ankommer i allmänhet på polismyndighet att meddela tillstånd. Såsom militär betecknad explosiv vara får med undantag, som kommerskollegium efter samråd med krigsmaterielinspektionen bestämmer, inte förvärvas eller innehas av annan än kronan eller den som erhållit tillstånd att tillverka sådan vara.

Vad slutligen angår importen av explosiva varor gäller att tillverkare och handlande är oförhindrade att till riket införa varor, som de erhållit tillstånd att tillverka eller med vilka de äger rätt att idka handel. I övrigt får godkänd explosiv vara inte införas utan särskilt tillstånd av länsstyrelse. Explosiv vara, som inte godkänts av kommerskollegium, får införas till riket endast efter särskilt tillstånd av kommerskollegium.

2.9.4 *Försvarsuppfinningslagen* trädde i kraft den 1 januari 1947 och ersatte en äldre lag från år 1942 med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för rikets försvar eller folkförsörjningen m. m. Försvarsuppfinningslagen gällde ursprungligen t. o. m. den 31 december 1959. Dess giltighetstid har därefter successivt förlängts för kortare perioder. För närvarande gäller den t. o. m. den 31 december 1970.

Enligt 1 § första stycket försvarsuppfinningslagen gäller förbud mot offentliggörande av uppfinning som har särskilt avseende på krigsmateriel och tillkommit i

Sverige eller tillhör någon som är bosatt här. Sådan uppfinning får inte heller göras till föremål för ansökan om patent eller annan skydds rätt i främmande stat eller eljest yppas. Förbud mot offentliggörande och yppande gäller enligt andra stycket i samma lagrum även när i Sverige hemligt patent söks på annan uppfinning som har särskilt avseende på krigsmateriel. Vad som skall förstås med krigsmateriel bestämmer Kungl. Maj:t, och regler därom finns i en särskild författning.¹

Enligt försvarsuppfinningslagen skall alla till patent- och registreringsverket inkomna patentansökningar och därtill hörande handlingar hållas tillgängliga för en särskild granskningsmyndighet, granskningsnämnden för försvarsuppfinningar. Finner nämnden att uppfinning som avses i 1 § första stycket är av sådan betydelse för försvaret att den alltjämt bör hemlighållas, skall nämnden utan dröjsmål meddela beslut därom. Är det fråga om uppfinning som hemlighålls enligt 1 § andra stycket, skall nämnden överlämna ärendet till Kungl. Maj:t för prövning av frågan om fortsatt hemlighållande. Så länge förbud enligt 1 § gäller, skall ansökan om patent inte offentliggöras enligt patentlagen. Det innebär att patentansökningen inte som i normala fall utläggs eller eljest hålls tillgänglig för allmänheten.

Beträffande varje uppfinning av särskild betydelse för försvaret kan Kungl. Maj:t föreskriva, att uppfinningen får utnyttjas för statens räkning eller av annan som Kungl. Maj:t bestämmer, dvs. ett slags tvångslicens. Om uppfinningen har särskilt avseende på krigsmateriel har staten tillerkänts en längre gående rätt, nämligen att expropriera hela rätten till uppfinningen.

Hemligt patent meddelas på sådan uppfinning som avses i 1 § och som är av särskild betydelse för försvaret. Kungl. Maj:t äger sålunda föreskriva, att vissa bestämmelser i patentlagen inte skall tillämpas på patentansökningen. Det innebär att ansökningen handläggs hemligt hos patentmyndigheten. Skillnaden mot den normala behandlingen framträder när prövningsförfarandet kommit därhän att ansökningen

skulle ha utlagts eller eljest hållits tillgänglig för allmänheten. Dessa åtgärder förekommer inte, utan patent meddelas genast och bevis utfärdas därom. Alla handlingar till akten förvaras hemligt även sedan patent beviljats. Patentet förs in i ett särskilt register som inte är tillgängligt för allmänheten.

Försvarsuppfinningslagen har varit föremål för översyn av en arbetsgrupp som den 8 april 1969 till justitieministern överlämnade en promemoria med förslag till ny lag om försvarsuppfinningar m. m. (stencil Ju 1969: 12).

Frågan om bibehållandet av systemet med hemliga patent på försvarsuppfinningar har behandlats som en huvudfråga vid översynsarbetet. Sammanfattningsvis uttalar arbetsgruppen att utvecklingen efter år 1942 gått i sådan riktning att numera övervägande skäl talar för att institutet hemligt patent ersätts med ett system som i princip innebär att *patentansökningen* sekretessbeläggs och vilandeförklaras till dess uppfinningen inte längre behöver hållas hemlig.

I utredningsgruppens uppdrag ingick också att överväga vad som skall förstås med krigsmateriel när det gäller försvarsuppfinningar. Det konstateras att termen krigsmateriel även förekommer i andra författningar än den till försvarsuppfinningslagen knutna kungörelsen. Arbetsgruppen anför i anslutning härtill:

Det ligger i sakens natur att krigsmaterielbegreppet måste bli beroende av ändamålet med de bestämmelser i vilka termen ingår. Innebörden i begreppet måste bestämmas med hänsyn till den praktiska tillämpningens krav och med beaktande av att det ges en omfattning som motsvarar reglernas syfte. Det måste likväl anses otillfredsställande att samma term inte skall ha samma innebörd i de olika författningarna. Det är otvivelaktigt önskvärt att krigsmaterielbegreppet bestäms i så få författningar som möjligt. När det gäller begreppet krigsmateriel enligt försvarsuppfinningslagen bör detta enligt utredningsgruppens mening lämpligen ges samma innebörd som i

¹ Kungörelsen (1946: 765) ang. vad med krigsmateriel skall förstås enligt lagen den 29 november 1946 med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för försvaret.

1949 års utförelsekungörelse. Den i bilageförteckningen upptagna materieln motsvarar kraven på en klar avgränsning i förhållande till andra varuslag och har en, såvitt utredningsgruppen kunnat bedöma, lämplig och ändamålsenlig omfattning. Man torde också kunna utgå från att förteckningen genom en kontinuerlig översyn täcker eventuella nya utvecklingslinjer inom krigsmaterielområdet. Den författningstekniska anknytningen till utförelsekungörelsen bör ske i en särskild tillämpningsförfattning till försvarsuppfinningslagen.

På grundval av sina överväganden har arbetsgruppen lagt fram förslag till bl. a. ny lag om försvarsuppfinningar och kungörelse om vad som är krigsmateriel enligt nämnda lag.

För fullgörande av sitt uppdrag har utredningen ansett det vara av värde att ha kännedom om reglerna för krigsmaterielexport i vissa andra länder. Genom utrikesdepartementet har utredningen därför låtit införskaffa uppgifter i detta hänseende vad gäller Finland, Norge, Danmark, Förbundsrepubliken Tyskland, Nederländerna, Belgien, Frankrike, Schweiz, Österrike, Italien, Storbritannien, Kanada, Amerikas förenta stater (USA) och Japan. Det har visat sig inte vara möjligt att få några upplysningar i här aktuellt hänseende angående förhållandena i Sovjetunionen. Det torde inte heller finnas förutsättningar att få upplysningar härom såvitt gäller övriga öststater.

På grundval av de uppgifter som stått att få har följande sammanställning utarbetats.

Inledningsvis skall nämnas att alla Atlantpaktstater (utom Island) tillsammans med Japan samverkar i ett särskilt kontrollutskott Co-ordinating Committee (COCOM), för att övervaka export av strategiskt viktiga varor till länder i Östeuropa.

3.1 Finland

Enligt gällande finsk lagstiftning fordras statsrådets eller i vissa fall försvarsministeriets tillstånd att exportera skjutvapen och skjutförnödenheter av alla slag. Utförsel av krigsförnödenheter är särskilt reglerad ge-

nom en lag av den 14 oktober 1938 och en förordning av samma datum enligt vilka tillstånd till utförsel av krigsförnödenheter från landet ges av statsrådet eller, när det är fråga om ringa export, av försvarsministeriet.

Vid bestämmande av begreppen krigsförnödenheter eller -materiel tillämpas den definition som används i Finlands fredsfördrag. Det kan nämnas, att utförsel av krigsmateriel inte förbjuds i fredsfördraget.

Ärenden angående utförseltillstånd för skjutvapen och skjutförnödenheter föredrages i statsrådet av ministeriet för inrikesärendena. I fråga om krigsförnödenheter sker föredragningen av försvarsministeriet, varvid på förhand inhämtas utlåtande av ministeriet för utrikesärendena. För export fordras dessutom exportkontrollanmälan.

Rekommendationer som syftar till förbud mot export av krigsmateriel, vapen och skjutförnödenheter och som baserar sig på FN:s säkerhetsråds resolutioner föredrages i varje enskilt fall för statsrådet av ministeriet för utrikesärendena. Dylika beslut om export har, i enlighet med säkerhetsrådets rekommendation, fattats i fråga om Sydafrika, Rhodesia och Portugal.

Vad beträffar den praxis, som följts i exportfrågor, gäller att export inte tillåts — förutom till de länder, för vilka exportförbud är utfärdat — till krisområden, dvs. till länder, där väpnad konflikt råder.

3.2 Norge

De grundläggande bestämmelserna om export av krigsmateriel återfinns i lagen den 9 juni 1961 om skjutvapen och ammunition m. m. Enligt denna lag skall den som vill utföra skjutvapen, vapendelar eller ammunition inneha tillstånd från vederbörande departement. Det ankommer på handelsdepartementet att avgöra ansökningar om tillstånd till *utförsel i förvärvssyfte* av skjutvapen, vapendelar eller ammunition. Handelsdepartementet har utfärdat närmare bestämmelser om sådan utförsel. Däri föreskrivs bl. a. att med utförsel i förvärvssyfte av skjutvapen, vapendelar och ammunition skall förstås utförsel, som företas av den som driver handel med skjutvapen, vapendelar och ammunition eller som tillverkar dessa produkter för försäljning. Bestämmelserna fastslår vidare bl. a., att handelsdepartementet kan begära förklaring från köparen eller vederbörande myndighet i införsellandet, att re-export inte skall äga rum; departementet kan även begära sådana andra upplysningar som förhållandena i ett visst fall påkallar.

Någon definition av begreppet krigsmateriel har ej nedlagts i norsk författning. Det skall enligt uppgift ej heller föreligga något faktiskt behov av en sådan definition, bl. a. mot bakgrunden av att man i praktiken har att göra blott med två exportörer av krigsmateriel. För re-export krävs alltid exportlicens.

Som nämnts ankommer det på handelsdepartementet att utfärda licens för utförsel i förvärvssyfte av skjutvapen, vapendelar och ammunition. Detta sker emellertid i intimt samråd med utrikesdepartementet, på vilket det ankommer att ingående värdera de utrikes- och inrikespolitiska förhållandena i mottagarlandet. Beträffande den praxis som tillämpas vid meddelande av exportlicens kan man tala om *allmänt exportförbud* och *speciellt exportförbud*. Det förstnämnda gäller dels länder med vilka Norge ej upprätthåller diplomatiska förbindelser, dels de länder som inte tillhör det s. k. exportfrilisteområdet (Albanien, Bulgarien, Kina, Mongoliet, Nordkorea, Nordvietnam, Polen, Ru-

mänien, Sovjetunionen, Tjeckoslovakien, Ungern samt Östtyskland). Avgörandet i ärenden rörande licens för export av krigsmateriel hänskjuts i många fall, med mindre det rör sig om »rutinärenden», till regeringen.

Användningen av de speciella exportförbuden baserar sig på olika uttalanden av stortinget. Den 12 april 1935 — i samband med det spanska inbördeskriget — uttalade stortinget sålunda, att export av vapen och ammunition skall endast tillåtas till stater, som ej befinner sig i inbördeskrig eller krig, med mindre Nationernas Förbunds behöriga organ förklarar kriget vara legalt försvars- krig. Export får endast äga rum till legala regeringar. — Dåvarande statsministern förklarade i stortinget den 11 mars 1959, att det vid beslut om att meddela exporttillstånd skall läggas avgörande vikt vid de utrikespolitiska värderingarna, och huvudsynpunkten bör vara att Norge ej skall tillåta försäljning av vapen och ammunition till områden, där det råder krig eller krig hotar eller till stater där det råder inbördeskrig. *Samma dag* fastslog stortinget att man godtagit den förklaring statsministern avgett på regeringens vägnar. Stortinget ville även starkt understryka, att exporten av vapen och ammunition från Norge bara må ske efter en ingående värdering av de utrikes- och inrikespolitiska förhållandena i vederbörande område. Denna värdering måste enligt stortingets mening vara avgörande för om export skall äga rum.

3.3 Danmark

Enligt den danska vapenlagen är det förbjudet att utan justitieministerns tillstånd i varje särskilt fall utföra 1) vapen av alla slag utom jaktvapen, 2) ammunition med undantag av ammunition till jaktvapen, 3) materiel till land-, sjö- eller luftkrig, 4) maskiner, instrument, apparater och andra produktionsmedel, som till övervägande del används för framställning eller underhåll av vapen, ammunition eller krigsmateriel samt delar och tillbehör till sådana produktions-

medel samt 5) sprängämnen, inbegripet krut, samt råmateriel till framställning därav.

Enligt en särskild kungörelse är det vidare förbjudet att utan justitieministerns tillstånd utföra jaktvapen och ammunition därtill. Detta förbud gäller dock ej utförelse till Finland, Island, Norge och Sverige, av handvapen för jaktbruk med tillhörande ammunition (jfr 2.9.2).

I samband med ansökan skall exportören lämna upplysning till vem i utlandet leverans skall ske samt avge en skriftlig förklaring att varupartiet endast kommer att sändas till denne adressat. I vissa fall — beroende på vapenleveransens art och till vilket land leverans skall ske — fordras inköpscertifikat för varupartiet som skall vara utställt av myndighet i importlandet och gälla för mottagaren. I så fall får exportören förbinda sig att avkräva mottagaren ett av myndigheterna i importlandet utställt bevis (delivery verification) som visar att varupartiet underkastats importlandets bestämmelser för utrikeshandel. I vissa fall fordras särskilda förklaringar från myndigheterna i importlandet innan tillstånd meddelas. En sådan förklaring kan exempelvis gå ut på att vapenpartiet är avsett för bruk i importlandet och inte kommer att exporteras vidare.

Innan utförelsetillstånd meddelas inhämtar justitieministern normalt yttrande från utrikesministeriet.

Vid behandling av ansökningar om utförelsetillstånd företas i varje enskilt fall en konkret värdering på basis av samtliga föreliggande upplysningar om förhållandena i och omkring mottagarlandet vid den tidpunkt då saken föreligger för avgörande. Huvudprincipen är härvid att tillstånd inte ges för utförelse till land som är indraget i krigshandlingar eller till områden där förhållandena är så oroliga att det kan befaras att de utvecklar sig till krig.

3.4 Förbundsrepubliken Tyskland

De grundläggande bestämmelserna om framställning av och handel med vapen för mili-

tärt bruk återfinns i artikel 26: 2 i Förbundsrepublikens författning, vari föreskrivs att förbundsregeringens godkännande alltid måste inhämtas.

Närmare bestämmelser om kontroll av produktion och försäljning av vapen (till skillnad från militär materiel i vidare mening, se nedan) lämnas i vapenkontrollagen, Kriegswaffenkontrollgesetz.

Export av sådana varor som, utan att vara klassificerade som vapen enligt Kriegswaffenkontrollgesetz' vapenförteckning likväl kan komma till militär användning, regleras i utrikeshandelslagen, Aussenwirtschaftsgesetz.

Riktlinjer för förbud mot export av vapen och annan militärt användbar materiel anges i ett par bestämmelser i Kriegswaffenkontrollgesetz respektive Aussenwirtschaftsgesetz. Enligt den förra bestämmelsen *kan* exporttillstånd alltid vägras, i synnerhet när det finns anledning antaga att vapenexport skulle strida mot Förbundsrepublikens intresse av vänskapliga förbindelser med andra länder. Exportförbud *skall* meddelas när det finns risk för att utförda vapen kan komma till användning »bei einer friedestörenden Handlung», särskilt vid angreppskrig, eller när Förbundsrepublikens folkrättsliga förpliktelser skulle äventyras, eller när den som sökt exporttillstånd inte anses pålitlig. Enligt definitionerna i Aussenwirtschaftsgesetz kan vidare export av militärt betydelsefulla varor hindras till skydd för Förbundsrepublikens säkerhet, eller för att förhindra att »folkens fredliga sammanlevnad» eller Förbundsrepublikens utländska förbindelser störs.

Försvarsministeriet handlägger frågor om statlig export. Vid dylik export tar förbundsdagens utrikes- och budgetutskott ställning efter yttrande från utrikesministeriet. Vid kommersiell export av vapen eller annan militär materiel lämnas erforderliga tillstånd av ekonomiministeriet sedan yttrande inhämtats från utrikesministeriet. Detta är därmed den myndighet där de båda lagarnas allmänt hållna exportförbudsbestämmelser tolkas.

Förbundsregeringen har enligt uppgift all-

tid intagit en restriktiv inställning till tysk export av krigsmateriel. Ett absolut förbud har utfärdats mot export av krigsmateriel till Portugal, Sydafrika och Rhodesia jämte till alla kommunistiska stater. Att ansökningar om export till stater som befinner sig i krig eller krigsliknande tillstånd utan vidare avslås framgår redan av de ovan nämnda lagbestämmelserna. Vid prövning av förutsättningarna för export till övriga länder ställer regeringen kravet att det i köparlandet skall råda »geordnete innerstaatliche Verhältnisse», och att landet inte får tillhöra ett oroligt område, »Spannungsgebiet». Även om risken för plötsliga konflikter och oroligheter kan vara stor också i vissa utvecklingsländer där till synes lugna förhållanden råder kan vapenexport till sådana länder tillåtas. Enligt tysk uppfattning bör man därvidlag följa principen att varje suverän stat skall ha rätt till självförsvar och man vill därför inte sätta sig emot leverans av åtminstone grundutrustning till ett sådant lands försvar.

Största återhållsamhet visas vad beträffar länder där gerillaverksamhet eller andra inre oroligheter förekommer. Exporttillstånd till ett sådant land är dock inte uteslutet. Det kommer vid prövningen an på vilket stadium oroligheterna befinner sig i.

3.5 Nederländerna

Det grundläggande dokumentet vid reglering av export av krigsmateriel från Nederländerna är COCOM:s lista (se inledningen till detta kapitel) som i sin helhet tillämpas av de holländska myndigheterna, vilka emellertid utvidgat densamma att gälla även begagnade flygplan.

Om exporten avser något av de länder som samarbetar i COCOM-gruppen beviljas inte exporttillstånd förrän mottagarlandet utfärdat ett importcertifikat och därmed övertagit ansvaret för varans slutliga destination. Om produkten skall exporteras till ett land som inte tillhör COCOM-gruppen sker i varje enskilt fall en individuell prövning i samarbete med tullmyndigheterna samt ut-

rikes- och försvarsministerierna. Denna prövning sker enligt riktlinjer som i stort sett synes överensstämma med de i Sverige tillämpade. Export av krigsmateriel till krigförande länder eller till »unga» länder med en instabil inrikespolitisk situation undviks i princip. FN-resolutionerna rörande förbud mot krigsmaterielexport till Sydafrika, Rhodesia och Portugal tillämpas enligt uppgift strikt. Det slutliga beslutet rörande exporttillstånd för varor på embargo-listan fattas av ekonomiministeriet.

3.6 Belgien

Export av krigsmateriel faller under 1962 års lag angående import, export och transitering av varor. Enligt denna lag kan regeringen reglera import, export och transitering av varor genom bl. a. licensförfarande i numera fyra speciella fall nämligen, 1) för att ta tillvara för landet vitala ekonomiska intressen, 2) om landets inre eller yttre säkerhet så kräver, 3) för att garantera uppfyllandet av internationella avtal m. m. av ekonomisk eller säkerhetspolitisk natur även om beslut eller rekommendationer av internationella eller överstatliga organisationer samt 4) för att »upprätthålla respekten för av civiliserade stater erkända allmänna principer av rättslig och humanitär karaktär». Det fjärde fallet infördes efter en viss incident i samband med inbördeskriget i Nigeria.

En av utrikes-, jordbruks- och ekonomiministerierna år 1965 gemensamt utfärdad förordning angående licenser vid export från Belgien-Luxemburg innehåller bestämmelser om vilka varor som skall vara underkastade licenstagning. Hit hör bl. a. krigsmateriel som upptagits i en särskild »strategisk lista».

Beträffande den administrativa handläggningen gäller att ansökan om exportlicens skall lämnas in till Office Central des Contingents et Licences som är underställd ekonomiministeriet. Exportlicenser för vapen beviljas endast efter yttrande från utrikesministeriet. Vid leveranser till ett konfliktområde liksom vid leveranser i större omfatt-

ning skall ansökan underställas utrikesministern personligen.

Vad gäller de riktlinjer som tillämpas vid prövning av ansökningar om krigsmateriel-export har inhämtats att endast ansökningar om export till regeringar godkänns. Ansökningar vari exilregeringar, s. k. befrielseörelser eller privatpersoner uppges som mottagare avslås alltid. För länderna i södra Afrika tillämpas i enlighet med FN:s beslut totalt embargo. Tillstånd vägras vidare för export av krigsmateriel till länder som befinner sig i krig. Något generellt vapenembargo för s. k. konfliktzoner upprätthålls emellertid ej. För neutrala stater eller västländer gäller att potentiella konflikthanledningar eller ett lands auktoritära politiska struktur i och för sig ej anses diskriminerande. Några garantier mot den belgiska krigsmaterielens vidareförsäljning till andra länder avkrävs i princip ej.

3.7 Frankrike

De grundläggande bestämmelserna angående tillverkning av och handel med krigsmateriel återfinns i två författningar av år 1936 resp. år 1939. Enligt bestämmelserna måste den som ämnar tillverka eller bedriva handel med krigsmateriel dels göra en anmälan härom till prefekten i vederbörande departement, dels inhämta särskilt tillstånd av försvarsministern. Tillstånd krävs dock inte i sådana fall, där verksamheten är föranledd av statliga beställningar. I 1939 års författning har bestämmelser intagits som möjliggör en ingående och fortlöpande kontroll av berörda företag. Kontrollen utövas av den försvarsministern underställda krigsmateriel-inspektionen.

För export och import av krigsmateriel krävs tillstånd av finansministern. Vad beträffar ansökningar angående export skall yttrande inhämtas från en särskild kommission, i vilken ingår representanter för finans-, försvars- och utrikesministrarna. Kommissionen har att — i samband med prövningen av ifrågavarande ärenden — ange de allmänna riktlinjer som bör följas

vid tillståndsgivningen och i anslutning därtill även överväga i vilken utsträckning tillverkning för export bör medges. Några närmare upplysningar om dessa riktlinjer har inte kunnat erhållas.

Vad beträffar de formella förutsättningarna för att kunna erhålla tillstånd till export gäller bl. a. att vederbörande tidigare måste ha fått tillstånd att tillverka eller driva handel med krigsmateriel. Före utförseln måste exportören avge en försäkran till myndigheterna på skeppningsorten att materielen inte — vare sig genom honom själv eller någon mellanhand — kommer att exporteras till annat land än det som angetts i ansökningen. Att så inte sker skall kontrolleras av vederbörande franska konsulära myndigheter i utlandet.

3.8 Schweiz

Enligt en bestämmelse i Schweiz' Bundesverfassung får utförsel av krigsmateriel bara ske efter tillstånd av förbundsstaten. Det ankommer på förbundsrådet att meddela närmare tillämpningsföreskrifter härom liksom att fastställa vad för slags materiel som skall falla under författningsbestämmelsernas tillämpning.

Huvudprincipen vid beviljande av krigsmaterielexport är att endast länder kan komma ifråga där krigshandlingar inte pågår eller beträffande vilka antaganden inte föreligger att materielen kommer att användas för angreppskrig.

Någon fullständig listning av länder som är godkända eller till vilka export ej får ske har ej gjorts. Embargofrågan avgörs från fall till fall i anslutning till förfrågan från vederbörande fabrikant om export.

För följande länder föreligger för närvarande exportförbud av krigsmateriel. *Europa*: Grekland, Turkiet, Cypern; *Afrika*: Förenade Arabrepubliken, Sudan (övriga stater i Arabförbundet ej aktuella, men torde drabbas av exportförbud i händelse av ansökan), Sydafrika, Rhodesia, Nigeria, Zambia, Tanzania, Niger, Gabon, Dahomey, Angola, Moçambique, Guinea, Portugisiska Guinea,

Kongo, Kinshasa; *Asien*: Israel (Arabförbundet, se ovan. Motsvarande torde gälla Vietnam och Korea).

För USA gäller att export tillåts endast under förutsättning att materien inte används i samband med pågående krigsengagemang. Export kan exempelvis ske till förband i Europa, om garantier lämnas att materien inte vidarebefordras.

Ovanstående förteckning innebär således inte att där ej upptagna länder automatiskt skulle vara frigivna för export. *Antingen* har för sådana länder bedömning skett att embargo ej är erforderligt eller har någon ansökan om exporttillstånd för landet i fråga ej ingetts. Ett försök att erhålla upplysning om de länder för vilka exporttillstånd har lämnats har ej lyckats. Motiveringen varför sådana uppgifter inte kan utlämnas är att en sådan förteckning i praktiken är mycket kortsiktigt gällande. Enligt uppgift föreligger inte några ansökningar för export bl. a. till Sovjetunionen, de europeiska öststaterna, Kina eller Kuba.

3.9 Österrike

Den grundläggande österrikiska författningen beträffande export av krigsmateriel utgörs av en av de tyska myndigheterna under senare 1930-talet införd lagstiftning. Enligt denna är inrikesministeriet huvudmyndighet vid handläggning av ärenden beträffande export av krigsmateriel. I lagen återfinns en numera ofullständig lista över vad som avses med krigsmateriel. Inrikesministeriet inhämtar i exportlicensärenden alltid yttrande från utrikes- och försvarsministerierna, vilka kan inlägga veto.

Handeln med krigsmateriel regleras enligt uppgift av tre principer, en folkrättslig, en neutralitetspolitisk och en FN-politisk.

Österrike är *folkrättsligt* bundet av 1955 års statsfördrag. Enligt detta får Österrike inte framställa krigsmateriel av tysk konstruktion. Vidare har landet åtagit sig att tillsammans med andra världskrigets allierade garantera att Tyskland inte blir i tillfälle

att utanför tyskt territorium vidta åtgärder för återupprustning.

Såsom ständigt *neutral stat* anser sig Österrike inte kunna exportera krigsmateriel till vad som betecknas som krisområden. Till Mellersta Östern och Nigeria äger exempelvis någon export av krigsmateriel inte rum. För bedömning av frågan om ett land vid en given tidpunkt skall anses tillhöra sådant område uppges inga närmare riktlinjer vara fastslagna, utan ärendena bedöms och avgörs från fall till fall. Även om i fall av export till orosområde något neutralitetspolitiskt problem inte skulle vara direkt för handen är man snarast böjd att vägra exporttillstånd. Vad angår Latinamerika betraktas dock de ofta återkommande lokala oroligheterna därstädes så svåra att förutse och överblicka att man vid bedömningen av licensansökningar snarare är böjd att inta en generös hållning.

Vägledande för den österrikiska politiken för export av krigsmateriel är givetvis även *FN:s beslut*, såsom exempelvis beträffande Rhodesia.

3.10 Italien

Krigsmateriel ingår i den lista som anger vilka varor som inte får föras ut från Italien utan särskild licens. Tillståndsärendena handläggs inom utrikeshandelsministeriet.

För beredning av ärenden om medgivande till export av strategiska varor, däribland krigsmateriel finns en särskild kommitté med representanter även för utrikes-, finans-, försvars- och industriministerierna.

Tillståndsgivningen uppges av vederbörande ske med stor försiktighet och omsorg samt under iakttagande av tillämpliga FN-resolutioner. Inga tillstånd ges för leverans till områden där regelrätta krigshändelser äger rum eller som över huvud taget kan betecknas som oroshärdar.

3.11 Storbritannien

Board of Trade har genom Import, Export and Customs Powers (Defence) Act 1939

ålagts kontrollen över viss export. Med denna lag som grundval har år 1967 utfärdats en författning, *The Export of Goods (Control) Order 1967*, med restriktioner och förbud mot export av bl. a. vapen. Författningen innehåller en lista med uppgift om vad som är att hänföra till flygmateriel, vapen och militär materiel. För export av sådana varor krävs exportlicens. För export av varor som inte direkt kan hänföras till denna förteckning kan ändå krävas licens om Board of Trade får kännedom om den planerade exporten och anser att den kan tänkas få militär betydelse. Sålunda kan t. ex. export av transportfordon som utan större svårighet kan omändras till fordon för militärt bruk underkastas samma regler som varor i förteckningen.

Vissa generella regler för vapenexport återfinns i *Strategic Goods Control Order 1967*, som utarbetats under hänsynstagande till COCOM-avtalet (se inledningen till detta kapitel).

Vid prövning av ansökningar om licens deltar försvarsministeriet, utrikes- och samväldesministeriet, finansministeriet, teknologiministeriet och eventuellt andra berörda ministerier. Prövning sker först i den s. k. Arms Working Party eller, vid oenighet inom gruppen, av Strategic Export Committee eller i sista hand av regeringen.

3.12 Kanada

De grundläggande kanadensiska författningsbestämmelserna rörande export av krigsmateriel återfinns i *Export and Import Permits Act*. Denna lag lämnar regeringen vittgående befogenheter att reglera såväl export som import och är sålunda en allmän fullmaktslag, som går långt utöver exporten av krigsmateriel. I fråga om exporten äger regeringen rätt att upprätta en *Export Control List* i syfte att a) kontrollera att vapen och annan krigsmateriel samt varor som bedöms kunna ingå i krigsmaterielproduktion eller ha strategisk betydelse inte exporteras till utlandet där de kan skada landets säkerhet, b) garantera ett mellanstatligt avtal eller åta-

gande eller c) tillförsäkra landet en tillfredsställande försörjning av dylika varor för försvarets eller andra behov. På grundval av detta bemyndigande har regeringen från tid till annan utfärdat listor över exportkontrollerade varor.

Exportlicensärenden handläggs i handels- och industriministeriet och i samråd med utrikesministeriet. Då varje ansökan enligt inhämtade uppgifter måste godkännas av utrikesministeriet ligger det reella avgörandet i sistnämnda ministerium.

Något offentligt material är inte tillgängligt rörande de riktlinjer som faktiskt tillämpas vid exportlicensiering av krigsmateriel och strategiska varor. Det skall emellertid erinras om att Kanada ingår i två allianssystem, Atlantpakten och NORAD (North American Air Defence). De krigsmaterielleveranser, som härleder sig från dessa båda försvarsallianser regleras enligt särskilda avtal och förpliktelser. Vidare gäller att Kanada sedan år 1945 haft olika försvarsproduktionsavtal (*Defence Production Sharing Agreements*) med USA, i korthet innebärande att Kanadas och USA:s försvarsproduktion integrerats och planeras för hela den nordamerikanska marknadens behov.

3.13 USA

USA:s lagstiftning angående export av krigsmateriel är komplicerad och svåröverblickbar. En del av proceduren kring krigsmaterielexporten är vidare skyddad för offentlig insyn. Man skiljer mellan export från enskilda och från regeringen (*commercial exports resp. governmental exports*). I det senare fallet sker exporten i form av försäljning eller bistånd.

De typer av materiel som kommer ifråga är dels ren krigsmateriel, som finns upptagen på en *Munition List*, dels materiel som i sig ej är att betrakta som krigsmateriel men som genom förändring kan få strategisk betydelse (t. ex. datamaskiner och vissa transportmedel). Denna senare typ av materiel finns upptagen — tillsammans med andra civila

varuslag för vilka exportlicens erfordras — på en Commodity Control List.

Frågor om export av krigsmateriel handhas av utrikesdepartementet och försvarsdepartementet rörande materiel upptagen på Munition List och av handelsdepartementet beträffande materiel upptagen på Commodity Control List.

Samtliga former av krigsmaterielexport är underkastade vissa gemensamma bestämmelser. 1969 års Export Administration Act ger sålunda presidenten rätt att begränsa eller förbjuda export till vissa länder av vissa för de senares militära potential viktiga varor. 1951 års Mutual Defense Assistance Control Act (Battle Act) innehåller en bestämmelse om embargo på skeppningar från USA av strategiskt viktig krigsmateriel till stater som hotar USA:s säkerhet (bland dem Sovjetunionen och av detta land dominerade stater). Något militärt, ekonomiskt eller finansiellt bistånd skall enligt en annan bestämmelse ej utgå till länder som ej tillämpar en liknande embargopolitik mot kommunistländer.

Bestämmelserna angående kontroll av »commercial exports» återfinns i 1954 års Mutual Security Act samt i Code of Federal Regulations. Huvudprinciperna i denna lagstiftning bygger dels på licenstag, dels på registreringstvang. Syftet härmed är att förhindra att enskilda personer och företag företar handlingar som kan strida mot USA:s nationella intressen. Presidenten har befogenhet att utöva en fortlöpande kontroll av tillverkning, export och import av krigsmateriel. Presidentens kontrollbefogenheter har delegerats till utrikesministern som i sin tur har att samråda med andra berörda myndigheter. Särskilt gäller att försvarsministern skall samtycka till frågor rörande vilka varuslag som är att betrakta som krigsmateriel. Underkastade registreringskyldighet är »every person who engages in the business of manufacturing, exporting or importing any arms, ammunition or implements of war, including technical data relating thereto».

Kontrollen över vapenhandeln utövas av Office of Munitions Control (OMC), som

lyder under utrikesdepartementet. OMC är uppdelat på två enheter, en licensbeviljande och en, som handhar koordineringen av kontrollpolitiken med andra myndigheter.

Den krigsmateriel som är underkastad exportkontroll finns upptagen i den ovan berörda Munition List. Materiel som ej längre anses militärt betydelsefull, men ändå har viss militär anknytning, avförs från Munition List och kontrollen av sådan materiel övergår till handelsdepartementet.

Bestämmelserna om vilken »commercial export» som är förbjuden överensstämmer med de principer som allmänt gäller. Sålunda förbjuds export till kommunistländerna och vidare till »any other area where the shipment of Munition List articles would not be in furtherance of world peace and the security and foreign policy of the United States».

Det skall slutligen nämnas att om exporten sker via en amerikansk myndighet (any department or agency of the US Government) det ej krävs någon licens från OMC. De regler som gäller försäljning av krigsmateriel via den amerikanska regeringen återfinns i 1968 års Foreign Military Sales Act. Reglerna för militärt bistånd finns i 1961 års Foreign Assistance Act. Syftet med dessa regler — som i stora drag överensstämmer med dem som gäller för försäljning av krigsmateriel — är att hjälpa svagare länder att motstå kommunistisk expansion.

3.14 Japan

Export av krigsmateriel från Japan är underkastad statlig kontroll. Den legala grunden härför återfinns i ett stadgande i lagen om kontroll av bl. a. utrikeshandeln enligt vilken regeringen kan besluta att export av vissa varor eller export till vissa områden ej får ske utan särskilt tillstånd av ministern för internationell handel och industri. Sådant tillstånd krävs för export av krigsmateriel. Ministern kan om han bedömer det erforderligt knyta villkor till ett lämnat tillstånd. Med krigsmateriel i detta samman-

hang avses vissa i en särskild lista närmare angivna varor.

Beträffande den praxis som följs gäller att tillstånd ej lämnas för export av krigsmateriel till kommunistländer. Tillstånd för krigsmaterielexport lämnas ej heller till områden beträffande vilka FN:s säkerhetsråd antagit resolutioner med uppmaningar till medlemsländerna att avhålla sig från krigsmaterielexport. Ej heller medges export av krigsmateriel, för direkt användning av trupper i strid, till länder som är inblandade i internationella väpnade konflikter eller till länder som kan förväntas bli inblandade i sådana konflikter.

Neutralitetsrättsliga och andra folkrättsliga regler för krigsmaterielexport¹

De restriktioner med avseende på krigsmaterielexport som måste iaktas på grund av neutralitet gäller endast under krig, eftersom neutralitetsrättens regler över huvud taget endast blir tillämpliga då krig föreligger. Skyldighet att avstå från krigsmaterielexport kan dessutom tänkas uppkomma genom åtaganden i internationella avtal eller följa av en stats förpliktelser såsom medlem i en internationell organisation. Sådana skyldigheter behöver inte ha något med neutralitet att göra. Tvärtom kan t. ex. för en FN-medlem skyldighet uppkomma att efter beslut av säkerhetsrådet hindra krigsmaterielexport till en utpekad angripare och ge bistånd åt en angripen stat. I sådant fall måste den valda neutralitetslinjen t. o. m. överges till förmån för en internationell solidaritetslinje. Ansträngningar har vid skilda tillfällen gjorts för att nå internationella överenskommelser som reglerar handeln med krigsmateriel. De har emellertid hittills varit resultatlösa.

4.1 Neutralitetsrättsliga restriktioner

De grundläggande reglerna om vilka restriktioner en neutral stat måste iaktta beträffande krigsmaterielexport till krigförande stater framgår av 1907 års Haagkonventioner (1910: 153). Den V:e konventionen angående neutrala makters och personers

rättigheter och förpliktelser under ett *lantkrig* stipulerar i Art. 7:

En neutral makt är icke pliktig att förhindra utförsel eller genomförsel för den ena eller andra krigförande partens räkning av vapen, ammunition och över huvud taget allt som kan vara till gagn för en armé eller flotta.

Art. 9 lyder vidare:

Alla de av en neutral makt vidtagna åtgärder till inskränkning eller förbud i de hänseenden, som omfattas i artiklarna 7 och 8, skola av densamma likformigt tillämpas gentemot de krigförande.

Den XIII:e Haagkonventionen, angående neutrala makters rättigheter och skyldigheter i händelse av *sjökrig* stipulerar i art. 6:

Varje överlämnande under vilken som helst form, direkt eller indirekt, av krigsfartyg, ammunition och något som helst slag av krigsmateriel från neutral makt till krigförande är förbjudet.

Artikel 7 av samma konvention lyder:

Neutral stat är icke förpliktad att hindra utförsel eller genomförsel för någon av de krigförandes räkning av vapen, ammunition och i allmänhet av något, som kan komma till användning för armén eller flottan.

¹ Här behandlas endast de rättsliga reglerna för export av krigsmateriel, ej de politiska riktlinjer som en stat kan finna lämpliga att följa.

Innebörden av de citerade reglerna kan sägas vara följande.

Skyldigheten att iakttä de stipulerade förbuderna och restriktionerna inträder i och med krigsutbrottet. De måste tillämpas från denna tidpunkt gentemot alla krigförande.

Den neutrala staten själv får inte överlåta krigsmateriel till någon krigförande, vare sig mot vederlag på kommersiell bas eller som gåva. Förbudet gäller inte bara centrala statsorgan utan också organisationer och företag, eventuellt organiserade som privaträttsliga personer, i vilka den neutrala staten deltar eller utövar kontroll. Det gäller både direkta och indirekta transaktioner. Överlåtande av krigsmateriel till krigförande på omvägar strider alltså mot neutraliteten, där den neutrala staten inser eller bort inse att ett sådant överlåtande kommer till stånd.

Termen »krigsmateriel» är inte entydig. I Art. 7 av den V:e konventionen talas om »vapen, ammunition och *över huvud taget allt som kan vara till gagn för en armé eller flotta.*» I Art. 6 av den XIII:e konventionen nämns i stället »krigsfartyg, ammunition och *något som helst slag av krigsmateriel.*» En tolkning som framförts är att begränsningen för den neutrala staten själv gäller materiel som uteslutande eller åtminstone huvudsakligen har militärt ändamål. Födoämnen och vanliga konsumentartiklar skulle falla utanför. Olja och vissa metaller skulle däremot vara täckta av förbudet.

Den neutrala staten har ingen skyldighet att kontrollera eller förbjuda sina *medborgares* handel och sjöfart med och export av krigsmateriel till krigförande stater. Om den väljer att ej förbjuda sådan handel är denna på intet sätt brottslig. En annan sak är att krigförande parter är i sin fulla rätt att ingripa mot kontribandstrafik på internationellt eller fientligt område och exempelvis uppbreda fartyg med last av krigsmateriel. Exporten sker med denna risk.

Det torde emellertid ofta framstå som en klok eller nödvändig försiktighetsåtgärd för en neutral stat att reglera eller helt förbjuda krigsmaterielexport till krigförande. En krigförande som anser att en sådan export har

negativa konsekvenser kan annars tänkas benägen att vidta motåtgärder eller rentav öppna fientligheter mot den neutrala staten. Restriktioner eller förbud måste tillämpas likformigt med avseende på de krigförande. De måste alltså införas och upphävas samtidigt. De bör ej heller ändras under krigets lopp utom då vitala intressen kräver det.

Förbud av här avsett slag har i praxis ofta utfärdats av neutrala stater. Det gäller både under det första och det andra världskriget. Det kan anmärkas att USA, i andra världskrigets inledningsskede, medan landet ännu var neutralt, upphävde de exportförbud för krigsmateriel som förut gällt. Till att börja med följdes i stället den s. k. cash and carry principen, som innebar att godset måste byta ägare redan i USA och att det måste transporteras på icke-amerikanska båtar. Så småningom övergavs denna attityd och direkt stöd gavs.

Som framgått gäller ett totalt förbud för krigsmaterielexport den neutrala staten själv och enheter som den kontrollerar, medan något förbud ej behöver gälla motsvarande export från fysiska eller juridiska personer utanför den statliga ramen. Konsekvensen härav blir bl. a. att all export omöjliggörs från länder där hela produktionsapparaten eller hela den krigsmaterielproducerande apparaten ligger i statlig hand, medan motsvarande export ej behöver hindras i länder med privat struktur på krigsmaterielindustrien. I den mån förbud faktiskt införs för krigsmaterielexport från den neutrala statens privata sektor, föreligger dock inte någon skillnad.

4.2 Rättsliga restriktioner utan samband med neutralitet

Under Nationernas Förbunds tid gjordes betydande ansträngningar att nå överenskommelse om kontroll av den internationella vapenhandeln. Dessa resulterade i en konvention av den 17 juni 1925. Dess syfte var emellertid inte att förbjuda vapenexport — utom export av stridsmedel som var folk-

rättsligt förbjuda — utan främst att förebygga utförelse av krigsmateriel till andra än statliga myndigheter eller av sådana myndigheter godkända enskilda mottagare och att säkra viss publicitet beträffande krigsmaterielexporten. Konventionen, som också påbjöd att de krigsmaterielproducerande staterna skulle införa licensförfarande för sin export av sådan materiel, undertecknades av Sverige och godkändes av riksdagen men ratificerades ej och trädde aldrig i kraft (se prop. 1935: 89). Ej heller ledde de ansträngningar som gjordes under första hälften av 1930-talet inom ramen för Nationernas Förbunds nedrustningsarbete till att några internationellrättsliga förpliktelser genomfördes med avseende på krigsmaterielexporten.

Även i FN har förslag framställts om kontroll av den internationella vapenhandeln. Under den 23:e sessionen med generalförsamlingen (1968) föreslog Danmark att generalsekreteraren skulle anmodas utröna medlemsregeringarnas inställning beträffande a) ett åtagande att hos generalsekreteraren registrera all import och export av konventionella vapen, ammunition och övrig krigsmateriel, b) att bemyndiga generalsekreteraren att samla och regelbundet publicera uppgifter om överföringar av vapen, ammunition och övrig krigsmateriel samt c) praktiska åtgärder att vidta i detta syfte.

Den danske delegaten anförde att ett ofentliggörande av upplysningar om vapenhandel kunde leda till ökat förtroende mellan stater och, gradvis, till minskning av handeln. Avsikten var emellertid ej att ingripa i vapenköp avsedda för staternas rättmätiga försvarsintressen.

Liksom vid Nationernas Förbunds nedrustningskonferens år 1925 reste de icke-vapenproducerande länderna invändningar som gick ut på att förslagen skulle binda de små och svaga men lämna orört det verkliga problemet med stormakternas arsenaler. Inför den starka kritiken drevs förslaget aldrig till votering.

Någon generell konvention som nu gäller och som förpliktar staterna till att iaktta

restriktivitet i *fredstid* beträffande export av krigsmateriel föreligger inte och staterna har alltså förblivit *rättsligt* oförhindrade att tillåta och själva utföra sådan export. Den inskränkning som de flesta länder praktiserar redan i fredstid — ibland i samförstånd och samarbete inom vissa grupperingar såsom COCOM — har sålunda införts på *politiska* bevekelsegrunder. Endast på ett speciellt område, nämligen beträffande kärnvapen, har genom icke-spridningsavtalet, en överenskommelse kommit till stånd som har utsikt att leda till en allmänt omfattad rättslig förpliktelse att hindra export ägnad att bistå en icke-kärnvapenmakt att skaffa sig detta vapen.

Medlemmarna i FN är förpliktade enligt stadgan att efterkomma beslut av säkerhetsrådet. Församlingens resolutioner är däremot endast i undantagsfall bindande. Även säkerhetsrådet kan välja att anta resolutioner i rekommendationsform.

FN:s säkerhetsråd och generalförsamling har i en rad fall uppmanat medlemmarna att avstå från och hindra vapenexport till utpekade länder. Det tidigaste av dessa fall synes ha varit i greklandsfrågan vid generalförsamlingens 4:e session (1949). I en resolution uppmanades alla medlemmar att avbryta direkta eller indirekta sändningar av vapen till Albanien och Bulgarien så länge inte något kompetent FN-organ konstaterat att dessa stater upphört med illegal hjälp till de grekiska partisanerna.

En politiskt än mer brännbar resolution antogs av församlingen i maj år 1951 — under koreakriget — då medlemmarna bl. a. uppmanades vidta en rad åtgärder som syftade till att förhindra export av vapen och krigsmateriel till Kina.

I en följd av resolutioner har generalförsamlingen uppmanat medlemmarna att inte ge Sydafrika något stöd i form av vapen eller krigsmateriel så länge landet tillämpar apartheidpolitik.

Församlingen har även anbefallt medlemmarna att avstå från krigsmaterielexport till Portugal, exempelvis år 1966 under 21:a sessionen, då man uppmanade alla stater och

framför allt Portugals allierade i NATO att bl. a. vidta alla erforderliga åtgärder för att förhindra försäljning och leverans av vapen och militär utrustning till Portugal och att stoppa leverans till Portugal av utrustning och materiel för tillverkning eller underhåll av vapen och ammunition.

Fastän man på svenskt håll ansett det ligga utanför FN:s generalförsamlings kompetens att anta resolutioner som anbefaller ekonomiska sanktioner — och uppfattat detta som en säkerhetsrådets uppgift — har inga invändningar på sådan grund rests mot församlingens uppmaningar om icke-export av krigsmateriel. Dessa är emellertid rättsligt att uppfatta såsom *rekommendationer*.

Även *säkerhetsrådet* har antagit en rad resolutioner rörande krigsmaterielexport till Sydafrika och Portugal. Rådet har i dessa fall medvetet avstått från att ge resolutionerna formen av bindande beslut. De är alltså endast rekommendationer. I en resolution av den 7 augusti 1963 uppmanade rådet alla stater att omedelbart upphöra med att sälja eller leverera vapen, ammunition av alla slag och militära fordon till Sydafrika. En ny resolution den 4 december utvidgade uppmaningen att gälla också försäljning och leverans av utrustning och materiel för tillverkning och underhåll av vapen och ammunition i Sydafrika. Dessa uppmaningar bekräftades av rådet i en resolution av den 18 juni 1964. I ett anförande under 1969 års generalförsamling ifrågasattes från svensk sida om rådet ej borde skärpa detta embargo och möjligen göra det obligatoriskt, därest det befanns ha kringgåtts.

Rådet antog den 31 juli 1963 en resolution i vilken alla stater uppmanades avhålla sig från att lämna Portugal något som helst bistånd, som gjorde det möjligt för landet att fortsätta sitt undertryckande av folken i områdena under dess förvaltning. Staterna skulle också vidta alla åtgärder för att förhindra försäljning och tillförsel av vapen och militär utrustning för detta ändamål till den portugisiska regeringen. En resolution av den 11 december samma år upprepade maningen. Den 23 november 1965 upp-

repades ånyo uppmaningen från den 31 juli 1963, med tillägget att staterna inte heller skulle förse Portugal med utrustning eller materiel för tillverkning och underhåll av vapen och ammunition som skulle användas i områdena under portugisisk förvaltning. Det bör uppmärksammas att rådsresolutionerna beträffande Portugal inte generellt manar till exportstopp på krigsmateriel till detta land utan avser sådan krigsmateriel som hjälper Portugal i dess gerillabekämpande verksamhet i Afrika. Distinktionen torde ha underlättat resolutionernas antagande i säkerhetsrådet.

Endast beträffande Rhodesia har säkerhetsrådet antagit bindande resolutioner med uppmaning till medlemmarna att hindra all verksamhet som främjar tillförsel av vapen, ammunition, militära flygplan och fordon m. m. Detta skedde den 16 december 1966. Som komplettering bl. a. härtill fattade säkerhetsrådet genom resolution den 29 maj 1968 för medlemsstaterna bindande beslut om vissa ytterligare sanktioner mot Rhodesia.

I utredningsuppdraget ingår bl. a. att mot varandra väga de synpunkter av utrikes-, försvars- och arbetsmarknadspolitisk karaktär som gör sig gällande. Nedan behandlas de frågor inom de nämnda områdena som utredningen ansett böra belysas närmare. Den redovisning som utredningen ger i det följande grundar sig dels på vad som anförts i den allmänna debatten, dels på synpunkter och åsikter som framförts inför utredningen. Utredningens överväganden och förslag återfinns i kap. 6.

5.1 Utrikespolitiska frågor

5.1.1 Den svenska neutralitetspolitiken

I ett regeringsanförande i riksdagens utrikesdebatt den 21 mars 1968 nämndes rörande den svenska neutralitetspolitiken bl. a. följande.

Sveriges utrikespolitik har, som bekant, beskrivits som alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i händelse av krig. Genom att inte ansluta till något av stormaktsblocken har vi velat minska risken för vårt land att indragas i en eventuell stormaktskonflikt. Riksdagen uttalade härom 1956:

»Ingen tvekan råder vare sig inom eller utom landet, om de svenska statsmakternas föresats att fasthålla vid deras självvalda politik att icke genom anslutning till något av stormaktsblocken förminska möjligheten för vårt

land att icke indragas i en eventuell stormaktskonflikt. Denna politik är på alla håll väl känd. Den har rönt växande förståelse och respekt.»

Syftet, neutralitet i krig, har efter hand i den politiska terminologin ytterligare markerats med att vår utrikespolitik getts beteckningen *neutralitetspolitik*. Denna beteckning får numera anses som allmänt vedertagen för att beskriva Sveriges utrikespolitik redan i fredstid. Den utesluter — i motsats till andra termer — varje tvetydighet beträffande syftet med vår politik.

I ett interpellationssvar i riksdagen den 24 november 1959 gav statsministern följande karakteristik.

Neutralitetspolitiken innebär, att vi eftersträvar fördelen av att kunna undgå ett omedelbart dras in i ett framtida världskrig. Den medför emellertid också förpliktelser och krav på fasthet och konsekvens hos sina företrädare. Neutralitetspolitiken förutsätter, att omvärlden kan hysa förtroende för vår vilja att orubbligt hålla fast vid den valda utrikespolitiska linjen. Den får inte göras beroende av tillfälliga faktorer utan måste vara ett uttryck för ett varaktigt program. Man skall kunna lita på våra försäkringar att alliansfriheten i fred innebär, att vi i händelse av krig skall hävda neutraliteten. Neutralitetspolitiken får icke skapa vare sig misstro hos någon stormakt eller förväntningar hos någon annan stormakt om avsteg från den valda handlingslinjen. Den medger icke handlingsfrihet i den meningen att Sverige, efter utbrottet av ett stormaktskrig kan utan att vara angripet, välja att ens i ett kritiskt läge under yttre tryck inträda på någon av de krigförandes sida.

Under rubriken »Neutraliteten som praktisk politik i dagens värld» höll utrikesministern den 11 mars 1965 inför Paasikivisamfundet ett anförande. Därvid framhölls bl. a.

Vi vet alla, att många stater i dagens värld strävar att tillämpa neutralitetspolitik och att tolkningen av en sådan politiks innebörd och förpliktelser i någon mån varierar. Den strängaste tolkningen företräder väl Schweiz, som funnit medlemskap i Förenta Nationerna oförenligt med sin neutralitet. Formellt är det ju också riktigt, att ett sådant medlemskap innebär en principiell inskränkning i neutralitetspolitiken, eftersom en medlemsstat inte kan undandraga sig deltagande i militära aktioner, om vilka stormakterna i FN:s säkerhetsråd är ense. I praktiken har dock denna inskränkning inte hittills medfört några svårigheter för neutrala stater som är FN-medlemmar. Sverige har för sin del funnit neutralitetspolitiken fullt förenlig med aktivt stöd åt Förenta Nationerna. Vi är angelägna om att kunna komplettera våra strävanden att bevara det egna landets fred med sådana insatser som även ett litet land kan göra inom världsorganisationens ram för att bidra till fredens bevarande i allmänhet.

Sveriges neutralitetspolitik skiljer sig också från flera andra neutrala staters genom att den varken är nedlagd i vår författning eller i något slag av fördrag med utomstående makter. Det är en historiskt framvuxen politik som vi själva valt och som vi, teoretiskt sett, skulle kunna överge utan att tillfråga andra stater. Man kan ställa frågan om denna obundenhet innebär någon risk för att neutralitetslinjen ligger mindre fast än i stater med garanterad eller fördragsbunden neutralitet. Mot förmodanden att detta skulle vara fallet står emellertid att neutralitetstraditionen är så starkt förankrad i vår historia och i folkopinionen, att varje försök att frångå den skulle möta ett överväldigande motstånd. I de fall då enstaka svenska politiker lekt med tankar som framstått som svärförenliga med neutralitetslinjen, har de snabbt funnit, att sådana framstötter inte haft några utsikter till framgång. Enighet råder mellan alla de demokratiska partierna i Sverige om huvudlinjerna i vår utrikespolitik liksom om att denna politik måste stödjas av ett starkt försvar. Vi betraktar det som en stor tillgång för vårt land, att dess utrikes- och försvarspolitik har en säker grund i folkopinionen och bärs upp av en stark inrikespolitisk sammanhållning.

Den handlingsfrihet som neutralitetspolitik i svensk version kan sägas innebära, har naturligtvis sina bestämda gränser. Ingen stat kan

bedriva en utrikespolitik som inte tar hänsyn till de reella maktförhållandena i världen i övrigt och i dess geografiska närhet. Sverige är en liten stat med begränsade militära resurser, och vi saknar både vilja och förmåga att påverka maktbalansen i stort. Vi är medvetna om att andra stater lika väl som vi själva måste anpassa sin utrikespolitiks utformning till den egna nationens fundamentala säkerhetsintressen. Eftersom Sverige är en del av Norden, har vi ett starkt intresse av att stabiliteten i det nordiska området bevaras. Samtidigt utgör vi en del av det högindustrialiserade Västeuropa och har ett intensivt ekonomiskt utbyte med de västliga staterna. Vi finner det angeläget att medverka i den fortsatta utvecklingen av det ekonomiska samarbetet mellan dessa stater. Jämsides därmed finner vi det önskvärt att de ekonomiska förbindelserna mellan Västeuropa och Östeuropa utvecklas, inte minst därför att sådana förbindelser kan motverka den tragiska splittring som vår världsdelen blivit utsatt för.

Utrikesministern anförde vidare.

Som jag tidigare framhållit, kan en politik betecknad som neutralitetspolitik, få varierande utformning. Den ståndpunkt som många av de nya staterna i Asien och Afrika företräder, skiljer sig i flera avseenden från den svenska. Redan deras val av beteckningar för den egna politiken antyder skillnaderna. Det är sålunda vanligt, att de kallar sig »neutralistiska». I den mån begreppet »neutralism» innebär, att vederbörande stat skulle vara förpliktad till något slags ideologisk neutralitet, kan det självfallet inte tillämpas på ett land som Sverige, med vår fasta förankring i den västerländska demokratins ideer. Om »neutralism» betyder, att man i princip anser alla militärallianser vara av ondo och vill förmå andra stater att bli neutrala, kan Sverige inte heller betecknas som »neutralistiskt». Vi har ingen ambition att påverka andra staters allianspolitik eller att framhäva den svenska politiken som förebildlig för andra. De många länder som efter andra världskriget frigjort sig från kolonialismens system, har sina historiska förutsättningar för att de slagit in på en »neutralistisk» linje. För detta har vi i Sverige förståelse. Men hur starkt vi än sympatiserar med kolonialfolkens frigörelse, kan vi inte finna, att Sverige har skäl att ansluta sig till sådana politiska riktlinjer som är resultat av dessa länders speciella problem.

I ett av riksdagen godkänt utlåtande (1968: 12) över motioner angående riktlinjerna för utrikespolitiken anförde utrikesutskottet bl. a. följande.

Uttrycksätten vid en beskrivning av riktlinjerna för den svenska utrikespolitiken kan ha skiftat något under årens lopp. Ibland har man talat om alliansfrihet, ibland om neutralitetspolitik. Syftet med den av de svenska statsmakterna valda utrikespolitiken är, såsom det uttrycktes av utrikesutskottet år 1956, »att icke genom anslutning till något av stormaktsblocken förminska möjligheten för vårt land att icke indragas i en eventuell stormaktskonflikt». De demokratiska partierna sluter nu liksom tidigare upp bakom denna politik. Genom strävandena att uppnå internationella överenskommelser på nedrustningsområdet samt övriga engagemang i FN och andra internationella organ liksom genom egna svenska biståndsinsatser har den svenska utrikespolitiken på senare år i växande omfattning även fått solidariteten med andra folk som riktlinje. Denna solidaritetspolitik understöds av en samlad svensk opinion.

5.1.2 Internationella nedrustningssträvanden

I den internationella debatten har allt starkare önskemål framförts om någon form av kontroll av den internationella handeln med konventionella vapen. Förslag om sådan kontroll har på senare tid varit föremål för diskussion ett flertal gånger inom FN. De kontrollåtgärder som därvid debatterats har framför allt gällt regionala avtal som samtliga länder inom en viss geografisk region skulle förbinda sig att delta i. Avtalen skulle innehålla bestämmelser om en reglering av handeln med vapen, särskilt högt kvalificerade sådana, och annan krigsmateriel. Samtidigt som mycket stora vinster i form av ökad avspänning och frigjorda ekonomiska resurser kunde göras härigenom, är de med en överenskommelse förknippade politiska problemen svårbemästrade.

Sålunda lade Malta vid FN:s generalförsamlings tjugonde möte år 1965 i det första politiska utskottet fram ett resolutionsförslag i vilket 18-nationskommittén för nedrustning anmodades att överväga frågan om överföringen mellan stater genom handel eller annorledes, av vapen, ammunition och annan krigsmateriel, i syfte att underställa generalförsamlingen förslag om upprättande

av ett system för publicitet härom genom FN. Resolutionsförslaget avsågs emellertid.

I den allmänna debatten vid generalförsamlingens tjuogoandra möte år 1967 framhöll den dåvarande danske statsministern Krag att man borde sträva efter en internationell överenskommelse om begränsning av handeln med konventionella vapen. Något resolutionsförslag lades emellertid aldrig fram.

Som berörts under kap. 4 (se 4.2) behandlades problemet ånyo vid generalförsamlingens tjugotredje möte år 1968. Vid detta möte föreslog Danmark, Island, Malta och Norge att församlingen skulle anmoda FN:s generalsekreterare att uttröna medlemsregeringarnas inställning beträffande bl. a. ett åtagande att hos generalsekreteraren registrera all import och export av konventionella vapen, ammunition och övrig krigsmateriel.

Förslaget mötte emellertid en så kraftig kritik från framför allt vissa u-länder och de östeuropeiska länderna att det ej gjordes till föremål för omröstning. Kritiken gick i allmänhet ut på att förslaget, om det genomfördes, skulle binda de små och svaga staterna och inte minst folk som kämpade för sin frihet. Det var vidare orealistiskt att tro att staterna skulle vara beredda att i gemen avslöja hur mycket vapen de mottog och varifrån dessa härrörde. Förslagsställarna föreföll att ställa sig på deras sida som ville dominera de svaga staterna. Nedrustningsarbetet borde i stället inriktas på att förmå stormakterna att minska sina enorma lager av massförstörelsevapen. Man ville ej ansluta sig till förslag som bidrog till att dra uppmärksamheten från de väsentliga nedrustningsproblemen och som närmast innebar en kontroll över småstaterna av de stora staterna. Endast om ett registreringsförslag också omfattade produktionen av vapen och annan krigsmateriel, därmed bindande även de militärt/industriellt utvecklade staterna, vore det av intresse. Vidare påtalades den möjliga diskrimineringen mellan allierade och alliansfria stater. Förslaget kunde leda till en faktisk försämring av utvecklingsländernas säkerhet. Även om det-

samma i sin nuvarande utformning ej föreföll särskilt långtgående var det själva den grundläggande bakomliggande uppfattningen som var felaktig ur dessa länders synpunkt. Kritiken utmynnade genomgående i en vädjan till förslagsställarna att dra tillbaka förslaget.

Vid 1969 års generalförsamling tog man — som nämnts i 4.2 — från svensk sida upp frågan om insyn i vapenhandeln i vad avser Sydafrika. Trots att säkerhetsrådet rekommenderat att all export av vapen eller militär utrustning till nämnda land skall upphöra är det ett känt faktum att sådan förekommer. Från svensk sida yrkades därför på att FN:s generalsekreterare skulle sammanställa och offentliggöra statistik över sådan vapentillförsel.

Vid nedrustningskommitténs förhandlingar i Genève har man inte närmare behandlat handeln med konventionella vapen. Dock har den kanadensiske delegaten flera gånger berört problemet. Vidare har frågan om vapenhandeln från svensk sida upptagits i ett anförande vid årets session. Man påtalade därvid denna handels stigande omfattning och tendenserna till politisk dominans från leverantörländernas sida. En reglering av vapenhandeln skulle till en början förmodligen få ske på regional basis, men problemets generella aspekter borde kunna diskuteras av nedrustningskommittén.

Det svenska uttalandet kommenterades av ett antal stater, varvid vissa av de obundna medlemmarna underströk att inskränkning i vapenhandeln skulle ytterligare öka bristen på balans mellan de vapenproducerande länderna och övriga stater. Slutsatsen av diskussionen blev att politiskt underlag för närvarande saknas i nedrustningskommittén för sakbehandling av frågan.

Nedrustningskommitténs verksamhet har väsentligen koncentrerats till frågor rörande kärnvapen och till möjligheterna att begränsa dessas utprovning, tillverkning och användning. Skälen härför är lätta att ange: inga andra vapen har tillnärmelsevis samma förstörelseförmåga; redan prov med kärnvapen kan innebära hälsorisker för invå-

narna i stora områden; medan innehavet av kärnvapen idag är begränsat till ett litet antal stater, kan den tekniska och ekonomiska utvecklingen inom ett eller annat årtionde ge ett betydligt större antal stater möjligheter att själva tillverka kärnvapen; slutligen synes kapprustningen mellan stormakterna på kärnvapenområdet endast kunna hejdas genom olika former av överenskommelser dem emellan.

I samband med nedrustningskommitténs tillkomst lade både Amerikas förenta stater och Sovjetunionen fram planer för en allmän och fullständig nedrustning. Det stod emellertid redan från början klart att det här var fråga om en närmast utopisk målsättning och att det för praktiska framsteg erfordrades ett mera realistiskt tillvägagångssätt. Man började därför tala om »partiella» nedrustningsåtgärder.

De viktigaste resultaten som uppnåtts vid dessa förhandlingar är det i augusti 1963 ingångna begränsade provstoppsavtalet och det i januari 1968 träffade icke-spridningsavtalet.

Vid 1969 års generalförsamling uppdrogs åt nedrustningskommittén att jämsides med förhandlingarna om partiella åtgärder utarbeta ett fullständigt nedrustningsprogram som skulle syfta till allmän och fullständig nedrustning. F. n. pågår arbetet med att utforma detta program och man inriktar sig därvid på att formulera programmet så att det kan utgöra realistiska riktlinjer för det fortsatta arbetet.

Det har i den allmänna debatten i Sverige framhållits att vårt lands vapenexport begränsar våra möjligheter att delta, ta initiativ och i övrigt agera vid de internationella nedrustningsförhandlingarna. Mot detta har anförts att den svenska ifrågavarande exporten är så ringa vid en internationell jämförelse att några svårigheter i angivet avseende inte gjort sig gällande eller kan befaras framdeles.

5.1.3 Allmänna synpunkter

Neutralitetspolitiken har i den allmänna svenska debatten ansetts fordra att Sverige

inte exporterar krigsmateriel till internationella konfliktområden. Det har vidare framhållits att Sveriges möjligheter att inom FN arbeta för fredlig lösning av konflikter sannolikt skulle kompliceras, om export av krigsmateriel förekom till områden där länder råkat i konflikt med varandra.

Vidare anges det vara ett utrikespolitiskt intresse att utformningen av reglerna för en svensk krigsmaterielexport är sådan att denna export ej bidrar till att skärpa motsättningar inom ett land eller mellan länder.

Svensk krigsmateriel, har det framhållits, bör heller inte exporteras till länder där den kan antas komma till användning för att undertrycka mänskliga rättigheter enligt FN-stadgan.

I diskussionen har stundom framförts principiella synpunkter på frågan om neutrala länders krigsmaterielexport till framför allt nya stater. I ett uttalande den 10 december 1968 berörde utrikesministern detta spörsmål och anförde bl. a.

Stater som inte har egen vapenindustri hävdar att de, för att kunna fullfölja sina legitima strävanden att bygga upp ett försvar, helst vill placera sina inköp i obundna länder av Sveriges typ. När vi vägrar sälja dem krigsmateriel måste de vända sig till andra leverantörer, vilket i praktiken oftast betyder stormakterna. Följden av en restriktiv attityd för Sveriges och liknande länders del kan enligt deras mening bli att vi spelar i händerna på stormakterna.

5.2 Försvarspolitiska frågor

Med de utgångspunkter som här används kan en huvudlinje i Sveriges utrikespolitik sägas vara alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig. Detta syfte förutsätter att vi kan skapa tilltro till vår vilja och förmåga att i händelse av krig hävda neutraliteten. Denna tilltro måste i sin tur baseras på att Sverige har ett tillräckligt starkt försvar.

I ett interpellationssvar den 10 december 1965 framhöll chefen för handelsdepartementet bl. a. betydelsen för vår krigsmaterielindustri av att möjligheter finns för export. Han anförde därvid.

Med den utrikes- och försvarspolitik vi följer är det av utomordentlig vikt, inte minst ur beredskapssynpunkt, att vi äger en egen väl utbyggd och tekniskt förstklassig krigsmaterielindustri. För att den skall kunna behålla och utveckla sin höga standard behöver, av flera skäl, utrymme ges för export.

Ett viktigt skäl ligger i tillgången till utländska erfarenheter och konstruktioner. Vi importerar materiel för vårt försvar. Vi gör det bl. a. därför att ett inhemskt framtagande av viss materiel, vissa komponenter eller delar till vår egen tillverkning av försvarsmateriel skulle ställa oproportionerligt stora krav på våra resurser bl. a. beträffande konstruktions- och utvecklingsarbete. Men för att kunna köpa bästa möjliga materiel kan vi också behöva sälja. Som säljare kan vi få del av utländska erfarenheter på ett helt annat sätt än som enbart köpare.

Som exportprodukter är den materiel vi säljer också utsatt för en konkurrens som på många områden är synnerligen hård och som därigenom skärper kvalitetskraven. Handeln med krigsmateriel utgör därvid inget undantag från vad som gäller för övrig handel.

Ytterligare ett skäl, som jag emellertid inte vill tillmäta avgörande betydelse, är att vi genom export kan minska kostnaderna för produktionen av materiel för vårt eget försvar.

Det är av största vikt att kunna hålla vår krigsmaterielindustri på en hög teknisk nivå. Exporten gör det därvid lättare för oss att få del av forskningsresultaten och följa utvecklingen i utlandet. Den hjälper oss också att få sådan sakkunskap att vi vid köp av krigsmateriel kan göra verkligt fullgoda bedömningar.

Flera skäl talar sålunda för att en viss export upprätthålls. Något behov av stöd t. ex. genom exportkrediter eller exportkreditgarantier föreligger inte.

Utöver vad som nämnts ovan rörande vikten av att vi har en väl utbyggd och förstklassig krigsmaterielindustri och att utrymme ges för export för att den skall kunna bevara och utveckla sin höga standard kan även följande anföras.

Sveriges deltagande i de internationella strävandena att frigöra handeln har medfört att vår utrikeshandel ökat. Dessa strävanden har bl. a. resulterat i tullfrihet för industrivaror mellan EFTA-länderna och inom ramen för den s. k. Kennedyronden i betydande tullsänkningar inom industrivaruområdet mellan övriga viktigare handels-

länder. Till följd härav har i den internationella handeln konkurrensen för dessa varugrupper skärpts i påtaglig grad. Detta har för krigsmaterielindustriens del i många fall inneburit ett större beroende av importerade varor. Konkurrensen torde vidare ha medfört fördelar för svenska försvaret, eftersom den inhemska krigsmaterielindustriens konkurrensförmåga ökat genom det nämnda ekonomiska samarbetet.

Den svenska krigsmaterielindustriens konkurrenskraft kan även sägas ha befrämjats av den politik som förs i Sverige på upphandlingsområdet. Försvarets upphandling görs i princip hos de företag som kan tillhandahålla den fördelaktigaste kombinationen av priser, prestanda och leveranstider. Av bl. a. säkerhets- och sysselsättningspolitiska skäl anses det dock ibland önskvärt att upphandling görs i Sverige. De nämnda skälen kan i sådana fall inte tillåtas sätta konkurrensen ur spel i alltför stor utsträckning eftersom — enligt vad som sagts i ovan nämnda interpellationsvar — detta skulle ställa alltför stora krav på våra resurser. Om ett svenskt anbud således ställer sig alltför kostsamt i förhållande till ett utländskt, torde det sistnämnda antas även om detta medför vissa nackdelar från beredskapssynpunkt.

En annan omständighet av betydelse för det svenska försvaret är att svensk vapenexport även bidrar till att höja krigsmaterielindustriens konkurrensförmåga. Detta kan exemplifieras genom att det blir möjligt att slå ut utvecklingskostnaderna och andra tillverkningskostnader på ett större antal producerade enheter. Det har t. ex. förekommit att svensk industri själv stått för en viss andel av utvecklingskostnaderna på grund av att export bedömts möjlig. Försvaret behöver då inte ensamt svara för dessa kostnader.

Som exempel på hur tillverkningskostnaderna kan bli lägre genom tillverkning i längre serier kan anföras att lägre priser torde erhållas vid inköp av större kvantiteter av halvfabrikat som erfordras för tillverkningen etc. Ett annat exempel är att

kostnader för investeringar i byggnader, maskiner, verktyg, utbildning av arbetskraft m. m. kan fördelas på ett större antal producerade enheter. Ytterligare en fördel torde ligga i att företagens resurser kan utnyttjas på ett mera företagsekonomiskt riktigt sätt, så att beläggningen inom företagen hålls på en jämn nivå. Detta har inverkan på t. ex. förräntningen av nedlagt kapital, sysselsättningen och förvaltandet av uppnådd teknisk nivå.

För att våra möjligheter att få tillgång till bästa möjliga utrustning skall kunna tas till vara är det enligt denna uppfattning nödvändigt att vi exporterar krigsmateriel. Det krävs därvid också av oss att vi har en välutrustad och kvalificerad forsknings- och utvecklingsorganisation så att vi kan anses vara kompetenta köpare. Vår höga militärteknologiska kompetens torde göra det lättare för oss att få köpa bästa möjliga materiel. Det kan även göras gällande, när fråga är om import av vapen, att våra möjligheter att på ett tidigt stadium få inblick i och påverka utformningen av ett nytt utländskt vapensystem i en riktning som svarar mot våra behov likaså är avhängiga av vårt militärteknologiska kunnande.

I ett litet land med begränsade ekonomiska och personella resurser blir det successivt svårare att täcka breda fält inom teknologien. Den alltmer avancerade tekniken resulterar i krav på en långtgående specialisering. Denna behöver då kompenseras genom ökat handelsutbyte med andra länder. Förhållandet gäller generellt men är särskilt utpräglat inom försvarssektorn, eftersom de moderna vapensystemen tenderar att bli allt mer invecklade och kostsamma.

På liknande sätt ökar — genom exportmöjligheten som ofta även innebär delgivning av resultat av eget studie-, forsknings- och utvecklingsarbete till köparen — våra möjligheter att erhålla tillgång till motsvarande utländska erfarenheter. Vi kan därigenom, som chefen för handelsdepartementet framhöll i det ovan citerade interpellationssvaret, följa utvecklingen i utlandet, vilket är av stor betydelse inte minst när det

gäller att vid eventuella inköp göra riktiga värderingar av en produkt.

Det har även framhållits att export av krigsmateriel som utrangerats av svenska försvaret medför minskade faktiska försvarskostnader.

I detta sammanhang brukar också nämnas att vi inom landet inte har något industriföretag som är helt inriktat på tillverkning av krigsmateriel. Dock finns fortfarande vissa industrier som till betydande del är sysselsatta med sådan tillverkning.

Enligt vad som framhållits inför utredningen kan krigsmaterielexporten i vissa sammanhang medföra olägenheter för försvaret. Det har exempelvis anförts att stora exportbeställningar kan oförmånligt påverka takten för leveranser till försvaret. Det har vidare sagts att ett åtagande att genomföra en stor exportleverans kan innebära att en utbyggnad av industrien måste göras. Sedan leveransen fullgjorts kan en viss överkapacitet finnas som föranleder krav om att beställningar görs inom landet. Exportleveranser medför undantagsvis att försvaret under kortare tid ställer personal och materiel till förfogande. Den omständigheten att kändedom om viss svensk militär teknik och organisation genom export förs utanför landets gränser, kan vara till nackdel för försvaret.

Krigsmaterielexportens direkta betydelse för landets betalningsbalans är ringa.

Därest de hittills tillämpade restriktionerna liberaliserades eller helt togs bort, skulle detta däremot i motsvarande grad ha en positiv inverkan på betalningsbalansen. Den goodwill i utlandet som kommit oss till del på grund av den internationellt höga tekniska nivå som bl. a. svensk flygindustri uppnått, har troligen inneburit att intresset för svenska produkter över huvud taget stigit.

Rörande storleken av den svenska importen av krigsmateriel kan, beroende på att tillfredsställande statistiskt material här om saknas, några säkra siffror inte anges. Importen kan t. ex. anges som en andel av försvarets beställningar. De totala materielinköpen för försvarets räkning har under de

senaste åren uppgått till i genomsnitt drygt 2 miljarder kr. per år. Detta belopp innefattar emellertid även annan materiel än krigsmateriel eller komponenter avsedda att ingå i sådan materiel. Av de totala årliga materielinköpen beräknas 10 % eller ca 200 milj. kr. utgöra direkta beställningar från utlandet.

Om även svenska företags inköp från underleverantörer i utlandet räknas med, torde den totala importandelen komma att överskrida 20 % av den årliga beställningsvolymen vilket innebär, att importsiffran skulle uppgå till ca 400 milj. kr. Även med beaktande av att den för försvarets räkning importerade materielen i stor utsträckning utgörs av andra varor än krigsmateriel och komponenter därtill, kan dock på goda grunder antas att Sveriges import av sådan materiel är betydligt större än landets motsvarande export.

Vid framtagning av militära produkter avsedda för export kan därvid gjorda erfarenheter vara till nytta från samhällsekonomisk synpunkt genom att kostnaderna för det svenska försvaret härigenom blir lägre vid anskaffande av samma eller liknande produkt.

Tidigare har berörts den betydelse krigsmaterielexporten kan ha när det gäller att på rätt sätt utnyttja företagets resurser. Utöver vad därvid sagts torde även kunna göras gällande att exportbeställningar under vissa förhållanden har gynnsamma effekter på samhällsekonomien. Vid sysselsättnings svårigheter som betingas av läget på hemmamarknaden medför exportbeställningar att konjunkturen stimuleras och sysselsättningen bevaras. Detta gäller även givetvis inom krigsmaterielindustrien.

5.3 Arbetsmarknadspolitiska frågor

Enligt tillverkningsförordningen fordras, som framgått av 2.2, för tillverkning av krigsmateriel tillstånd av Kungl. Maj:t. Sådan tillverkning skall vidare enligt samma förordning vara underkastad kontroll. Kon-

trollen utövas, enligt tillämpningsföreskrifterna till förordningen, av krigsmaterielinspektionen inom handelsdepartementet.

Antalet företag som har tillstånd att tillverka krigsmateriel uppgår f. n. till omkring 125. Av dessa bedrev år 1968 ca 80 tillverkning av krigsmateriel och ett 25-tal av dem exporterade samma år vapen för ungefär 156 milj. kr. År 1969 exporterade 14 företag krigsmateriel för ca 160 milj. kr.

För att i någon mån belysa sysselsättningsfrågorna har utredningen låtit göra vissa beräkningar. Därvid har från statistiska centralbyrån inhämtats uppgifter om antal anställda samt om totala produktionsvärden. Detta material har sedan bearbetats inom arbetsmarknadsstyrelsen, som till utredningen överlämnat sitt arbetsresultat med särskilt angivande av produktionsvärden för krigsmateriel och den andel därav som exporterats.

Det skall framhållas att de använda beräkningsmetoderna ger anledning till försiktighet vid bedömningar som grundas på resultaten av beräkningarna. Närmast kan de anses vara uppskattningar. De ger dock en uppfattning om problemets storlek. En statistisk osäkerhetsfaktor är att exporten varierar avsevärt år från år när det gäller fördelningen inbördes mellan de exporterande företagen. Den totala krigsmaterielexporten har däremot under de senaste åren varit relativt konstant. Genomsnittligt uppgick den åren 1965—1969 till ca 162 milj. kr. årligen.

Totalt har 65 av de ca 80 företag som tillverkade krigsmateriel år 1968 undersökts. För resterande företag har antingen tillverkningen bedömts som ringa eller har erforderliga data ej kunnat erhållas. De sålunda erhållna uppgifterna redovisas i det följande.

Vid de undersökta företagen uppgick antalet anställda totalt till omkring 90 000 personer. Andelen därav direkt sysselsatta med tillverkning av krigsmateriel har beräknats utgöra inemot 20 000 personer. Det fakturerade värdet av krigsmaterielproduktionen var drygt 1,5 miljard kr. Den andel av de anställda som sysslade med produk-

tion för export motsvarade enligt beräkningarna 2 000 årsanställda.

Det kan vara av intresse att undersöka krigsmaterielexportens storlek inom de enskilda företagen i förhållande till värdet av deras försäljning. Det visar sig att de totalt största företagen inte har den största andelen av krigsmaterielexporten. Av de undersökta 65 företagen exporterade 17 krigsmateriel. I tre fall uppgick andelen av krigsmaterielexporten till omkring 30 % och däröver räknat på det totala försäljningsvärdet vid resp. företag. Dessa företags sammanlagda försäljningsvärde utgjorde knappt 0,4 % av de undersökta företagens totala försäljningsvärde. Av de tre företagen svarade ett för över 85 % av dessa företags sammanlagda försäljningsvärde och för nästan 80 % av värdet av exporterad krigsmateriel för de tre företagen. Detta företags personalstyrka utgjorde nästan 90 % av totalantalet anställda vid de tre företagen.

Vidare överstiger värdet av krigsmaterielexporten det undersökta året i förhållande till det totala försäljningsvärdet 10 % i endast ytterligare tre fall vad gäller privata företag. Medräknas även statliga företag blir antalet fyra. I intet av dessa fyra fall överstiger dock exportandelen 15 %. De fyra företagens sammanlagda försäljningsvärde utgjorde drygt 8 % av de undersökta företagens totala försäljningsvärde. Även i dessa fall är ett av de fyra företagen relativt dominerande och svarar för över 70 % av dessa fyra företags totalantal anställda, totala försäljningsvärden och totala värden av exporterad krigsmateriel.

I det erhållna materialet har inte fördelningen mellan tillverkare och underleverantörer vad gäller tillverkning och handel med vapen kunnat redovisas närmare. Detta förhållande torde dock inte i någon större utsträckning inverka på de gjorda beräkningarna. Det kan emellertid nämnas att underleverantörernas andel av krigsmaterieltillverkningen uppgick till 9—10 % av dess totala värde.

Det är inte möjligt att med ledning av dessa uppgifter dra några definitiva slut-

satser om vilken betydelse ökning eller minskning av exporten skulle få för sysselsättningen. Ökning resp. minskning av exporten kan ge större positiva resp. negativa utslag än vad en proportionell beräkningsmetod ger vid handen. Vad som klart framgår, både av de lämnade uppgifterna och den allmänna bild som den geografiska fördelningen av krigsmaterielindustrien ger, är att verkningarna av en förändring i exporten skulle göra sig gällande med mycket olika kraft i olika delar av landet. Det finns på några platser krigsmaterieltillverkande industrier som intar en dominerande position i sin ort. Det är självklart att ökning, minskning eller ett totalstopp i exporten från dessa industrier skulle få mycket stor betydelse för dessa orter och den omgivande regionen. Vid ett totalstopp skulle verkningarna bli ytterst allvarliga. Redan en avsevärd minskning av exporten skulle leda till svåra omställningskriser. Å andra sidan skulle en ökning av exporten givetvis innebära stegrad sysselsättning. Från arbetstagsidans har framhållits att man där inte gärna ser att krav på ökning av krigsmaterieexporten används såsom argument för ökad sysselsättning; annan produktion är därvid att föredra. Däremot är, har det sagts inför utredningen, omfattningen av nuvarande export i detta avseende att anse såsom ungefärligen lämplig från sysselsättningssynpunkt.

Från företagarhåll har framhållits att det, beroende på ojämnheten i beställningarna från svenska försvaret, skulle vara önskvärt att kunna motverka eventuella svackor i sysselsättningen med export av krigsmateriel. Om villkoren för vapenexport skärps ytterligare blir enligt samma källor dessa problem än större.

6.1 Allmänna överväganden

Sveriges totalexport uppgick åren 1965—1969 genomsnittligt till 24,2 miljarder kr. årligen. Härav svarade krigsmaterielexporten för ca 162 milj. kr. per år eller knappt 0,7 % av den totala exporten. Krigsmateriel-exporten är således av mycket liten omfattning i jämförelse med totalexporten. Den totala världsexporten av krigsmateriel uppgick enligt de senaste tillgängliga siffrorna, som avser år 1967, till mellan 28 och 31 miljarder kr. Sveriges andel av denna handel utgjorde samma år endast ca 0,5 %. Av världsexporten av krigsmateriel svarade Amerikas förenta stater och Sovjetunionen år 1967 tillsammans för mer än 70 %. De fyra största krigsmaterielexportörernas försäljning uppgick år 1968 uppskattningsvis till följande belopp: Amerikas förenta stater 11,3 miljarder, Sovjetunionen 10,3 miljarder, Frankrike 2,6 miljarder och Storbritannien 2,0 miljarder kr.

Såsom framgår av redovisningen i kap. 5 under avsnittet om försvarspolitiska frågor (se 5.2) förefaller Sveriges samlade import av krigsmateriel och komponenter därtill vara större än motsvarande export.

Den svenska exporten av krigsmateriel har diskuterats i skilda sammanhang under de senaste åren. Olika synpunkter har därvid framförts. I allmänhet har diskussionerna lett till slutsatsen att viss export även fortsättningsvis bör få förekomma. Röster

har dock höjts för ett fullständigt förbud mot krigsmaterielexport. Utredningen återger som bilaga en bandad dialog mellan företrädare för dessa båda uppfattningar. Där emot har veterligt ingen röst höjts för att helt frige exporten. Utredningen anser sig också i fortsättningen kunna bortse från en så extrem ståndpunkt. De båda förstnämnda alternativen — begränsad och kontrollerad export eller totalt exportförbud — synes däremot kunna övervägas.

Det bör först framhållas att enligt utredningens mening problemen kring krigsmaterielexporten måste bedömas i samband med försvarsfrågan i hela dess vidd. Den svenska neutralitetspolitiken — alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig — förutsätter att parter i en konflikt har tilltro till vår förmåga och vilja att stå utanför den aktuella konflikten. Denna tilltro förutsätter att Sverige har ett tillräckligt starkt försvar. Härom råder vidsträckt enighet i svensk folkopinion.

Det är då av betydelse att vi inom landet vidmakthåller industriella resurser för militär produktion. En fortsatt alliansfri och obunden politik underlättas, om vi i fråga om väsentlig materiel kan vara oberoende av utländska leverantörer. I ett litet land med begränsade ekonomiska och personella resurser blir det emellertid successivt svårare att täcka breda fält inom teknologien. Den alltmer avancerade tekniken resulterar i krav på en långtgående specialisering. Den-

na behöver då kompenseras genom ökat handelsutbyte med andra länder. Förhållandet gäller generellt men är särskilt utpräglat inom försvarssektorn, eftersom de moderna vapensystemen tenderar att bli allt mer invecklade och kostsamma. Detta innebär att vi bl. a. måste importera viss krigsmateriel liksom vissa komponenter eller delar till vår egen tillverkning av krigsmateriel.

För att vi skall kunna få tillgång till utländska erfarenheter, konstruktioner och komponenter måste vi dock vara beredda att till andra länder delge resultat av vårt eget studie-, forsknings- och utvecklingsarbete. Det är då nödvändigt att en viss export av krigsmateriel tillåts. Genom exportmöjligheten kan vi vidare följa utvecklingen i utlandet vilket är av stor betydelse, inte minst när det gäller att vid eventuella inköp göra riktiga värderingar av ett vapensystem eller dess detaljer.

Genom den hårda konkurrensen på exportmarknaden skärps kvalitetskraven på våra produkter. Vi blir därigenom tvungna att ha en välutrustad och kvalificerad forsknings- och utvecklingsorganisation vilket också krävs av oss för att vi skall kunna uppträda som kompetenta köpare. Vår höga militärteknologiska kompetens torde göra det lättare för oss att få köpa bästa möjliga materiel. Det kan även göras gällande, när fråga är om import av krigsmateriel, att våra möjligheter att på ett tidigt stadium få inblick i och påverka utformningen av ett nytt utländskt vapensystem i en riktning, som svarar mot våra behov, likaså är avhängiga av vårt militärteknologiska kunnande.

Utredningen anser därför i princip att viss krigsmaterielexport gagnar svenska försvarsintressen och av denna anledning även i fortsättningen bör få förekomma. Denna export synes dock endast få ske under dels starkt aktgivande på de utrikespolitiska, ofta snabbt växlande förhållandena, dels strikt kontroll från statsmakternas sida. Exporten bör därför även i fortsättningen ges karaktären av undantag från en huvudregel, som förbjuder export av krigsmateriel. Denna konstruktion

möjliggör en stark begränsning av undantagen.

Gällande bestämmelser om export av krigsmateriel återfinns i utförelsekungörelsen (se 2.3). Den härvid grundläggande bestämmelsen om utförelseförbud från landet av krigsmateriel har varit i kraft alltsedan första världskriget. Utredningen har inte funnit anledning föreslå att denna bestämmelse ändras.

Emellertid kan varje export av krigsmateriel — om än aldrig så begränsad — innebära avvägningsproblem ur utrikespolitisk synpunkt.

Statsministern angav i ett interpellations-svar den 25 april 1956 de riktlinjer som fortfarande gäller för export av krigsmateriel, nämligen att den svenska regeringen i allmänhet har tillämpat principen att över huvud vägra licenser för export till stater som för tillfället är invecklade i akuta internationella konflikter eller i vilka inbördeskrig är rådande eller där det internationella eller interna läget är så hotande, att fara för oroligheter eller krig föreligger. Någon skillnad har sålunda inte gjorts mellan den ena eller den andra sidan i ett konfliktläge vid prövning av licensansökningar, framhöll statsministern vidare.

Utrikesutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända yttrande (1969: 3) över motioner vid 1969 års riksdag om utredning av riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel bl. a. att även om den faktiska tillämpningen av gällande principer för vapenexport har skärpts på senare tid, kan det vara motiverat att undersöka om inte ändrade utrikespolitiska förhållanden påkallar en granskning av dessa principer. Visserligen synes riskerna för militära konflikter mellan de båda stormaktsblocken ha minskat. Samtidigt har emellertid nya konflikthärdar uppstått inom de militära allianssystemen samt på andra håll i världen, t. ex. i och mellan u-länderna. I ett stort antal länder finns vidare enligt utskottet befrielseörelser som ofta ser sig tvingade att använda väpnat våld i sin kamp mot de styrande diktaturregeringarna.

Utredningen ansluter sig till huvudlinjer-

na i interpellationssvaret från år 1956. Vad beträffar de i utskottsutlåtandet från år 1969 berörda befrielseörelserna, finner utredningen det i och för sig förståeligt att förslag om svensk krigsmaterielexport till vissa dylika rörelser ibland kommer upp i den allmänna debatten. Argument som anförts för export av krigsmateriel till sådana rörelser är bl. a. att de i många fall riktar sig mot regimer som väl förtjänar att störas och att det är olyckligt att rörelser av detta slag hänvisas till att anskaffa krigsmateriel från länder som söker säkra sig politiskt inflytande.

Avgörande skäl talar emellertid emot svensk krigsmaterielexport till dessa rörelser. En sådan export skulle stå i strid med den grundläggande princip som hittills följts och som innebär att export inte tillåts till orosområden. Ytterligare kan emellertid följande sägas: redan att avgöra vilka rörelser som är »befrielseörelser» reser stora svårigheter. Någon enighet föreligger inte staterna emellan om vad som är en »befrielseörelse», en »kontrarevolutionär rörelse», en »terroriströrelse» eller en »politisk motståndsrörelse». Varje stöd utifrån — utom rent humanitärt — till någon sådan rörelse har hittills ansetts strida mot principen att ingen stat har rätt att ingripa i en annan stats inre angelägenheter. Att nu införa undantag till förmån för »befrielseörelser» skulle allvarligt underminera principen, då enighet inte föreligger om vilka rörelser det gäller. Ett sådant undantag skulle öppna vida möjligheter för stater att försvara brott mot principen under åberopande av att den exporterade krigsmaterielen är avsedd som bistånd åt »befrielseörelser».

I Sverige har riksdagen godkänt ett av statsutskottet avgivet utlåtande (1969: 82), i vilket angetts vissa grundläggande riktlinjer för svenskt stöd till befrielseörelser och i vilket bl. a. understrukits den grundläggande principen att ingen stat har rätt att ingripa i en annan stats inre angelägenheter. Hävdandet av principen har i internationella sammanhang framför allt kommit ifrån de mindre staterna, särskilt i Latinamerika och Afrika. Det är också främst de mindre staterna

som har ett långsiktigt och betydande intresse av att den upprätthålls i full utsträckning. En sanktionering av krigsmaterielexport till vad som på svensk sida skulle betraktas som »befrielseörelser» i etablerade stater skulle otvivelaktigt kränka principen och undergräva våra egna möjligheter att hävda den.

Även följande synpunkt kan anföras i detta sammanhang: av neutralitetsrättsliga och neutralitetspolitiska grunder är krigsmaterielexport utesluten till länder som är i krig. Fastän neutralitet i formell bemärkelse endast föreligger vid krig och inte vid inre väpnade konflikter, skulle inblandning i sådana konflikter genom export av krigsmateriel till endera parten i dem stå i dålig samklang med neutralitetspolitiken och med det konsekventa svenska stödet åt fredlig lösning av konflikter. Sådana inre väpnade konflikter kan också riskera att eskalera till att bli internationella, varvid neutralitetsprinciperna blir direkt tillämpliga. Även i fall där så inte sker kan inre väpnade konflikter — ibland med fruktansvärda konsekvenser — förlängas, försvåras och förstöras genom tillförsel utifrån av krigsmateriel.

Av ovan anförda skäl förordar utredningen att man inte frångår den hittills tillämpade principen att endast etablerade staters av vårt land erkända regeringar eller deras ombud skall kunna uppträda som köpare.

Utredningen anser sig böra framhålla att de ekonomiska och arbetsmarknadspolitiska överväganden som återgivits i kap. 5 (se 5.2 och 5.3) verkar såsom en förstärkning av argumenteringen för en viss begränsad export men inte bör uppfattas såsom enbart i och för sig avgörande. Det har dock bl. a. vid samråden med representanter för arbetsmarknadens parter framgått att nackdelarna av ojämnheten i beställningarna från det svenska försvaret skulle kunna motverkas om tillgång funnes till exportorder. Ett begränsat antal orter med ett-företags dominans kommer här speciellt in i bilden. Systsättningsfrågan berörs närmare i det följande (se 6.4).

Av betydelse är att i fred upprätthålla en tillfredsställande beredskap för att kunna

trygga behoven i ett avspärrningsläge. Detta leder till önskemål om en viss överkapacitet i fred inom landets egen krigsmaterielindustri, vilket kan anses styrka behovet av en begränsad fredstida export.

En restriktiv attityd av Sverige och liknande länder vad gäller export till framför allt nya stater skulle, såsom framhållits i kap. 5 i fråga om de utrikespolitiska frågorna (se 5.1.3), kunna bidra till att dessa blev i högre grad beroende av stormakterna. Sådana staters beroende av stormakterna skulle i vissa situationer kunna bli mindre om de finge köpa krigsmateriel från obundna länder av Sveriges typ. Det är emellertid inte troligt att svensk krigsmaterielexport till ett land skulle kunna få en sådan omfattning att den fick avgörande betydelse för dess försvarsstyrka och därmed dess integritet.

I den internationella debatten har starka önskemål framförts om någon form av kontroll av den internationella handeln med konventionella vapen. På senare tid har förslag om sådan kontroll diskuterats inom FN ett flertal gånger. Diskussionerna har dock inte lett till något resultat (se 5.1.2).

Vid de internationella nedrustningsförhandlingarna i Genève har intresset huvudsakligen inriktats på frågor rörande kärnvapen och till möjligheterna att begränsa dessas utprovning, tillverkning och användning. En av orsakerna härtill är att inga andra vapen har tillnärmelsevis samma förstörelseförmåga, en annan är att kapprustningen mellan stormakterna på kärnvapenområdet endast synes kunna stoppas upp genom olika former av överenskommelser mellan dem (se 5.1.2).

De viktigaste resultaten av detta arbete är det i augusti 1963 ingångna begränsade provstoppavtalet och det i januari 1968 träffade icke-spridningsavtalet.

I den offentliga debatten i Sverige har anförts att svensk krigsmaterielexport begränsar våra möjligheter att delta, ta initiativ och i övrigt agera vid de internationella nedrustningsförhandlingarna. Detta har bemötts med påståendet att Sveriges internationellt sett mycket begränsade export av krigsmate-

riel inte har medfört eller kan väntas medföra några svårigheter i detta sammanhang.

Enligt utredningens mening visar erfarenheten att svensk krigsmaterielexport inte begränsar Sveriges möjligheter att aktivt delta vid nedrustningsförhandlingarna i FN:s regi i Genève och verka för att de uppställda målen nås. Det har inte heller visat sig att svensk export av krigsmateriel utgör hinder för Sverige att aktivt stödja förslag om kontroll av handeln med konventionella vapen av den typ som framförts inom FN.

Vid beviljande av licens för export av krigsmateriel uppstår inte sällan svårigheter av teknisk natur när det gäller kontroll av att den exporterade materielen når fram till det land som angetts i exportlicensen. Myndigheterna söker givetvis vid licensgivningen erhålla bästa möjliga garanti för att materielen kommer till det avsedda landet. Detta kommer bl. a. till uttryck genom att i princip endast statliga myndigheter eller av stater auktoriserade vapenimportörer godtas av vederbörande myndigheter vid försäljningen. Det är dock mycket svårt att på ett betryggande sätt kontrollera samtliga lämnade uppgifter i samband med en utförsel. På grundval av gjorda erfarenheter har en fortlöpande effektivisering skett av denna kontroll. Enligt utredningen synes f. n. inte behov föreligga att införa ytterligare kontrollåtgärder på detta område.

6.2 Förslag till riktlinjer

Den nu tillämpade ordningen för beviljande av exportlicenser angående ärenden av relativt stor räckvidd eller där fråga är om exporttillstånd av principiell natur synes enligt vad utredningen erfarit vid sina kontakter med exportindustrien vara behäftad med vissa svagheter. För erhållande av upplysningar om möjligheterna till export av krigsmateriel i sådana fall kontaktas i allmänhet krigsmaterielinspektören under hand, innan ett företag inleder förhandlingar om exportförsäljning av sådan materiel. Företagen kan med nuvarande ordning av naturliga skäl inte redan på ett förberedande stadium bin-

da sig för hårt i förhandlingar om exportförsäljning. Det är av vikt, har det framhållits, att klarhet nås om förutsättningarna att erhålla exportlicens på ett så tidigt stadium som möjligt före slutandet av ett exportavtal. Åtaganden som senare kan visa sig omöjliga att infria liksom onödiga kostnader undviks härigenom.

Sedan krigsmaterielinspektionen inhämtat eventuella erforderliga yttranden i ett aktuellt exportärendet för chefen för handelsdepartementet. Härefter meddelas — genom formellt beslut eller ej — att f. n. kan eller kan inte export av krigsmateriel ske till visst land. Därvid framhålls dock att situationen kan vara ändrad vid tidpunkten för leverans. Ett tidigare meddelat tillstånd kan i sådant fall återkallas. Detta är naturligtvis otillfredsställande för exportföretagen. För dessa måste det i många fall — speciellt vad gäller försäljning till utomeuropeiska länder — innebära stora risker att sluta avtal om export av krigsmateriel då frågan om exporttillstånd kan avgöras först kort tid före leverans. En ytterligare komplicerande faktor är att denna osäkerhet även inverkar oförmånligt på företagets möjligheter till långtidsplanering. Eftersom Sverige måste upprätthålla sin neutralitet kan denna olägenhet enligt utredningen inte helt undanröjas.

Ett sätt att i viss utsträckning minska nämnda svårigheter skulle enligt utredningen vara att ange mera preciserade riktlinjer för export av krigsmateriel än statsministerns interpellationssvar år 1956 till vilket hänvisning vanligen brukar göras. I det följande föreslår utredningen vissa sådana preciseringar. Dessa bör ange vissa grunder som kan föranleda totalt exportförbud, inskränkning i eller särskild försiktighet vid licensgivningen. Det bör därvid uppmärksammas att viss ovillkorlig inskränkning i krigsmaterielexport måste iaktas på grundval av internationella avtal (såsom icke-spridningsavtalet), beslut i FN:s säkerhetsråd samt folkrättsliga regler som stadgar förbud mot export från en neutral stat under krig.

Utöver nyssnämnda fall då det föreligger

ovillkorlig förpliktelse att avstå från eller inskränka krigsmaterielexporten skulle exempelvis följande hinder kunna anges: krigshandlingar, internationell spänning som berör ett visst land eller en region, inre väpnade oroligheter, undantagstillstånd.

Utredningen anser det dock väsentligt att flexibilitet finns vid licensgivningen även om nämnda kriterier föreligger, så att man, allt efter situationens krav, kan välja mellan olika möjligheter.

Som exempel på fall där flexibilitet bör kunna tillämpas vid licensgivningen kan nämnas följande.

a. Export av viss materiel tillåts — t. ex. sådan av utpräglad försvarskaraktär eller jaktvapen (om det är klart att de inte lämpligen kan användas i inbördes strider). Härvid synes en bedömning behöva göras i varje enskilt fall huruvida ett vapen är av utpräglad försvarskaraktär. Kustartilleri, antiubåtsrobotar, elektronisk materiel för bevakning av kust och lufterum är exempel på vapen av sistnämnda typ.

b. Export tillåts inom viss begränsad ram — t. ex. för att avsluta leveranser enligt tidigare beställningar. Självfallet måste härvid särskild försiktighet iaktas vid bedömning av situationen i det aktuella landet.

Nu gällande tillämpning av licensgivningen har lett till att hela Afrika kommit att omfattas av totalt exportförbud. Skälet härtill har varit att hela kontinenten ansetts utgöra ett internationellt spänningsområde eller att inre väpnade oroligheter eller risk för sådana förelegat.

I fråga om krigsmaterielexport till afrikanska länder har Schweiz, som i stort tillämpar samma riktlinjer för beviljande av exporttillstånd som Sverige, bl. a. utfärdat totalförbud för export till ett stort antal länder i Afrika. En förteckning över dessa länder redovisas i kap. 3 (se 3.8). Förteckningen innebär inte att där ej upptagna länder automatiskt skulle vara frigivna för export. Antingen har bedömning avseende sådana länder visat att totalt exportförbud inte är erforderligt eller har någon ansökan om exporttillstånd för landet i fråga inte ingetts. Den schweiziska tillämpningen av principer-

na ger en antydning om problemets svårighetsgrad.

Det är visserligen riktigt att förhållandena varierar från land till land och att det kan finnas ett legitimt intresse hos vissa stater att inköpa krigsmateriel från länder av den typ Sverige representerar. Utredningen anser dock att bedömning, huruvida export av krigsmateriel skall få ske till länder av nämnda slag, måste liksom tidigare göras från fall till fall och från tid till tid och inte bestämmas generellt för en hel kontinent. Ett skäl som talar för ett sådant tillvägagångssätt är att förhållandena i länder av denna typ kan skifta mycket snabbt.

I nästkommande avsnitt (se 6.3) föreslår utredningen att en rådgivande nämnd tillsätts. Utredningen förutsätter att denna nämnd i samarbete med de beslutande instanserna skall söka ytterligare precisera riktlinjerna för krigsmaterielexporten.

Ett speciellt problem utgör garantier för obruten leverans av svensk krigsmateriel enligt ingångna kontrakt samt för leverans av reservdelar till sådan materiel. Dyliga garantier är särskilt aktuella i samband med försäljning av kompletta vapensystem. En bedömning från fall till fall är även här sannolikt nödvändig. Myndigheterna torde i förekommande fall behöva avge förklaring om att avtalade leveranser kommer att täckas av exportlicenser så länge inte den svenska neutralitetspolitiken och internationella förpliktelser lägger hinder i vägen. Sådana förklaringar har avgetts vid ett par tillfällen.

Ytterligare en omständighet som enligt utredningen torde uppmärksammas i detta sammanhang är att ett tidigare fattat beslut om ett undantagslöst exportförbud till ett visst land bör omprövas när förhållandena så medger. Detta sker också f. n. En svårighet i detta avseende är dock att tillförlitliga uppgifter om ändring av förhållandena i ett visst land hittills inte alltid erhållits med önskvärd snabbhet.

6.3 Rådgivande nämnd

Ärenden om export av krigsmateriel innehåller ofta uppgifter och beslutsgrunder som

inte kan vara offentliga i alla delar. Som en följd härav kan den allmänna debatten om enskilda ärenden bli ofullständig och missvisande eftersom den inte kan baseras på fullständig faktaredovisning. Samtidigt är det av stor vikt att beslut i dessa ärenden är föremål för fortlöpande kontroll och insyn.

Den konstitutionella kontrollen över krigsmaterielexporten utövas, såsom redovisas i avsnittet i kap. 2 (se 2.6), av riksdagen genom dess konstitutionsutskott. Utskottets granskning görs som regel en gång om året. Därvid har utskottet tillgång till samtliga akter, innefattande även hemligstämplade handlingar. Detta instrument för kontroll av krigsmaterielexporten torde emellertid enligt utredningens åsikt inte vara ur alla synpunkter tillräckligt effektivt, främst på grund av att granskningen har formen av en efterhandskontroll med ibland relativt lång eftersläpning i tiden. Även den omständigheten att utskottet vid sin granskning rimligtvis inte kan gå genom allt material under den aktuella perioden utan får genom stickprov bilda sig en uppfattning om ärendenas handläggning är värd att nämnas i sammanhanget.

Utredningen utgår från att konstitutionsutskottets granskning även fortsättningsvis principiellt förblir en efterhandsgranskning. Vill man öka den allmänna insynen i denna typ av ärenden och göra denna insyn aktuell, blir det nödvändigt att söka andra instrument härför än de hittills tillgängliga.

Utredningen föreslår därför att en rådgivande nämnd, sammansatt av medborgerliga förtroendemän, tillsätts för att på ett tidigt stadium följa ärendenas handläggning och ge uttryck för sin uppfattning innan beslut fattas.

Nämnden bör enligt utredningens mening ha parlamentarisk karaktär och utses av Kungl. Maj:t bland för uppdraget särskilt skickade ledamöter av riksdagen. Inrättandet av nämnden torde kunna ske genom beslut av Kungl. Maj:t i likhet med vad som skett vid tillkomsten av andra rådgivande organ av liknande karaktär. Av praktiska skäl synes antalet ledamöter böra begränsas till högst sju, men det är angeläget att inom

denna ram det parlamentariska läget avspeglas på ett sätt, som stärker det demokratiska samhällets förtroende för beslutsprocessen.

Nämndens sammansättning, antalet ledamöter, ordförandeskapet, sammanträdestäten och allmänna riktlinjer för nämndens verksamhet m. m. bör regleras genom en instruktion för nämnden som fastställs av Kungl. Maj:t. Ordföranden bör utses av Kungl. Maj:t. Nämnden bör sammanträda minst en gång i kvartalet.

Enligt utredningens åsikt bör nämnden vara knuten till handelsdepartementet med uppgift att efter föredragning av krigsmaterielinspektören diskutera mera betydelsefulla ärenden och yttra sig innan beslut fattas. Särskilt bör nämnden följa handläggningen av och ge råd i ärenden, som avgörs av Kungl. Maj:t. Nämnden bör kunna avge yttranden såväl på eget initiativ som vid anfordran.

Enligt utförselkungörelsens bestämmelser om utförsel av krigsmateriel kan, som framhållits i kap. 2 (se 2.3), utförseltillstånd för särskilt fall meddelas av chefen för handelsdepartementet eller efter bemyndigande av denne, av krigsmaterielinspektören. Avser ärendet utförsel i större omfattning eller om det eljest är av större vikt skall frågan underställas Kungl. Maj:t. Enligt praxis anses leveranser av högre värde än 0,5 milj. kr. utgöra utförsel i större omfattning. Övriga ärenden avgörs av krigsmaterielinspektören. Av samtliga utförselärenden år 1969 som uppgick till ca 1 260, avgjordes 62 av Kungl. Maj:t.

Tidigare har nämnts att yttrande som regel inhämtas från utrikesdepartementet beträffande de utrikespolitiska förutsättningarna för export i ärenden av större ekonomisk räckvidd eller när frågan gäller export till länder som präglas av politisk instabilitet. Inom utrikesdepartementet bereds därvid i första hand dessa ärenden av chefen för politiska avdelningen. Underlag för bedömning av om export bör få äga rum i ett konkret fall är i första hand de rapporter som sammanställs av de svenska utlandsmyndigheterna i resp. länder. Ärendena föredras regelmässigt för utrikesministern som

i yttrande till handelsdepartementet till- eller avstyrker ansökan om exporttillstånd i det aktuella fallet. I ärenden där det förefaller alldeles klart att ansökan om exporttillstånd kan tillstyrkas fattas beslut om yttrande på lägre nivå.

Det synes utredningen synnerligen angeläget att den parlamentariska rådgivande nämnden vid sin handläggning av ärendena äger tillgång till hela det underlag för bedömningen som står den beslutande instansen till buds liksom att detta underlag över huvud taget är så aktuellt och genomlyst som möjligt. Vidare bör nämnden ha möjlighet att ta del av samtliga ärenden, som berör krigsmaterielexporten, sålunda även de som avgörs av chefen för handelsdepartementet eller krigsmaterielinspektören. Det synes dock utredningen opraktiskt att nämnden skulle ta del i t. ex. alla exportärenden av rutinkaraktär. Den enligt praxis gällande gränsen för utförsel i större omfattning bör höjas till 1 milj. kr. i stället för nuvarande 0,5 milj. kr. Härmed skulle yttranden från nämnden, i ärenden som i övrigt inte kan anses vara av politiskt ömtålig natur kunna begränsas till sådana som värdemässigt överstiger nyssnämnda gräns. Denna gränsdragning kommer då också att gälla med avseende på vilka ärenden som skall underställas Kungl. Maj:ts prövning.

6.4 Sysselsättningsfrågan

Utredningen fäster uppmärksamhet vid det förhållandet att på orter där krigsmaterieltillverkande industrier intar en dominerande position kan redan en mindre skärpning i exportpolitiken få svåra följderna för sysselsättningen. Ett undantagslöst förbud mot export av krigsmateriel skulle på dessa orter leda till ytterst allvarliga konsekvenser. För landet i dess helhet har problemet emellertid begränsad räckvidd. Detta framgår av den redogörelse som lämnas i kap. 5 (se 5.3) om de arbetsmarknadspolitiska följderna av eventuell skärpning av exportpolitiken. Av denna redovisning framgår att antalet direkt sysselsatta med tillverkning för export av

krigsmateriel motsvarar ca 2 000 årsanställ-
da i hela landet. Antalet personer som indi-
rekt berörs är givetvis betydligt större. I av-
saknad av bättre material och metoder har
de återopade beräkningarna baserats på vad
som närmast kan anses vara uppskattningar,
men de torde ge en uppfattning om den
ungefärliga storleken av den personal som
skulle omedelbart beröras av åtgärder i be-
gränsande syfte. Mera svåröverskådliga är
däremot de indirekta verkningar som sannolikt
skulle uppstå. Som framgår av kap. 5
(se 5.2) har exempelvis den goodwill i ut-
landet som kommit oss till del på grund av
den höga tekniska nivån inom bl. a. svensk
flygindustri troligen inneburit att intresset
för svenska produkter över huvud taget stig-
git. En skärpning av exportpolitiken skulle
kunna medföra att vår teknik inte kunde
hålla samma höga utvecklingstakt som nu.
Detta skulle i sin tur kunna inverka negativt
på avsättningsmöjligheterna för våra varor
och därmed även på sysselsättningen.

6.5 Synpunkter på begreppet krigsmateriel

I fråga om begreppet krigsmateriel vill ut-
redningen härnedan framhålla följande.

Med krigsmateriel förstås i utförelskun-
görelsen sådana varor som är upptagna i en
som bilaga vid kungörelsen fogad förteck-
ning (se 2.4). (Undantagen från tillämpning-
en av kungörelsens bestämmelser är dock
materiel som tillverkats före år 1860).

Medan i föregångaren till 1949 års utför-
selkungörelse uppräknningen av de varuslag
som utförelsförbudet innefattade, följde den
i då gällande tulltaxa intagna statistiska varu-
förteckningen, var krigsmaterielen enligt den
ursprungliga förteckningen i kungörelsen
från år 1949 indelad i fyra huvudgrupper.
Dessa utgjordes av: vapen, materiel för eld-
ledning och signalering m. m., ammunitions-
materiel samt övrig krigsmateriel. Denna
förteckning har därefter ändrats år 1966 och
1969.

Den gällande förteckningen kan beskrivas
enligt följande. Stridsmedel (vapen och va-

penbärare), krut och sprängämnen samt
stridsledningsutrustningar ingår som grund-
stenar i förteckningen. Dessa varugrupper
beräknas ha uteslutande militär användning.
Härutöver omfattar förteckningen varuslag
som har direkt anknytning till nämnda
stridsmedel och som är erforderliga för
stridsmedlens utnyttjande. Dessa har inte
nödvändigtvis enbart militär användning
utan kan även förekomma på den civila
marknaden. Principerna för huruvida ett
sådant varuslag skall betraktas som krigs-
materiel eller ej har uttalats i inledningen
till förteckningen. Där anges att materielen
med hänsyn till sin militära användning skall
ha konstruerats, utrustats eller ändrats på
sådant sätt att den påtagligt avviker från
motsvarande civila materiel. Kungörelsen an-
ger här begreppet »för militärt bruk utfor-
made». Förteckningen omfattar vidare be-
stämningarna »speciella delar till» och »spe-
ciella tillbehör till» som anger att materielen
inte skall ha civil användning utan vara sär-
skilt konstruerad eller ändrad för att infogas
i en slutprodukt som är krigsmateriel.

Vid den omarbetning av förteckningen
över krigsmateriel som gjordes år 1966 och
som trädde i kraft den 1 januari 1967 an-
sågs det lämpligast att bibehålla den dittills
tillämpade metoden att genom rätt allmänt
hållna formuleringar definiera vilken mate-
riel som var att anse som krigsmateriel. Av-
sikten var att dessa definitioner närmast
skulle vara vägledande för fastställande i
varje enskilt fall om en vara borde klassifi-
ceras som krigsmateriel eller ej. Det be-
dömdes vidare av olika skäl tveksamt om en
mera utförlig förteckning över krigsmate-
riel borde göras. Ett av skälen härtill var att
den snabba tekniska utvecklingen skulle haft
till följd att en sådan förteckning efter myc-
ket kort tid blivit föråldrad. Även vid en re-
gelbunden granskning av den skulle det vara
omöjligt att gardera sig mot att gränsfall
skulle uppstå vid den praktiska tillämpning-
en av bestämmelserna. I samband med det
arbete som resulterade i nu gällande för-
teckning över krigsmateriel granskades mot-
svarande listor som tillämpades av Amerikas
förenade stater, Belgien, Danmark, Frankrike,

Norge, Schweiz, Storbritannien och Förbundsrepubliken Tyskland. Det förslag till förteckning som därvid gjordes byggde i mycket stor utsträckning på de belgiska och danska förteckningarna. Förslaget fastställdes med en del smärre ändringar genom 1966 års kungörelse. Ett tillägg till kungörelsen gjordes år 1969 enligt vilket även flygplan av typ MFI 9 och delar till sådana flygplan skulle utgöra krigsmateriel.

Av vad ovan anförts framgår att det nuvarande systemet med mera allmänna definitioner av krigsmateriel upptagna i en särskild förteckning har den fördelen att förteckningen kan kvarstå oförändrad under längre tid. Trots dess allmänt hållna form lämnar förteckningen relativt uttömmande definitioner på vilka varuslag som principiellt bör hänföras till begreppet krigsmateriel.

Utredningen finner den metod efter vilken förteckningen över krigsmateriel har gjorts upp i väsentliga delar lämplig. Med hänsyn till teknikens snabba utveckling synes emellertid behov föreligga att hålla förteckningen så aktuell som möjligt. I det följande lämnar utredningen synpunkter i anslutning härtill. Det bör liksom hittills ankomma på krigsmaterielinspektören att framlägga förslag till sådana justeringar av förteckningen som påkallas av utvecklingen.

På grund av den allmänna karaktär som förteckningen trots allt har, är det oundvikligt att vissa ställningstaganden i ärenden avseende varuslag i förteckningens gränssområden blir synnerligen grannliga. Detta gäller i särskilt hög grad beträffande militär materiel som är likartad med civil materiel. Det bör åligga krigsmaterielinspektören att som hittills från fall till fall granska uppkommande frågor i detta hänseende och genom uttalanden avgöra klassificeringen.

I motionerna I: 402 och II: 466 vid 1969 års riksdag har föreslagits att jämkningar i förteckningen över krigsmateriel bör göras, så att t. ex. produkter som i försäljningsstadiet kan anses som civila varor men som lätt kan omändras för militärt bruk av köparen, även kommer att klassificeras som krigsmateriel. Med denna definition skulle

ett stort antal produkter som praktiskt taget uteslutande har civil användning komma att anses som krigsmateriel. En sådan utvidgning av krigsmaterielbegreppet skulle innebära ett stort ingrepp i den civila exporten. Fördelen därmed skulle vara att export av ett fåtal produkter som skulle kunna få militär användning stoppades. Utredningen anser dock att denna effekt inte står i rimlig proportion till de nackdelar som måste bli följden av en sådan omfattande utvidgning av krigsmaterielbegreppet.

Vid närmare granskning av nu gällande förteckning över krigsmateriel har vissa överväganden gjorts som framgår nedan. Dessa bör tas i beaktande vid den överarbetning av förteckningen som enligt utredningen bör göras. Huvudlinjerna i förteckningen bör därvid fortfarande gälla. Eventuella ändringar bör vidare övervägas i belysning av gjorda erfarenheter.

Som tidigare redovisats är materiel som tillverkats före år 1860 undantagen från tillämpningen av kungörelsens bestämmelser. Skjutvapen tillverkade före nämnda år är likaledes undantagna från vapenförordningens (se 2.9.2) bestämmelser. Enligt utredningen talar starka skäl för att materiel som tillverkats före sekelskiftet bör utgå ur förteckningen över krigsmateriel. Det förefaller sannolikt att sådan materiel endast kan vara av intresse för museer och enskilda samlare.

Jaktammunition för kulvapen — även i fråga om sådana kalibrar som används för militärt ändamål — skiljer sig från ammunition för militärt bruk i allmänhet därigenom att kulan endast i undantagsfall är helmantlad. Helmantlad ammunition är jämlikt Haag-överenskommelsen av år 1899 regel för militär ammunition. Det kan ifrågasättas om inte jaktammunition för kulvapen med ej fullmantlad kula därför borde jämföras med hagelgevärsammunition och utgå ur krigsmaterieförteckningen. I vissa länder bl. a. Schweiz och Förbundsrepubliken Tyskland är även jakt- och sportvapen för kula undantagna utförelsekontroll. Utredningen vill dock inte förorda detta. I avsnittet med förslag till riktlinjer för exporten (se 6.2) har utredningen framfört vissa syn-

punkter angående tillämpningen av denna bestämmelse.

Slåtborrade hagelgevär bör emellertid likasom nu inte utgöra krigsmateriel. Sådana gevär torde knappast komma till användning vid inre oroligheter eller konflikter mellan länder.

Utrustning för upptäckande och identifiering av samt till skydd mot ABC-stridsmedel utgör en särskild punkt i förteckningen över krigsmateriel. Denna typ av materiel är avsedd för personskydd. Visserligen anskaffas dylik skyddsutrustning för militära förbandsräkning i form av gasmasker, indikeringsutrustningar för upptäckande av stridsgas och radioaktiv strålning samt vidare saneringsutrustningar mot dylika stridsmedel. Identisk materiel synes dock i ökande grad infogas i det allmänna civilskyddet. Vid en omarbetning av förteckningen över krigsmateriel torde med hänsyn till nämnda förhållanden särskilt övervägas om sådan utrustning i fortsättningen skall betecknas som krigsmateriel.

Vapenbärare för vapens framförande på marken, i vattnet eller i luften till avsedd plats för verkan utgör ett viktigt område av krigsmaterielbegreppet. Enligt nuvarande bestämmelser skall ett transportmedel — fordonet, fartyget, flygplanet — för att klassificeras som krigsmateriel vara konstruerat eller ändrat så att ett däri monterat vapen är integrerat med transportmedlet. Det måste alltså finnas speciella anordningar på fordonet etc. för ett vapens fastsättning och hantering, utrustning för ammunitionsmatning etc. Först då är transportmedlet en vapenbärare i dess egentliga bemärkelse.

Vapenbärare är i regel konstruerade efter militära specifikationer varvid stor hänsyn tas till de krav på underlag, stabilitet, lätt rörlighet, skydd etc. som olika vapen ställer. Civila transportmedel kan även byggas om eller ges sådana tillsatsinredningar att de hjälpligt kan tjänstgöra som vapenbärare. Om en sådan ombyggnad eller ändring görs anses transportmedlet i fråga vara krigsmateriel.

Som krigsmateriel klassificeras f. n. också de särskilda transportmedel för krigsmateriel

som utformats för militärt bruk. Detta gäller specialfordon för tyngre materiel såsom stridsvagnar, radarstationer, krigsbroar.

Alla transportmedel anses enligt förteckningen inte utgöra krigsmateriel. Utredningen finner angeläget att betona vikten av denna gränsdragning. Alla typer av transportmedel kan användas för förflyttning av stridsmedel och beväpnad trupp. Enligt utredningens uppfattning bör transportmedel klassificeras som krigsmateriel endast under den förutsättningen att en för vapens insättande nödvändig ombyggnad eller förändring skett.

Regeringen beslutade sommaren 1969 att flygplan av typ MFI 9 och delar till sådana flygplan skulle anses som krigsmateriel. Detta innebär ett av särskilda skäl föranlett enstaka undantag från ovan beskrivna gränsdragning mellan krigsmateriel och icke krigsmateriel. Vid en överarbetning av förteckningen bör därför, anser utredningen, dessa flygplan och delar därtill utgå ur denna.

För militärt bruk utformad bro- och överskeppningsmateriel finns vidare upptagen som en särskild punkt i förteckningen. Det kan här nämnas att monteringsbara broar som ursprungligen tillverkats för försvarets räkning och därvid bedömts som krigsmateriel även visat sig lämpliga som katastrofbroar för civilt bruk. Vid en översyn av förteckningen över krigsmateriel bör ifrågasättas om dessa broar skall betecknas som krigsmateriel.

Den allmänt hållna punkten om elektronisk materiel kan enligt utredningens åsikt utgå ur förteckningen efter eventuella kompletteringar inom övriga materielgrupper. Frågan om datorer skall betraktas som krigsmateriel torde vidare böra bedömas — som numera sker — utifrån huvudregeln i förteckningen över krigsmateriel att materielen »skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel».

Tillämpligheten av nyssnämnda huvudregel i fråga om viss övningsmateriel torde även böra särskilt övervägas vid en översyn av förteckningen.

Som tidigare anförts har förteckningen över krigsmateriel getts en relativt allmän karaktär. Utredningen har funnit denna form riktig i beaktande av att viss stadga i författningen bör eftersträvas trots de snabba tekniska förändringar som sker på hithörande område. Det framstår emellertid också som önskvärt att en förteckning över krigsmateriel som är underkastad utförsel förbud ges den pregnans som är möjlig så att otydligheter i görligaste mån undviks.

6.6 Administrativ handläggning

Handläggningen av ärenden angående undantag från utförsel förbudet av krigsmateriel flyttades genom beslut den 28 maj 1946 över till krigsmaterielinspektionen inom handelsdepartementet. Tidigare hade dessa ärenden handlagts på en av handelsdepartementets dåvarande byråer.

Från olika håll har föreslagits att ifrågasvarande ärenden borde förläggas till antingen utrikesdepartementet eller försvarsdepartementet. Som skäl för en överflyttning till utrikesdepartementet har anförts att ärendena rörande krigsmaterielexporten ofta utgör utrikespolitiskt känsliga frågor. Som motivering för att föra över handläggningen till försvarsdepartementet har bl. a. åberopats sambandet mellan dessa ärenden och försvarsdepartementets uppgift att handlägga ärenden rörande det militära försvaret.

Som tidigare nämnts inhämtar krigsmaterielinspektionen vid handläggning av exportärendena i vissa fall yttranden från utrikesdepartementet och försvarsdepartementet. Därmed ges möjlighet för dessa departement att framföra sina speciella synpunkter.

Utredningen anser för sin del att ansvaret för dessa ärenden liksom tidigare bör vila på handelsdepartementet, som bl. a. handhar ärenden rörande in- och utrikes handel. Av praktiska skäl synes det vidare lämpligt att man bibehåller den nuvarande ordningen innebärande att ärendena handläggs av krigsmaterielinspektionen inom sistnämnda departement.

Vad angår de personella resurserna inom

krigsmaterielinspektionen anser utredningen att omfattningen av de nuvarande arbetsuppgifterna inom inspektionen, nämligen beredning och handläggning av dels ärenden angående kontroll av krigsmaterieltillverkningen, och dels ärenden om utförsel av krigsmateriel, inte ger anledning till några förändringar.

6.7 Försäljning av tillverkningslicenser för krigsmateriel m. m.

Frågan om möjligheterna att reglera försäljningen till utländsk köpare av tillverkningslicenser, uppfinningar och produktionsmetoder avseende krigsmateriel samt svenska företags medverkan i övrigt på olika sätt vid tillverkning av krigsmateriel utomlands övervägdes av 1956 års krigsmaterielutredning. Denna utredning föreslog därvid bl. a. att försäljning, utbudande eller annat tillhandahållande utomlands inte utan tillstånd av Kungl. Maj:t skulle få ske av uppfinning av krigsmateriel eller beskrivningar, ritningar eller andra tekniska underlag rörande krigsmateriel eller förfarande för dess tillverkning. Förslagen från 1956 års utredning ledde emellertid inte till någon lagstiftning.

Utredningen har diskuterat frågan om en sådan reglering med olika företrädare för krigsmaterielproducerande företag. Det har då framkommit att man från företagets sida inte anser att några problem f. n. är för handen i denna fråga. Trots att någon formell skyldighet därtill inte föreligger kontaktas krigsmaterielinspektören i ärenden av detta slag av det berörda exportföretaget, innan eventuell försäljning äger rum. Enligt vad utredningen inhämtat har företagen därvid följt de råd som krigsmaterielinspektören meddelat om lämpligheten av att försäljning sker eller inte sker till visst land. Redan detta synes skapa goda förutsättningar att lösa problemen i detta sammanhang. Utredningen anser detta samarbete vara tillfredsställande ur kontrollsynpunkt, särskilt som det synes fungera bra. En skärpning av lagstiftningen torde således enligt utredningen inte fylla något praktiskt ändamål och bör därför inte heller vidtagas.

Bilaga 1 Debatt kring krigsmaterielexporten

Krigsmaterielexportutredningen anordnade den 19 maj 1970 en diskussion i Riksdagshuset mellan generaldirektör Gunnar Svärd och fil. lic. Nordal Åkerman i syfte att få olika ståndpunkter i exportfrågan belysta. Diskussionen, som leddes av utredningens ordförande, landshövding Gösta Elfving, bandades och har utredigerats i samråd med debattörerna. Deltagarna anges härnedan med sina efternamnsinitialer.

E: Deltagarna liksom lyssnarna hälsas välkomna till detta samtal kring krigsmaterielexportens principer och utformning. Jag överlämnar först ordet till generaldirektör Svärd.

S: De moraliska värderingar som brukar anföras när man diskuterar export av krigsmateriel, uttrycker nästan alltid principiella värderingar och ståndpunkter som hur respektabla de än i och för sig är knappast enligt min mening hör hemma i det här sammanhanget. Om våld är ofrånkomligt som ett slags politikens yttersta argument eller inte, om man har moralisk rätt att möta våld med våld eller hot om våld med hot om våld är frågeställningar som för många människor är avgörande. En ställning i de avgörande frågorna måste emellertid tas i ett mycket vidare sammanhang än när man diskuterar om vårt land bör ha en krigsmaterielexport eller ej. Jag tror alltså att hela diskussionen skulle tjäna på om man

uttryckte dessa moraliska värderingar i de sammanhang där de hör hemma.

A: Jag kan inte se att det i och för sig finns någon tvingande nödvändighet att diskutera vår allmänna försvarspolitik samtidigt som vi diskuterar vapenexporten. De går att diskutera var för sig även om de naturligtvis på många sätt hör ihop. Jag vill inledningsvis påstå att krigsmaterielexporten strider mot de målsättningar som vi har satt upp för vår utrikespolitik: den minskar kraftigt vårt oberoende, den ökar rustningarna i världen. Båda sakerna strider mot den målsättning vi har, som lyder att vi skall försöka hålla oss alliansfria i fred och neutrala i krig samt att befrämja fredens utveckling i världen. Dessutom: den här exporten försätter oss också i en rad komprometterande situationer, inte minst moraliskt komprometterande situationer, som kraftigt bidrar till att minska vår förmåga att agera i de internationella organ där vi sedan länge gjort mycket betydande insatser.

Jag tror att skall man diskutera vapenhandelns motiv så måste man först konstatera på vilket sätt vi har betett oss under de senaste åren. I uttalanden av representanter från statsmaktens sida i denna fråga skiner det igenom resonemangen ett uppenbart dåligt samvete för den politik vi har bedrivit — och av goda skäl. Det finns också från detta håll en klar inkonsekvens och inkongruens i argumentationen. Låt mig därför börja med att nämna några exempel

på de komprometterande situationer varom jag talade tidigare.

Det är ju så att den svenska vapenexporten behandlas inte på något speciellt sätt i internationella översikter över den allmänna vapenhandeln. Det är inte så att man i sådana översikter har en speciell mellanrubrik där det t. ex. står »Den moraliske vapenhandlaren: Sverige», »Export med förhinder», eller någonting i den stilen. Herrar Svärd, Wallenberg och Mileikowsky får ungefär samma behandling som herrar Henry Kuss och Samuel Cummings — och jag tror med all rätt. Man kan konstatera att vi under efterkrigstiden har exporterat krigsmateriel till Frankrike under kriget i Algeriet, till Portugal medan striderna pågick i Angola, till Spanien när det var oroligheter där, till USA trots dess inblandning i olika krig över hela världen, till Indien och Pakistan trots deras blodiga gränsstrider, till Thailand trots dess deltagande i Korea-kriget, till Burma trots inbördeskriget och gränsstriderna med Thailand, till Malaysia 1963—1964 trots kriget med Indonesien, till Etiopien trots gränsstridigheterna med Somalia. Vi har sålt militär elektronisk utrustning till Sydafrika och Spanien, vi har sålt Vampires till diktatorn Trujillo i Dominikanska republiken, vi har sålt en hel rad attackplan till oroshärdar över hela världen. Och dessa vapen har onekligen kommit till användning. I kriget 1956 mellan Israel och Egypten flög tjugofem israeliska Mustangar mot eld av egyptiska Boforskanoner och det finns många andra liknande exempel. Utgångspunkten i denna diskussion är därför given: när vi säljer de här vapnen så köps de i avsikt att användas i krig. Alla länder tror sig ju — sannolikt ofta uppriktigt — syssla med rustningar endast i defensivt syfte.

S: Det är väl alldeles uppenbart att alla länder rustar upp sin försvarsmakt i defensivt syfte. Det är väl också uppenbart, som jag inledningsvis sa, att man kan komma i de situationer när det framstår som nödvändigt att välja det i och för sig fruktansvärda alternativet att använda sin försvarsmakt. Att förneka detta och att därav dra

några slutsatser om det moraliskt förkastliga i en vapenexport, det är ju att tillåta sig en brist på realism, att se bort ifrån den värld där vi lever och drömma sig hän till en värld där vi allihop skulle *vilja* leva. Det är väl knappast ifrån en sådan drömvärlds krav som vi kan diskutera vapenexport eller icke vapenexport. Utan vad vi har att göra det är att fixera den verklighet i vilken vi lever och att ifrån den utgångspunkten bedöma vad vi skall göra eller inte göra. Den långa lista som här räknades upp tänker jag inte ge mig in i. Jag skall bara säga att jag inte alls tror att de som har ansvaret för detta, i sista hand den svenska regeringen, känner sig ha något dåligt samvete. Men om vi inte hade medverkat t. ex. i vapenexporten till Finland under vinterkriget eller medverkat när det gäller export av vapen till Danmark och Norge i slutet av andra världskriget, då skulle åtminstone jag haft dåligt samvete.

Påståendet att den svenska utrikespolitiken skulle komprometteras av en vapenexport är så vitt jag förstår också det lika orealistiskt. Det sker ingen export av krigsmateriel i Sverige som på något vis är förenad med politiska villkor. Den skiljer sig därvidlag ifrån vapenexport från ett flertal av stormakterna. Vi knyter inte samman något krav på politiskt inflytande med beviljandet av licenser för vapenexport. Det är en väsentlig skillnad att komma ihåg.

Att vi skulle vara förhindrade att medverka i strävandena efter att begränsa världens rustningar därför att vi har en vapenexport är ärligt talat ett ganska orimligt påstående. De svenska exportkvantiteterna är inte ens marginella när det gäller världens krigspotential. Våra köpare är suveräna och etablerade regeringar. Vi har inga möjligheter att påverka dessa regeringars beslut att skaffa försvarsmateriel. Vi vet bara att om inte vi levererar den materiel de anser sig behöva, så finns det andra som levererar. I exceptionell grad är när det gäller krigsmateriel köparen suverän. Det förekommer inga impulsköp av krigsmateriel, utan vad som sker är resultatet av politiska beslut fattade av ansvariga politiska instanser. Om man

driver den tes som herr Åkerman här gör, så innebär den alltså att vi skulle sitta här och åtminstone i vissa fall göra en suveränitetsbegränsning för främmande regeringar. Det förefaller mig som om detta skulle vara rätt svårt att förena med den respekt som man är skyldig varje regering.

Låt mig sedan bara tillägga att jag vet inte om, att vi har kommit i några komprometterande situationer, som på något sätt skulle ha minskat våra möjligheter att agera i internationella sammanhang, därför att vi har en vapenexport som kanske går upp till hundra miljoner kronor om året. Det är någonting för mig helt okänt, och det är för mig fullständigt obegripligt att någonting sådant skulle kunna inträffa.

A: Ja, här lämnades ju ett par eller flera argument som vad jag förstår visar på just den typ av inkongruens i argumentationen som jag tidigare talade om. Jag skall komma in på det lite senare, men jag vill redan här konstatera att generaldirektör Svärd blandar ihop två saker. Det är väl alldeles klart att den svenska vapenexporten kan, även om den är av ganska blygsamma dimensioner, ändå försätta oss i komprometterande situationer. Det finns ingenting som principiellt förhindrar en sådan situation. Vi kan i och för sig exportera för bara låt oss säga femtiotusen kronor och ändå hamna i någonting som är mycket obehagligt. Jag vill som exempel nämna det vapenfaktori som vi var med om att bygga i Egypten för en 20 år sedan och som hade ganska små dimensioner men onekligen försatte oss i en ganska komprometterande situation. I alla fall föreföll statsminister Erlander ha svårt att bemöta kritiken när han sökte göra detta i riksdagen 1956.

Nej, det är mycket riktigt att vi inte har några villkor för vår export till andra länder. Och samtidigt hävdar man ju ibland från statsmaktens sida att man har sådan god kontakt med de länder som köper de här vapnen att dessa tar kontakt med oss, gör förfrågningar hos oss, innan de reexporterar materielen. Samtidigt är det ett faktum att svenska vapen uppträder på en hel rad platser i världen dit vi aldrig primärt har

exporterat dem. Över denna reexportering har vi, som generaldirektör Svärd och jag tydligen är överens om, ingen som helst kontroll och redan detta leder oss in i en serie av situationer, *där vi bär ett ansvar men där vi inte har något inflytande*. Låt mig också påpeka att de situationer jag räknade upp gällde fall där man entydigt kan tala om krigsmateriel, alltså materiel som av krigsmaterielinspektören klassats som krigsmateriel. Då skall man komma ihåg att det som faller under denna beteckning bara är sådana saker som alldeles uppenbart är tänkta att användas i krig. Man räknar inte in sådana saker, som t. ex. flygplan, som väldigt snabbt kan förvandlas till krigsmateriel — vissa övnings- och sportplan har denna karaktär och vi har ju exempel på vad detta leder till. Under Biafra-kriget visade det sig att det civila planet MFI 9 uppträdde som krigsplan på den ena sidan och detta föranledde en reklassificering. Dessutom är det så att vi kan sägas bidra till upprustningen i världen och till vissa krigsansträngningar också genom delar av vår som civil karaktäriserade vapenexport. Jag tänker då på de civila flygplansmotorer som vi levererar till ett speciellt företag i USA för att detta företag inte hinner med sina normala civila åtaganden på grund av sina mycket stora beställningar till Vietnam-krigets bedrivande. Sverige bidrar därmed indirekt till USA:s attackkrig i Vietnam.

När vi på detta sätt sänder vapen till olika regimer så är ju inte detta så som generaldirektör Svärd söker få det till, ett handlande som inte kan bedömas utifrån moraliska synpunkter. När vi skickar vapen till ett land så tar vi ställning *för* detta lands regim. Är det stridigheter i landet så har vi tagit ställning mot de grupper i landet som eventuellt vill befria sig från en förtryckarregim. Jag är inte mycket benägen för att tillgripa auktoriteter, men jag vill göra det i det här fallet och hänvisa till ett uttalande av utrikesminister Torsten Nilsson vid ett möte med Stockholms arbetarkommuns styrelse den 10 december 1968, där han enligt min mening ger ett mycket starkt argument för att avbryta exporten över huvud taget.

Han påpekar där, att vissa länder ju har den karaktären att man från en dag till en annan inte vet om regimen sitter och om det eventuellt kan bli uppror. Om vissa andra länder kan man säga att där råder ett förrädiskt lugn som bara beror på att regimen är effektiv och att det egentligen bara är fråga om ett instabilt modus vivendi. Därför riskerar vi alltid att bryta mot vår princip om förbud mot export till oroliga områden.

Mot bakgrund av min lista på fall där vi har exporterat vapen vilka direkt har använts i krigssyfte finns bara ett alternativ: vi har i det föregående antingen inte följt våra principer eller så har kunskaperna hos de personer som handhar frågorna om vår vapenexport inte varit tillfyllest. För hur kan det annars komma sig att man så sent som 1966 ansåg Venezuela vara ett land dit export mycket väl kunde förekomma? Jag hänvisar i detta stycke till ett uttalande av handelsminister Lange i andra kammaren 1966. Hur kan det komma sig att man över huvud taget ansåg att USA var ett land dit export borde kunna få förekomma? Vi hade ju vapenexport dit åtminstone fram till 1966, vilket år vi exporterade för 4,6 miljoner. Jag vill påstå, att USA under hela efterkrigstiden varit involverat i något krig någonstans i världen. Jag ställer frågan: har vi för dåliga kunskaper, dvs. har de befattningshavare som det här gäller, för dåliga kunskaper, upplever de ett stort problem här eftersom de inte har klara och enkla principer att gå efter utan ständigt tvingas till svåra avvägningar, eller är det så att vi helt cyniskt har hållit oss med en uppsättning principer som vi i det praktiska arbetet inte alls har följt?

S: Det är helt enkelt ingetdera av dem. Jag har det bestämda intrycket att de människor som faller de omdömen som ligger bakom beslut när det gäller beviljandet av licenser för krigsmaterielexport är mycket väl underrättade och jag har också det intrycket att de principer som finns, tillämpas strikt i det här landet. Man kan naturligtvis alltid plocka fram enstaka exempel där någonting har inträffat som ingen hade kunnat

räkna med. Det händer på alla områden, det händer också på det här. Men det väsentliga är att den krigsmaterielexport som verkligen betyder någonting för Sverige den går inte till stater av det uppräknade slaget. Den går till så att säga etablerade regeringar, den går till länder där man kan lita på åtagandet att krigsmaterieexporten inte reexporteras. De mycket enstaka olycksfall som har inträffat i det sammanhanget är undantag och ingenting annat än undantag. Man kan inte göra om principerna, man kan inte ändra en politik, därför att det råkar hända ett olycksfall. Jag upprepar: det finns inte någon anledning för mig att ge mig in i de olika konkreta lösryckta exempel som herr Åkerman här har presterat. Sådana exempel har förekommit och förekommer oavbrutet, men de säger ingenting väsentligt om den, vågar jag påstå, utomordentligt seriösa verksamhet som krigsmaterielexporten är och måste vara. Det är alltså inte problemet som herr Åkerman sysslar med här, de problem som vi skulle diskutera, utan det är lösryckta fall där någonting har råkat gå på sned och detta sätt att diskutera kan ju ha sina fördelar i vissa sammanhang, men så vitt jag förstår inte om man vill komma fram till någonting som liknar förnuftiga riktlinjer för en verksamhet.

Jag kan parentetiskt säga att påståendena att den fabrik, mycket begränsade fabrik, för tillverkning av kulsprutepistoler som etablerades för tjugo år sedan i Egypten skulle ha försatt oss i komprometterande situationer, verkar en smula egendomligt för den som själv har upplevt hur motståndaren dvs. Israel har pekat på en hög erövrade kulsprutepistoler av det slaget och smålett litet och sagt: »Den där kommer visst från den fabrik som ni gav licens för en gång i tiden», och sedan ytterligare smålett. Särskilt komprometterande var inte situationen det kan jag försäkra herr Åkerman.

Men låt oss återvända till själva huvudfrågan: Är innebörden av herr Åkermans ståndpunkt att han vill förbjuda varje form av export av krigsmateriel?

A: Jag skall strax mycket klart ge ett svar på den frågan i den mån jag inte redan har

gjort det. Man kan ju fråga sig hur många undantag som egentligen behövs innan man har skapat en regel. Och det lär väl knappast vara något olycksfall i arbetet, när man exporterar Vampires till diktatorn Trujillo via en ökad vapenhandlare som Samuel Cummings. Men jag skall nu lämna de konkreta fallen; jag tror dock icke de har varit oväsentliga, för det gäller verkligen att konstatera *hur* vi har betett oss innan man börjar diskutera *varför* vi har gjort det och hur vi skall bete oss i fortsättningen. Jag vill emellertid understryka en sak och det är att Sverige så till vida ligger efter andra länder ifråga om kontrollmöjligheter eftersom vi i det här landet tillåter ett omfattande förköpsarbete, försäljningsdriver, kontakttagande osv. på mycket omfattande basis innan licens beviljas. Vi har t. ex. för inte så alldeles lång tid sedan sett en försäljningsdrive i Latinamerika. Detta förekommer inte i andra länder, där är tågordningen den omvända. I Sverige har vi ibland kommit i den situationen att kontraktet är uppgjort och det egentligen bara är namnteckningarna som saknas då man i sista stund slänger in en ansökan till handelsdepartementet. Jag tycker, att man måste vara ganska naiv om man föreställer sig att detta förarbete inte skulle ha något som helst inflytande på tillståndsgivningen. För här kommer ju in ett handelsekonomiskt motiv som visserligen är obetydligt i förhållande till totala exporten, men som i sig naturligtvis representerar ett visst intresse. Jag kan inte se någon anledning till varför vi i detta hänseende måste ligga efter de andra länderna.

Det finns tre typer av argument som brukar anföras till förmån för en fortsatt vapenexport. Det är för det första att den ökar vårt oberoende. Tanken är att vi visar vår styrka genom att demonstrera tekniskt utmärkta vapen. Jag tror dock att det är överdrivet att föreställa sig att inte utlandet kan få en uppfattning om vår tekniska förmåga utan att direkt fysiskt behöva plocka sönder vapnen. Det kunde väl till nöds kanske räcka med en militärdemonstration vid vilken olika länders militärattachéer var närvarande. Jag föreställer mig att upplysningarna

om tekniska framgångar i olika länder är väl kända för respektive lands försvarsmakter. Och om det gäller att demonstrera styrka — hur kommer det sig då att vi ensidigt handlar med NATO-länder och diverse andra länder, däremot nästan inte alls med Warszawa-paktsländer? Om vi skall visa vårt oberoende och vår styrka — varför visar vi den då bara mot dem som vi i praktiken på intet sätt tänker att försvara oss mot i ett krigstillfälle? Hela den svenska försvarsmakten är, det tror jag man realistiskt måste erkänna, uppbyggd efter föreläggning att anfallet kommer österifrån, men det är alltså inte mot det hållet vi demonstrerar vår styrka. Hur kan det komma sig?

För det andra säger man att vi kan själva bara vinna teknisk kunskap om vi upprätthåller en viss export och en betydligt större import. Det brukar ju vanligen vara så i affärslivet att man måste köpa för att få sälja — här skulle det alltså vara tvärtom. Jag bestrider inte att det kan vara på det sättet, det är möjligt att så är fallet och det är någonting som i så fall särskiljer den här branschen från andra likartade. Ändå har jag intrycket av att det här argumentet om svårigheterna att uppnå teknisk kunskap förefaller överdrivet. Och ett argument som direkt talar emot detta påstående är ju när man från statsmaktens sida säger att restriktiviteten vid tillståndsgivningen kraftigt ökat under de senaste åren, samtidigt som man påstår att tillgången till kvalificerad teknisk information också har ökat. Ja, är båda de här påståendena riktiga, så måste man ju dra den slutsatsen att exporten ingenting har att göra med förvärvandet av denna information.

S: Jag vill nu först och främst korrigera en uppfattning som tydligen herr Åkerman har, nämligen den att en begäran om exportlicens skulle vara en formalitet, att man alltså skulle starta en marknadsföring som jag kallar det, och därefter kunna utgå mer eller mindre från att man skulle få licensen. Situationen är snarast den motsatta och just Sydamerika är ett utmärkt exempel på hur man trots att det hade förekommit vissa sonderingar, kontakter hade tagits, vägrade li-

censer för export. Samma rent förutsättningslösa behandling, ur denna synpunkt förutsättningslösa behandling, är regel när det gäller licenser för krigsmaterielexport.

Herr Åkerman lovade att återkomma till sin ståndpunkt och det är ju rätt väsentligt att det sker, så att vi får en utgångspunkt för någonting som kan likna ett meningsutbyte.

Jag hävdar alldeles bestämt att våra möjligheter att stärka vårt oberoende har ett samband med utrymme för en krigsmaterielexport. Det är inte på något sätt på det viset att denna krigsmaterielexport skulle vara en styrkedemonstration. Jag har över huvud taget inte hört den synpunkten tidigare. Det är helt enkelt så att för det första är import och export två delar av samma sak. De hänger på detta område, liksom på alla andra områden, ihop helt enkelt. Vi är i det läget att vi tillåter, och med glädje tillåter, fri konkurrens när det gäller att förse det svenska försvaret med materiel, också utländsk konkurrens. För att denna konkurrens skall kunna spela för fullt, så måste vi ha en möjlighet till export och detta av två skäl. Det ena skälet är detta att vi inte kan räkna med att få köpa om vi inte är beredda att sälja. Det är ingalunda något som är alldeles säreget för krigsmateriel. Detsamma gäller på en lång rad områden, där det är fråga om komplicerad och sofistikerad tekniskt högt utvecklad materiel. Det är i själva verket den upplevelse man numera oftare och oftare har i alla internationella sammanhang. Jag har tidigare sysslat med försvarsmaterielexport, jag sysslar nu med helt andra ting. Men jag upplever i det här avseendet precis samma reaktion ifrån inte minst de stora länderna ute i världen. Om vi inte är beredda att ställa någonting till förfogande, kan vi inte heller göra anspråk på att få någonting. Framför allt inte tekniskt, framför allt inte när det gäller de kontakter mellan experter av olika slag som är en förutsättning för effektivitet i vårt näringsliv och för att vi skall få kvalitet på de ting vi producerar — också inom krigsmaterielsektorn. Den andra omständigheten som kommer in det är helt enkelt att om man skulle förbjuda

export av krigsmateriel så skulle det innebära att de svenska konkurrenterna om en försvarsbeställning skulle befinna sig, eller åtminstone riskera att befinna sig, i underläge. De skulle ha andra konkurrensvillkor än de utländska konkurrenterna och det är särdeles väsentligt när det gäller materiel med höga utvecklingskostnader, där seriens längd är avgörande för möjligheterna att betala utvecklingskostnaderna utan att priserna blir orimligt höga. Detta är ju en enkel företagsekonomisk regel som gäller för all typ av materiel som är tekniskt kvalificerad, tekniskt komplicerad, och därtill kommer den omständigheten att över huvud taget de långa seriernas ekonomi gäller på det här området som på alla andra områden. Det är följaktligen bara stormakterna som har en tillräckligt stor hemmamarknad för att kunna nå de långa seriernas ekonomi i sin produktion av försvarsmateriel. Skulle vi avstängas ifrån alla möjligheter till specialisering och till att utnyttja specialiseringens fördelar, så skulle den svenska försvarsindustrien komma i ett utomordentligt prekärt läge och vi skulle med all sannolikhet behöva väsentligt vidga vår import av försvarsmateriel, under förutsättning att de politiskt ansvariga vidhåller de krav på försvarskraft som här i demokratisk ordning har beslutats.

Det skulle innebära, med andra ord, att vi skulle då avstå från att exportera krigsmateriel, i huvudsak av några slags moraliska skäl, men samtidigt skulle vi intensifiera våra ansträngningar att tubba andra att exportera krigsmateriel, vilket ju så vitt jag kan förstå ur moralisk synpunkt inte är ett så särdeles förstklassigt sätt att agera.

Den tekniska kunskapen det här gäller den är internationell. Det märkliga som inträffar på det här området är att de tekniska nivåerna om man förutsätter fria rörelser över gränserna för kunskap att dessa tekniska nivåer så att säga ligger i ungefär samma höjd och därför är de kontakter, de nära kontakter, som tekniker och produktionstekniker kan ha på det här området av alldeles avgörande vikt för kvaliteten på den svenska försvarsmaterielen, och för våra möjligheter att hävda det svenska försvarets utsikter att

nå en tillräcklig kraft för något så när begränsade pengar.

A: Att jag inte omedelbart deklarerar en speciell ståndpunkt i den här frågan beror på att saken inte är fullt så enkel som herr Svärd gärna vill ha den till. Det finns faktiskt utifrån mina förutsättningar en del olika förslag och alternativ man kan komma med. Därför dröjer jag ännu en liten stund med just det resonemanget.

Det är uppenbart att olika företrädare för statsmakterna har olika synpunkter på vad som är viktiga argument till förmån för krigsmaterielexporten. Det råder en klar skillnad här, eftersom herr Svärd mycket starkt betonar det ekonomiska argumentet, vilket av diverse andra företrädare som t. ex. handelsminister Lange explicit tonas ner och anses som i det närmaste negligerbart. Vad är det för siffror vi talar om egentligen? Ja, det är alltså en export på i år ca 160 miljoner kronor, men det är väl kanske också större summor. Jag fick intrycket av herr Svärds senaste anförande att slutar vi med export så skulle också importen drabbas och kanske skulle den totala förlusten komma att hamna betydligt högre. Jag vill säga redan här att jag betraktar den utgiften som fullt acceptabel med tanke på de mycket stora försvarskostnader vi redan har. Vår formella försvarsutgift ligger på 5 miljarder och den reella betydligt högre. 160 miljoner eller 300 miljoner eller 500 miljoner eller vad det kan röra sig om tycker jag inte är en orimlig summa, om det innebär att en avbruten export ger den fördelen att Sverige kan agera internationellt utan att ha den stämpeln på sig att bete sig på ett sätt inom de internationella organen, där man kräver fred och nedrustning, och på ett helt annat sätt när det gäller vapenhandeln. Fortsätter vi vapenexporten, måste vi sluta upp med att framställa oss själva som speciellt moraliska när det gäller vårt allmänna utrikespolitiska handlande. Det går inte i längden att agera dygdemönster på dagen och mördare på natten. Något slags samband måste det finnas mellan ens olika beteenden.

Det tredje av de argument jag tidigare nämnde som ofta förekommande i debatten

har för representanter från statsmaktens sida spelat stor roll i bemötandet av den kritik mot exporten som har kommit från den politiska vänstern. Man säger då att om inte vi exporterar till de underutvecklade länderna så gör vi dem mer beroende av de olika allianssystemen och ibland säger man rent ut att vi skulle göra dem mer beroende av USA. Mot det påståendet kan ju då riktas det argument som redan herr Svärd har varit inne på, nämligen att om inte vi exporterar så gör någon annan det. Dessutom: vår exportvolym är så obetydlig att även om vi fortsätter denna så måste också andra länder komma med i bilden. Vår export har inte den dimensionen att den kan ersätta USA:s. Vidare måste man konstatera att vår export ju faktiskt inte går till de underutvecklade länderna utom i ganska obetydlig utsträckning. Jag har inte räknat på procentsiffrorna här men den alldeles avgörande exporten sker ju till länder som Schweiz och NATO-länder som t. ex. Norge och England. Det är även på det sättet att de underutvecklade länderna är de som i första hand faller under den beteckning som utesluter export till områden där oroligheter kan förväntas. Man säger sig, eller åtminstone gör handelsminister Lange det, att Sverige inte vill vara vapensmed åt utlandet och ännu mindre åt något speciellt land. Också det är alltså ett argument som direkt står i strid med påståendet att vår vapenexport bl. a. motiveras av önskemålet om att bistå de underutvecklade länderna i deras kamp för oberoende.

S: Vår export av krigsmateriel till de underutvecklade länderna är mycket begränsad, främst utav det skälet att flertalet av dessa länder tyvärr känner sig mer eller mindre bundna till någon stormakt eller någon stormaktsallians. Det är dessutom så att de underutvecklade länderna, om man nu använder detta som ett samlingsbegrepp, ofta befinner sig i områden över vilka konflikthot mer eller mindre permanent ligger. Men det avgörande både för dessa och framför allt för andra länder av typ Österrike, Schweiz för att bara nämna några exempel, det är att så länge vi är kvar på marknaden

så har de ett alternativ till att repliera på nå-
gon av stormakterna eller någon av stor-
maktsallianserna. De har alltså en möjlighet
att köpa försvarsmateriel om vilken man
vet att den inte är infekterad av något slags
politiska villkor. Och det som är intressant
det är att denna omständighet tycks väga
tyngre och tyngre, tycks bli mer och mer
väsentlig för de presumtiva kunderna till
svenska vapen. Vad som är särdeles interes-
sant det är att samtidigt som de hårda bind-
ningarna inom t. ex. NATO-alliansen har
upphört, så har de olika NATO-länderna
visat ett påfallande intresse för att skaffa
sig försvarsmateriel utanför NATO-allian-
sen och då också i Sverige. Jag kan inte se
att vi på detta sätt på något vis skulle bidra
till att öka spänningen i världen, alldeles
tvärtom. Vi medverkar såvitt jag förstår
tvärtom genom att ställa alternativ till förfo-
gande, till möjligheter för en avspänning,
till en mindre hård bindning inom de olika
allianserna.

Att vi inte har sålt någonting att tala om
till någon av öststaterna har en mycket en-
kel förklaring. Det har inte funnits något in-
tresse i öststaterna för att köpa i vårt land.
I alla fall inte som jag vet.

Men jag återkommer sedan till det på nytt
uppsydda påståendet att våra möjligheter
att agera i internationella sammanhang skul-
le ha minskat på grund av den svenska va-
penexporten. Realiteterna motsäger ju detta.
Inte har våra möjligheter att agera interna-
tionellt under 60-talet blivit mindre än de
tidigare var. Och under denna tid så har vi
följt de principer för krigsmaterielexporten
som i olika sammanhang är redovisade. Är
det verkligen någon som tror att Alva Myr-
dals möjligheter att driva en aktiv nedrust-
ningslinje skulle på något sätt vara begrän-
sad av den svenska vapenexporten? Är det
någon som över huvud taget har upplevt att
det argumentet skulle ha betytt någonting i
de faktiska och sakliga diskussionerna i de-
ta utomordentligt komplicerade ämne? Om
så skulle vara förhållandet vilka länder i
världen skulle då kunna delta i en diskussion
om nedrustning. Ja, inte skulle Sovjet kunna
göra det, Sovjet som i hög grad har intensi-

fierat sin export av krigsmateriel under efter-
krigstiden, inte skulle Förenta staterna kun-
na göra det, inte skulle Frankrike kunna
göra det, inte skulle Storbritannien kunna
göra det. Ja, vilket land eller vilka länder
skulle över huvud taget kunna delta i det in-
ternationella samarbetet om herr Åkermans
uppgift vore riktig.

Jag återkommer sedan ännu en gång till
de moraliska argument som dyker upp hela
tiden. Herr Åkerman, är det mera moraliskt
förkastligt att exportera krigsmateriel själv
än att tubba andra till att exportera krigs-
materiel? Låt mig uttrycka saken som jag
gjort i något annat sammanhang. Är det så
att inbrott är förkastligt, men häleri är en
utomordentlig, moraliskt föredömlig insats?

A: Vad betyder tubba i detta samman-
hang?

S: Locka, betyder det. Jag är ledsen att
jag använde katekesens gamla uttryck.

A: Jag menar: vad betyder det praktiskt?

S: Om vi riktar en förfrågan till Storbri-
tannien om inköp av det ena eller det andra
eller om vi riktar en förfrågan till Frankrike
om inköp av artilleripjäser så måste vi väl
i rimlighetens namn medverka till att frans-
män respektive engelsmän exporterar vapen.

A: Jodå, men skillnaden är ju som jag
har påpekat några gånger att Frankrike och
England och de andra stater som nämndes
inte för den sortens moraliska argument på
tal i världspolitik som Sverige ständigt
gör. Om herr Svärd tycker att det är fel-
aktigt så borde han rikta kritiken på litet
annat håll.

S: Förlåt, då måste jag helt ha missupp-
fattat situationen. Något mer »moraliskt»
än en brittisk utrikespolitiker idag kan jag
inte föreställa mig.

A: Jag betraktar det som självklart att
Sveriges anseende får sig en törn av vår
vapenhandel. När herr Svärd drar upp den
andra sidans synpunkter på det här, Sovjets
synpunkter, så undviker han karaktäristiskt
nog att ta ställning till hur *de* betraktar vår
reella vapenhandel. Herr Svärd uppehåller
sig uteslutande vid dessa teoretiska förhål-
landen — t. ex. att vi erbjuder ett alternativ
för u-länderna — men faktum kvarstår: vi

exporterar nästan ingenting till u-länderna, alltså är vi tydligen inte något så intressant alternativ.

Om vi då går ner till realiteter igen, dit jag gärna vill komma, så frågar jag mig hur Warszawapakts-länderna måste betrakta vår intima handel med NATO-sidan. Jag har svårt att föreställa mig något annat än att de måste få uppfattningen att vi i realiteten är en integrerad om än icke formell medlem av NATO-alliansen. För detta talar ju inte bara exporten utan också den omfattande importen som gör att den ena sidan, den ena av de två stora försvarsallianserna i världen, noga känner strukturen på hela vårt försvarssystem. När man konstaterar att vapenhandeln knappast kan sägas ligga helt i linje med våra utrikespolitiska strävanden, att vi tillför den samlade vapenpoolen mer materiel och därmed bär ett ansvar för den upprustning i världen om vilken vi ofta talar i så föraktfulla ordalag, då måste man fråga sig om det finns några starka motiv som väger upp detta handlande. Jag kan inte se att några sådana starka motiv existerar. Det enda som vad jag kan finna är ett någorlunda starkt argument är det ekonomiska och det har, som sagt, framträdande representanter för statsmakten ansett vara ett ointressant argument.

Som jag ser det finns det tre alternativ till den nuvarande krigsmaterielexporten. Det första är att låta den fortgå som hittills. Under den huvudrubriken finns det diverse underrubriker. Man kan t. ex. exportera uteslutande till mer eller mindre neutrala länder. Man kan tänka sig att införa ytterligare kvalifikationer. Som självklart betraktar jag därvid att man till krigsmateriel räknar viss export av know-how, fabriksbyggande, hjälp med utvinnande av strategiska råvaror; bistånd vid uppbyggnad av diverse vapensystem osv. För det andra kan man inrikta exporten helt på herr Svärds skötebarn, nämligen de underutvecklade länderna, men även befrielseörelser i olika kolonier, den svagare parten i vissa krig osv. Samt för det tredje kan man tänka sig att helt avbryta exporten. Jag tror att det främst är två krav man måste ha i den här frågan. Vi

måste söka få en linje som är både moraliskt försvarlig och står i samklang med de utrikespolitiska strävandena i stort, samt är praktiskt hanterlig. Den nuvarande exporten fyller inget av dessa krav. En inriktning på bara s. k. behövande mottagare fyller det moraliska kravet men knappast det praktiska. Däremot fyller det tredje alternativet, en strypning av exporten, båda kraven. Jag finner det därför från min ståndpunkt sett klart att vi bör avsluta vår krigsmateriel-export.

S: Nåja, då har vi alltså fått en slutståndpunkt som naturligtvis låter sig diskuteras.

Men innan jag ger mig in på det så noterar jag bara att mig veterligt har Warszawapaktens länder icke på något sätt ifrågasatt att den svenska utrikespolitiska linjen skulle skadas av den omständigheten att vi exporterar vapen. Det är någonting för mig helt okänt och jag tror inte att det går att anföra några auktoritativa uttalanden av det slaget.

Jag konstaterar också att påståendena om att vår internationella aktivitetsmöjlighet skulle begränsas av vapenexporten är ett i alla avseenden helt obevisat påstående.

Om vi nu skulle gå på den linjen att vi skall förbjuda all export av krigsmateriel så får vi naturligtvis vara beredda och dra konsekvenserna av detta. Man kan då först uppehålla sig vid de rent ekonomiska omedelbara konsekvenserna och man skall där vara medveten om, att den export som förekommer ifrån vårt land, det är en export av vad företagsekonomerna kallar svansen på en serie. Det är alltså den del av serien som är nödvändig, därför att man skall kunna fördela utvecklingskostnaderna på en tillräckligt stor kvantitet, därför att man skall kunna utnyttja den inlärningsprocess som föregår varje produktion av kvalificerad krigsmateriel som är nödvändig, därför att man skall kunna bereda den möjlighet att hålla en jämn sysselsättning som de delvis rätt ryckiga svenska försvarsbeställningarna inte ger.

Jag konstaterar att man får ta dessa konsekvenser, jag konstaterar att man därmed också förklarar sig beredd att ta väsentligt

stigande försvarskostnader, och man gör det utan att vara säker på att man efter en viss tid kan hålla den tekniska nivån på den svenska produktionen som är en förutsättning för att den svenska försvarsmaterielen skall vara konkurrenskraftig, om den mot förmodan skulle behöva komma till användning. Man skärmar medvetet av sig ifrån den internationella utvecklingen, bryter medvetet kontakterna mellan forskare, tekniker, produktionstekniker. Man ställer sig utanför hela den utveckling som sker på detta område liksom på alla andra områden och där är det väsentligast att komma ihåg att det numera icke går att isolera den militärtekniska utvecklingen från teknisk utveckling över huvud taget. Det är värt att notera att de s. k. spin-off-effekterna av den militärtekniska utvecklingen är utomordentligt betydande och är av stor vikt för hela vår tekniska nivå i det här landet. Också den konsekvensen är man tydligt beredd att ta.

Men det finns ytterligare en ståndpunkt, en synpunkt i det hela, och det är att man inte heller är beredd att skapa förutsättningarna för den beredskap, som är en förutsättning för att vår försvarsmakt i skärpta internationella lägen skall kunna få den materielltillförsel som den då behöver. Erfarenhetsmässigt vet vi att kraven på leveranser från försvarsindustrierna stiger mycket snabbt när ett internationellt läge skärps. Vi vet — också erfarenhetsmässigt — att då minskar möjligheterna att importera och de minskar mycket, mycket snabbt. Den enda möjligheten som vi har att i ett sådant läge kunna svara upp mot de anspråk som ställs på den svenska försvarsindustrien, det är att vi i normala tider, om jag nu använder det uttrycket, håller en överkapacitet i vår försvarsindustri, en medveten överkapacitet. Man skall inte göra sig några illusioner och tro att detta kan ske i form av skuggfabriker, att detta kan ske genom att man lägger industrianläggningar i malpåse. Sådant fungerar helt enkelt inte, i alla fall inte med tillräcklig snabbhet. Vad vi behöver vapenexporten för också, är för att vettigt utnyttja den överkapacitet i förhållande till den svenska efterfrågan som vi är tvingade att

hålla av försvarspolitiska skäl. Också från den möjligheten avstår man. Varför avstår man? Jo, därför att man gör moraliska värderingar som, det upprepar jag, i och för sig är respektabla men som borde göras i ett vidare sammanhang.

Den givna konsekvensen av ståndpunkten att vi inte skall ha någon vapenexport är ett krav på total och allmän nedrustning, och det kravet kan man ställa, men man skall vara bra blåögd om man kan tro att det kravet skulle leda till några resultat inom överskådlig tid. Alltså nödgas jag tyvärr till slut säga att hela ståndpunkten, att vi skulle avstå från all form av krigsmaterielexport är verklighetsfrämmande, den är underbyggd av ett önsketänkande, den är ekonomiskt ohållbar, den för till konsekvenser som när man diskuterar dem teoretiskt, det kan vara möjligt att acceptera, men som kanske blir en smula besvärligare, om man skall acceptera dem också i praktiken.

A: Får jag till slut bara klargöra att kravet om total nedrustning på intet sätt logiskt följer av kravet på avbrytande av vår vapenexport. Jag har flera gånger hävdat att denna vår krigsmaterielexport binder oss till en av de två stora försvarsallianserna i världen. Därmed minskar vårt oberoende, därmed förbereder vi åt det svenska folket i ett krigstillfälle ett attackkrig från den andra alliansens sida.

S: Hur det kan binda oss vid en militärallians att vi exporterar pansarvärnsvapen till Storbritannien, det är för mig helt obegripligt. Jag är inte medveten om, trots att jag har svarat för den exporten, varken att kunden har ställt några som helst villkor eller några som helst krav eller att kunden har några som helst möjligheter att ställa några som helst villkor eller några som helst krav.

E: Samtalet hittills har i övervägande grad rört sig om huruvida vi skall ha en krigsmaterielexport eller inte. I den frågan har generaldirektör Svärd hävdat att det på de återopade grunderna bör finnas en sådan export och fil. lic. Åkerman har mot det svarat att med de skäl han har anfört så borde landet upphöra med krigsmateriel-

exporten. Det skulle nu vara av värde att få några synpunkter på hur kontrollen av en export skulle vara utformad för den händelse Sverige kommer att fortsätta att ha en export av det slaget, och där kanske ordet i första hand skulle gå till licentiat Åkerman.

A: Ja, som jag sa så tror jag att det finns lite olika möjligheter här. Fortgår exporten i stora drag såsom den har gjorts hittills, så föreställer jag mig att det finns en del saker som ändå går att göra innanför den ramen och det är för det första att vidga begreppet krigsmateriel till att gälla inte minst bistånd vid uppbyggnad av fabriker, vapensystem och dylikt, samt bistånd vid utvinnandet av strategiska råvaror och annat. Därtill kan man diskutera en länderprioritering eller att utesluta vissa områden i världen som alla är överens om är mer eller mindre kroniskt inflammerade. Och det innebär att man av inte bara moraliska skäl, herr Svärd, utan också av politiskt hanterliga, politiskt praktiska skäl i första hand borde inrikta sig på de neutrala länderna, i andra hand — men det är ett mycket sämre alternativ — på att exportera uteslutande till utvecklade industriländer med stort mått av stabilitet, samt dessutom, och det villkoret gäller båda av de två fallen, i lika hög grad till politiskt olika områden i världen. Säljer man en viss mängd till NATO-alliansens länder bör man sälja ungefär lika mycket till Warszawapaktsalliansens länder och om man som herr Svärd konstaterar att det från den sidan inte har visats något intresse så är det en synpunkt som jag väl i alla fall tills vidare vill vänta med att göra till min. Jag vill gärna se lite bevis för att det verkligen är så och för det andra vill jag då ställa frågan: Har man genomfört någon slags säljaktivitet på den sidan, på det sätt som man har gjort på NATO-alliansens sida? Den andra möjligheten är att vi omändrar exporten till att gälla mottagare som eventuellt har svårt att få vapen på annat sätt, och som i den mån de får vapen kanske får köpa dem till dyrare priser än de kunde göra hos oss. Det gäller befrielseörelser, svagare parten i krig, länder som är utsatta för blockader, osv. Det är de två alternativ som jag vill

diskutera innanför den nuvarande exportens ram.

S: Jag tror att det utkast till direktiv som herr Åkerman här har konstruerat skulle, om det accepteras, leda till fullständigt ohållbara situationer för den svenska regeringen. Jag föreställer mig t. ex. att tanken att man skulle liksom dela upp länderna mer eller mindre en gång för alla, i tillåtna och inte tillåtna, är orimlig, därför att det oavbrutet händer saker och ting, och det händer blyxtsnabbt.

Jag skulle vilja slå fast att den första principen för svensk krigsmaterielexport som jag tycker man bör återupprepa och skärpa är att uppgörelser om export endast får göras med regeringar eller med regeringsagenter av skilda slag. Varje uppluckring på det området skulle kunna leda till konsekvenser som är svåröverskådliga och dessutom ytterligt riskabla. Det är för mig av alldeles avgörande vikt att vårt land och våra försvarsindustrier inte kommer in i den grupp vapenhandlare som gör mer eller mindre tillfälliga affärer, som visserligen håller på att försvinna ur bilden men som ändå fortfarande kan agera. Och enda sättet att garantera det är, menar jag, att den enda acceptabla motparten är en etablerad regering. Man får ta konsekvenserna av det.

Sedan kan jag inte förstå annat än att om östländerna hade haft intresse av svenska vapen så skulle de ha anmält detta intresse, och eftersom jag varit i branschen i åtskilliga år och aldrig hört talas om något förbindande intresse från den sidan så har jag dragit den slutsatsen att man inte anser sig kunna komponera in svenska vapensystem i de vapen- och militärsystem som är uppbyggda inom Warszawapakten och som uppenbarligen är hårt integrerade mellan de olika Warszawapaktsländerna och i synnerhet mellan dem och Sovjet. Jag vet inte att det har gjorts några försök i större skala att etablera marknadskontakter med öststaterna och detta helt enkelt av det skälet att i alla fall på det här området, men sannolikt också på de flesta andra, så är det tämligen utsiktslöst att försöka etablera kontakt om inte initiativet tas av öststaterna.

Vad det sedan gäller tanken att vidga begreppet krigsmateriel så noterar jag först att den svenska listan över krigsmateriel är, internationellt sett, ytterst omfattande och att de svenska reglerna när det gäller att definiera vad som är krigsmateriel är hårdare än kanske någon annanstans. Tanken att man skulle rycka in också tekniskt know-how och vad som därmed sammanhänger är helt enkelt omöjligt att realisera. Det går inte att stoppa ett utbyte av synpunkter och erfarenheter och kunskaper, lika litet som det går att lägga tull på sådant, och därför tror jag att varje sådan tanke är tämligen meningslös, liksom tanken att vidga begreppet krigsmateriel till allting som kan vara av betydelse för förändret av ett krig, därför att då finns det egentligen ingen gräns. Vi skall ju ändå komma ihåg t. ex. att olja är en förutsättning för ett modernt krig. Vi kan gå mycket, mycket längre och säga att praktiskt taget alla råvaror är nödvändiga för det motstånd eller de anfall som man gör. Jag tror alltså att därvidlag är den metod vi har i landet här att räkna upp, vad som är krigsmateriel med en ren uppräkningsmetod, är den enda möjligheten, och att det måste hålla sig till vad som enligt vedertagna begrepp är krigsmateriel är för mig också lika klart.

A: Jag är helt medveten om att de politiska områdena i världen förändras och det är ingenting som hindrar att vi då också förändrar vår praktiska politik. Det förekommer — och det är ju även herr Svärds uppfattning, liksom det också var utrikesminister Nilssons uppfattning som jag citerade — att dessa förändringar sker som blixtnabba skeenden. Ja, då leder det till slutsatsen att vi verkligen inte kan exportera någonstans utan att hamna i situationer där våra vapen används i krigssituationer, vilket vi enligt våra principer säger oss vilja undvika. Det är den självklara slutsats jag drar. Sedan tycker jag inte att man som herr Svärd behöver röra sig alldeles uppe i teoriernas värld och helt förneka möjligheten av att diskutera vissa mellanformer, att säga att det skulle vara alldeles uteslutet att förhindra bistånd t. ex. för utvinnande av strategiska

råvaror. Det måste naturligtvis vara möjligt, det finns inga stora praktiska problem när det gäller att förhindra en upprepning av Cabora Bassa-affären. Och jag tror att det sker bäst genom att begreppet krigsmateriel utvidgas liksom man genom fortsättning av den där uppräkningsmetoden mycket väl kan räkna in vissa typer av flygplan och annan materiel som visserligen är civil, men lätt kan förvandlas till krigsmateriel. Jag vill till slut klargöra att i de tre alternativ som jag har skisserat det där rör sig för mig om en skala med en ökande grad av acceptans. En mycket väsentlig kommentar till de tre alternativen är naturligtvis att vi inte får exportera till tänkbara konfliktområden. Det driver oss att exportera bara till etablerade regimer. Samtidigt vore det helt orimligt att så stödja de länder som i diverse konflikter världen över tenderar att vara de starkare parterna. Det skulle vara en direkt u-landsfientlig politik som vi bör akta oss för. Men i saxen mellan de här olika synpunkterna så kan jag inte finna annat än att det praktiskt mest hanterliga vore att strypa exporten och att ta på sig de kostnader som detta innebär.

E: En kort slutreplik från generaldirektör Svärd.

S: Jag kan bara säga att det har kommit fram en synpunkt här, inte alldeles riktigt motiverad, men som det kan vara värt att fästa uppmärksamheten vid. Det kunde vara en stor fördel för bägge sidor både den politiska sidan och för försvarsindustrierna, om det kunde skapas en möjlighet att få ett slags förhandsbesked, inte absolut bindande under alla förhållanden, men ett slags förhandsbesked, om en viss marknad och möjligheterna att bearbeta den marknaden med något så när betydande utsikter att när bearbetningen eventuellt är slutförd få licenser för export på den marknaden. Liksom jag tror att man får ta upp till allvarlig diskussion någon teknik genom vilken man låter löpande kontrakt annat än under mycket extraordinära omständigheter fullföljas.

A: Avstod.

E: Jag ber att på utredningens vägnar få tacka herrarna för överläggningen som har gett en provkarta på olika ståndpunkter för och emot i detta stora komplex.

Bilaga 2 Litteraturförteckning

Böcker, uppsatser, artiklar

Castrén, E., The Present Law of War and Neutrality, Helsingfors 1954.

Edelstam, A., Nedrustningsfrågan, Dagsläge och framtidsperspektiv, Strategisk Bulletin, Utrikespolitiska institutet 1968: 4.

Frank, L. A., The Arms Trade in International Relations, New York 1969.

Gerdin, S., Försvarsindustrin och den tekniska och ekonomiska utvecklingen, Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1967: 9.

Gihl, T., Folkkrätt under krig och neutralitet, Stockholm 1943.

Greenspan, M., The Modern Law of Land Warfare, Berkeley 1959.

Hackworth, G., Digest of International Law, vol. VII, Washington 1943.

Lange, G., Brännpunkter i handelspolitiken, Partistyrelsens uttalande om handelspolitiken, Socialdemokratiska partistyrelsens informationstjänst 1969: 2.

Lind, J., Svensk försvarsmaterieförsörjning, Försvarets forskningsanstalt, stencil 1968.

Ljung, O., Anskaffning av försvarsmateriel, Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1968: 8.

Oppenheim, L., International Law, vol. II, 7th ed. by Lauterpacht, London 1952.

SIPRI, SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook of World Armaments and Disarmament, Uppsala 1969.

Stone, J., Legal Controls of International Conflict, London 1954.

Thayer, G., The War Business, The International Trade in Armaments, New York 1969.

Utrikesdepartementet, Förenta Nationernas generalförsamling 1964—1965, Stockholm 1966.

Utrikesdepartementet, Förenta Nationernas generalförsamling 1967, Stockholm 1968.

Utrikesdepartementet, Förenta Nationernas generalförsamling 1968, Stockholm 1969.

Utrikesdepartementet, Förenta Nationernas generalförsamling 1969, Stockholm 1970.

Utrikesdepartementet, Utrikesfrågor 1959, Stockholm 1960.

Utrikesdepartementet, Utrikesfrågor 1961, Stockholm 1962.

Utrikesdepartementet, Utrikesfrågor 1965, Stockholm 1966.

Utrikesdepartementet, Utrikesfrågor 1968, Stockholm 1969.

Westman, B., Pressdebatten om den svenska vapenexporten, seminarieuppsats i statskunskap, Uppsala 1967.

Statliga utredningar m. m.

Handelsdepartementet 1959, Betänkande med förslag till viss utvidgad statlig kontroll å krigsmaterielområdet, stencil.

Handelsdepartementet 1966: 1, Promemoria rörande krigsmateriel vid utförelse och tillverkning, stencil.

Handelsdepartementet, Föreskrifter och anvisningar för tillverkare och försäljare av krigsmateriel, fastställda av krigsmaterielinspektionen inom handelsdepartementet (1967).

Handelsdepartementet, Sammanställning över krigsmaterielinspektörens uttalanden med anledning av förfrågningar rörande vad som är att anse som krigsmateriel enligt utförelseörelsen (SFS 1966: 531), krigsmaterielinspektionen nr 41/1969, stencil.

Justitiedepartementet 1969: 12, Promemoria med förslag till ny lag om försvarsuppfinningar m. m., stencil.

SOU 1966: 56, Svensk säkerhetspolitik, förut-sättningar och inriktning.

SOU 1968: 4, Handläggningen av säkerhetsfrågor.

SOU 1968: 10, Säkerhetspolitik och försvarsutgifter.

SOU 1970: 19, Svensk FN-lag.

Statistiska centralbyrån, Månadsstatistik över utrikeshandeln (SOS) 1965: 12, Stockholm 1966.

Statistiska centralbyrån, Månadsstatistik över utrikeshandeln (SOS) 1966: 12, Stockholm 1967.

Statistiska centralbyrån, Månadsstatistik över utrikeshandeln (SOS) 1967: 12, Stockholm 1968.

Statistiska centralbyrån, Utrikeshandel 1968, månadsstatistik — december (SOS), Stockholm 1969.

Statistiska centralbyrån, Utrikeshandel 1969, månadsstatistik — december (SOS), Stockholm 1970.

Svensk författningssamling

ÖB-svaret 67, Öppen version av överbefälhavarens svar till 1965 års försvarsutredning.

Propositioner

1935: 89 med förslag till förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

1949: 160 med förslag till förordning angående ändring i förordningen den 20 juni 1935 (nr 395) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m.

Riksdagsmotioner och utskottsutlåtanden

Motioner

1969: I: 1 (II: 1) herr Björk m. fl., angående riktlinjer för svensk export av krigsmateriel.

1969: I: 52 (II: 58) av herr Hermansson m. fl., angående principerna för export av krigsmateriel, m. m.

1969: I: 248 (II: 286) av fru Segerstedt Wiberg och herr Tistad, angående principerna för export av krigsmateriel.

1969: I: 402 (II: 466) av herr Sörenson och herr Peterson, Eric, om vidgning av krigsmaterielinspektionens befogenheter, m. m.

Konstitutionsutskottets memorial

1965: 27 angående granskning av de i statsrådet förda protokollen (bestämmelserna om krigsmaterielexport).

Statsutskottets utlåtanden

1969: 82 i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen framlagda förslag angående det statliga utvecklingsbiståndet jämte motioner.

Utrikesutskottets utlåtanden

1968: 12 i anledning av motioner angående riktlinjerna för utrikespolitiken.

1969: 3 i anledning av motioner angående riktlinjer för svensk export av krigsmateriel, m. m.

5 NOV 1970

Nordisk udredningsserie (Nu) 1970

Kronologisk förteckning

1. Samordnad utbyggnadsplanering inom Nordel.
2. Uddannelses- og forskningspørgsmål.
3. Prøveløsladelse.
4. La coopération internordique en matières économiques et culturelles.
5. Nordisk gränsregion miljövård och urbanisering.
6. Konsumentundervisning i skolen.
7. Merking av brann- og helsefarlige stoffer.
8. Nordisk trafiksäkerhetskonferens i Stockholm 20–21 april 1970.
9. Innstilling om harmonisering av skoleordningene i de nordiske land.

Statens offentliga utredningar 1970

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Grundlagberedningen. 1. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. [16] 2. Ersättare för riksdagsledamöterna. [17] 3. Allmänna val på våren? [27]
Svensk FN-lag. [19]
Militära straff och disciplinmedel. [31]
Polisen i samhället. [32]
Hemförsäljning. [35]
Revision av vattenlagen. [40]
Gruvrättslig speciallagstiftning. [45]
Skydd mot avlyssning. [47]
Svensk författningssamling. [48]
Trafiknykterhetsbrott. [61]

Försvarsdepartementet

Värnpliktstjänstgöringens civila meritvärde. [12]
Forskning för försvarssektorn. [54]

Socialdepartementet

Livsmedelsstadgekommittén. 1. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I. Förslag och motiv. [6] 2. Ny livsmedelsstadga m.m. Del II. Bilagor. [7]
Folktandvårdens utbyggande och reglering. [11]
Yrkesskadeförsäkringens finansiering. [49]
Ersättning vid vissa sjukvårdande åtgärder och sjukresor. [56]
Narkotikamissbruk hos inskrivningskyldiga 1968/1969. [57]

Kommunikationsdepartementet

Snöskotern — fordonet och föraren. [9]
Körkort och körkortsregistrering. [26]

Finansdepartementet

Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. [18]
Understödsföreningar. [23]
Aspirationer, möjligheter och skattemoral. [25]
Tjänstgöringsbetyg. [28]
Decentralisering av statlig verksamhet. [29]
Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. [30]
Kilometerbeskattning. [36]
Översyn av vissa punktskatter. [37]
Förtrolig företagsinformation och börshandel. [38]
Utbetalning av kommunalskatt. [62]

Utbildningsdepartementet

Om stat och kyrka. [2]
Yrkesutbildningsberedningen. 1. Reformerad läraryt- bildning. [4] 2. Yrkesteknisk högskoleutbildning. [8] 3. Viss medicinsk och farmaceutisk yrkesutbildning. [50] 4. Yrkes- utbildning och arbetsliv. [58]
Fria läromedel. [10]

Kompetensutredningen V. Behörighet • Meritvärdering • Stu- dieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor. [20] VI:1 Vägar till högre utbildning. Behörighet och urval. [21] VI:2 Vägar till högre utbildning. Organisation och in- formation. [55]
Pedagogisk utbildning och forskning. [22]
Sexualkunskapen på grundskolans låg- och mellan- stadier. [39]
Språkundersökning bland finländska barn och ungdomar i Sverige. [44]

Jordbruksdepartementet

Statligt stöd till fiskehamnar. [5]
Distriktsveterinärernas tjänstgöringsförhållanden, m.m. [53]

Handelsdepartementet

Rationell bensinhandel. [24]
Om lotterier. [52]
Svensk krigsmaterielexport. [63]

Inrikesdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) 1. Balanserad regional utveckling. [3] 2. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. [14] 3. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balan- serad regional utveckling. [15]
Medel för styrning av byggnadsverksamheten. [33]
Svenska folkets inkomster. [34]
Ungdom — Bostad. [43]
Den äldre arbetskraften inom byggnadsindustrin. [46]

Civildepartementet

Barns utemiljö. [1]

Industridepartementet

Sveriges energiförsörjning. Energipolitik och organisation. [13]
Samarbetsutredningen. 1. Företag och Samhälle. Del 1. Förslag med motiv samt bilagor. [41] 2. Företag och Samhälle. Del 2. Hearings med företrädare för samhälls- organ, företag, löntagarorganisationer, politiska partier m. fl. [42]
Mellanvensk gruvindustri. [51]
TEKO-utredningen. 1. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del I. Analys, slutsatser, förslag. [59] 2. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del II. Bilagor. [60]